

УЧЕБНИК

ГРАЃАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ

8

ЗА ОСМО ОДДЕЛЕНИЕ ВО ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ

Билјана Синадиновска Шотаровска
Татјана Ѓеоргиевска
Пеце Трифуновски

Драги ученици,

Преку содржините на овој учебник, ќе имате можност да ги истражувате темата „Човекови и детски права“ и темата „Општество, држава, граѓани“, предвидени за осмо одделение по предметот Граѓанско образование. Преку работилници за содржините и со понудените активности, очекуваме да ве инспирираме критички да размислувате и да решавате проблеми за важни теми од вашето секојдневие.

На почетокот, ќе се запознаете со организациите и со документите на светско ниво за заштита на човековите права и слободи, како што се Обединетите нации, Универзалната декларација за човекови права, меѓународните пактови и нивното влијание врз нашето законодавство. Ќе можете да го разберете концептот на човековите права, слободи и одговорности и зошто се тие важни во животот на луѓето. Исто така, ќе откриете како се заштитуваат правата и кои институции и инструменти постојат за промовирање и за заштита на човековите и на детските права. Ќе се запознаете со улогата на институциите и со дејствувањето на граѓанското општество во заштита на човековите права во нашата држава. Ќе дознаете за правата на децата, зошто се посебно заштитени и како се почитуваат, и кој може да ги заштити во случај на нивно прекршување.

Понатаму, ќе откривате што се тоа општество и држава, како соработуваат луѓето и како се поврзани во општеството. Ќе се оспособите да правите разлика меѓу општество и држава.

Ќе умеете да препознавате и да објаснувате за различни видови државно уредување во современиот свет. Преку понудените содржини, примери и активности, ќе откриете зошто е важно да се учествува во донесувањето одлуки во општеството преку гласање и преку други форми на учество, како волонтерство, солидарни акции, младинско учество како израз на граѓански активизам. Граѓанското образование ќе ви помогне да осознаете зошто треба да ги прифатите овие вредности и да станете одговорни и активни членови на општеството.

Ќе умеете да сфатите и да објасните која е улогата на државата и што може и што треба таа да презема за да ги заштити правата и интересите на граѓаните. Се надеваме дека презентираниите содржини и понудените активности ќе ве мотивираат и ќе побудат интерес да истражувате, поставувајќи релевантни прашања, да ги откривате проблемите, да ги анализирате и да ги вреднувате состојбите и да нудите предлози и решенија за надминување на предизвиците со кои се соочувате. На овој пат кон остварување на вашите општествени улоги, ви посакуваме да станете активни членови во општеството.

Од авторите

КАКО СЕ КОРИСТИ ОВОЈ УЧЕБНИК

Овој учебник е составен од две подрачја

Човекови права и детски права

Општество, држава, граѓани

Краток цитат на почетокот на лекцијата
• Те поттикнува да размислиш за темата.

Фотографии и илустрации

Фотографиите ти помагаат:

- Полесно да ја разбереш темата;
- Да ја замислиш содржината;
- Да ја поврзеш со реалниот живот.

Главен текст

Тука е објаснета новата лекција:

- Јасно и разбирливо;
- Со примери;
- Прилагодено на твојата возраст.

Анализирај и размислувај критички

Овој дел те поттикнува:

- Да забележиш што е најважно;
- Да размислиш зошто и како се случува;
- Да донесеш сопствен заклучок.

Издвој ги најважните информации

Овој дел ти помага:

- Да ги издвоиш најважните поими;
- Да ги повториш клучните информации;
- Полесно да го запомниш наученото.

Активности

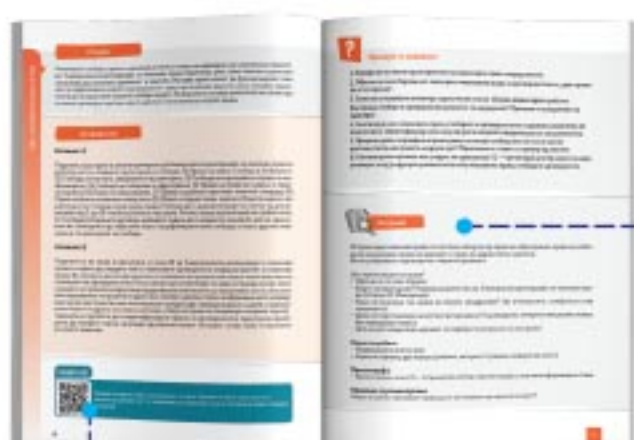
Активностите ти помагаат:

- Да учиш со разбирање;
- Да размислуваш и да дискутираш;
- Да работиш самостојно или во група.

Прашања за размислување

Овие прашања:

- Немаат секогаш еден точен одговор;
- Те учат да мислиш критички;
- Ти помагаат да го изразиш своето мислење.

Истражи повеќе

Овој дел те поттикнува:

- Самостојно да истражуваш;
- Да користиш интернет и книги;
- Да го прошириш знаењето.

QR-код

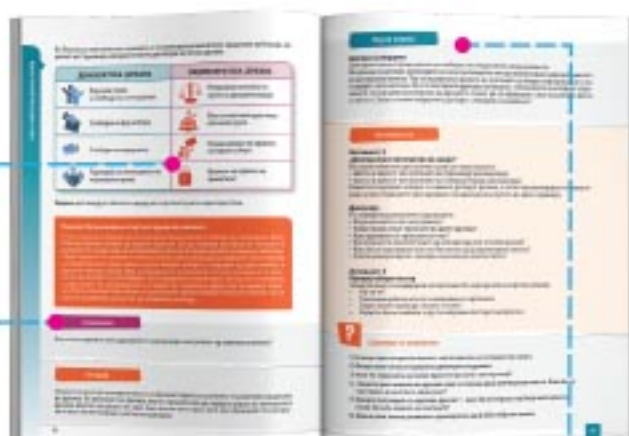
Со скенирање на QR-код:

- Одиш на наменски изработена веб-страница;
- Гледаш видеа или читаш повеќе;
- Добиваш дополнителни активности за талентирани ученици.

Табели и иконографици

Со нив:

- Споредуваш информации;
- Полесно паметиш поими;
- Ги издвојуваш најважните делови.

Размисли

Овој дел те поттикнува:

- Да размислиш за прочитаното;
- Да го поврзеш со секојдневниот живот;
- Да го искажеш своето мислење.

Научи повеќе

Овој дел те поттикнува:

- Да стекнеш нови знаења;
- Да истражуваш нови поими и примери;
- Да го прошириш разбирањето на темата.

СОДРЖИНА

Тема 1: ЧОВЕКОВИ ПРАВА И ДЕТСКИ ПРАВА	8
Организацијата на Обединетите нации и Универзалната декларација	10
Човекови права, слободи и одговорности	14
Меѓународен пакт за граѓански и за политички права	18
Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права	22
Влијанието на меѓународните пактови врз законодавството во нашата држава	26
Европска конвенција за човекови права	30
Совет на Европа	34
Европски суд за човекови права	38
Конвенција за правата на детето	42
Права и обврски на децата	46
Омбудсманот во нашата држава	50
Улогата на Уставниот суд во заштита на правата на граѓаните	54
Граѓанското општество како промотор и заштитник на човековите права	58
Медиумите како заштитници на човековите права	62
Тема 2: ОПШТЕСТВО, ДРЖАВА, ГРАЃАНИ	66
Општество и држава – карактеристики и разлики	68
Нашето општество – мултикултурна заедница	72
Демократска и автократска држава	76
Држави според обликот на владеење	80
Република – парламентарна и претседателска демократија	84
Државно уредување на нашата држава	88
Активен граѓанин во демократското општество	92
Граѓански активизам и волонтирање	96
Од училиницата до природата: наша граѓанска одговорност	100
Државата како заштитник на правата и чувар на редот	104
Јавни добра и услуги	108
Регулирање на пазарот и надворешна политика	112
Речник	116
Извори	118

Тема I

ЧОВЕКОВИ ПРАВА И ДЕТСКИ ПРАВА

ПРЕГЛЕД НА ТЕМАТА

Што ќе научам:

1. Да го објаснам концептот на човековите права и носечките документи и механизми за нивна заштита на светско и европско ниво;
2. Да го објаснам концептот на детски права и улогата на Конвенцијата за правата на детето;
3. Да ја објаснам улогата на институциите и дејствувањето на граѓанското општество во заштита на човековите права во Република Северна Македонија.
4. Да развијам свесност за почитување и заштита на човековите и детските права.

Организацијата на обединетите нации и универзалната декларација

„Осветот не е полн со зло поради оние што прават зло. Полн е со зло поради оние што не прават ништо.“

- Алберт Ајнштајн

За поттик

Што значи зборот „права“? Може ли да наведеш некој пример на право што го имаме сите?

Основање на Организацијата на обединетите нации

Идејата за создавање на ООН се појавила за време на Втората светска војна (1939 – 1945), кога светот видел огромни страдања, уништувања и милиони човечки жртви. Земјите сфатиле дека мора да постои меѓународна организација што ќе ја одржува светската безбедност, ќе спречува идни војни и ќе ги штити **човековите права и слободи**.

Иницијативата за создавање на ООН ја дале четирите големи сили во тој период – САД, Велика Британија, Советскиот Сојуз и Кина, а подоцна им се приклучиле и многу други земји. Основачкиот документ – Повелбата на ООН – била потпишана од 50 земји, а малку подоцна се приклучила и Полска, со што бројот на основачки членки станал 51 држава.

Главните цели на ООН се:

- Да ги одржува меѓународниот мир и безбедност.
- Да ги поттикнува пријателството и соработката меѓу земјите.
- Да ги штити човековите права и основните слободи.
- Да помага при решавање на меѓународни проблеми, како сиромаштија, болести и неписменост.

Обединетите нации (ООН) се основани на 24 октомври 1945 година, во градот Сан Франциско, во САД. На тој ден била потпишана Повелбата на Обединетите нации, документ со кој официјално е создадена оваа организација.

СКЕНИРАЈ МЕ!

Скенирај го QR кодот и прочитај ја преамбулата на Универзалната декларација за човекови права.

Денес, ООН има 193 земји членки, што значи дека речиси целиот свет е дел од оваа организација. Главното седиште на ООН се наоѓа во Њујорк, САД, а нејзини канцеларии постојат и во Женева, во Виена и во Хајроби.

ООН претставува место каде што земјите разговараат, договараат и бараат мирни решенија за проблемите во светот, со цел да се избегнат нови конфликти и да се обезбеди достоинствен живот за сите луѓе.

**Прочитај, размисли
и дискутирај!**

1. Дали сите луѓе во светот треба да имаат исти права, без разлика каде живеат, како изгледаат или во што веруваат?
2. Што мислите, што би се случило со светот доколку не би постоеле правила што ги штитат човековите права и слободи?

Универзалната декларација за човекови права

По создавањето на ООН, светот сè уште бил потресен од ужасите на Втората светска војна — концентрациони логори, уништување цели градови и страшни страдања на цивилното население.

Човековите права никогаш не биле толку загрозени, блиску до целосно уништување, како што тоа било за време на Втората светска војна. Од страна на нацистите и нивните сојузници биле убиени 55 милиони луѓе, предизвикана е огромна материјална штета, цели градови биле срамнети со земја, луѓето, меѓу кои и голем број деца, биле прогонувани од своите домови и раселени. Во тие ужасни настани се прекршени сите правила на Женевските конвенции за хуман третман на цивили и цивилни објекти. Во Втората светска војна, по бруталното „истребување“ и раселување на народите од страна на нацистичките и фашистичките држави, страдал и македонскиот народ, како и другото население кое живеело во Македонија.

Настаните за време на Втората светска војна се оние што ги ставиле човековите права во центарот на вниманието на меѓународната јавност. Обединетите нации, водени од хуманитарни причини, за нивна примарна цел ги прогласиле промоцијата и унапредувањето на човековите права.

Поради тоа, земјите членки на ООН сфатиле дека мора да се создаде едноставен, универзален документ што ќе ги штити правата и слободите на секој човек, без оглед на националноста, верата, расата или на полот. Така, во 1948 година, Генералното собрание на ООН ја усвоило Универзалната декларација за човекови права (УДЧП).

Универзалната декларација за човекови права е создадена под раководство на Еленор Рузвелт, сопруга на поранешниот американски претседател Франклин Рузвелт, која имала огромна улога во нејзината подготовка и прифаќање.

Во Втората светска војна постоел план за целосно уништување на еврејскиот народ. Холокауст е поим со кој се означува најголемото злосторство, геноцид, во кој се убиени шест милиони Евреи од кои 1,5 милиони биле деца. Жртви на холокаустот биле и Ромите, луѓе со физичка и интелектуална попреченост, затвореници и други убиени во огромни бројки. Со цел масовно и целосно уништување на Евреите, биле создадени концентрациони логори со гасни комори, во кои жртвите биле задушувани, а потоа и запалени.

Меморијален центар на холокаустот на Евреите од Македонија

Оригиналниите Женевски конвенции со кои беше опфатено „подобрување на состојбата на ранетите војници на бојното поле“ беа првично усвоени во 1864 година на предлог на Анри Динац, основачот на Меѓународниот комитет на Црвениот крст.

Денес, на сила се четири Женевски конвенции за заштита на жртвите од војната од 1949 година:

1. Конвенција за подобрување на положбата на ранети и болни во вооружените сили во војна;
2. Конвенција за подобрување на положбата на ранети, болни и бродолонци во вооружените сили на море;
3. Конвенција за постапување со воени заробеници;
4. Конвенција за заштита на граѓански лица за време на војна.

Основни човекови права наведени во Декларацијата

Универзалната декларација содржи 30 членови, во кои се наведени основните права на сите луѓе – како што се на пример:

- Правото на живот, слобода и безбедност.
- Правото на образование.
- Правото на работа и пристоен живот.
- Правото на мислење и изразување.
- Правото на еднаквост пред законот.
- Правото да не се биде мачен, заробен или понижен.

Секое дете има право на образование

Со Универзалната декларација се промовираат граѓанските, политичките, економските, социјалните и културните права на луѓето, без оглед на нивната националност, вероисповед, пол, раса, боја на кожата, имотна положба, јазик, возраст. Донесена е како израз на добра волја и препорака до сите демократски држави да ги вградат и да ги заштитат во својот Устав сите основни човекови права како најголема демократска вредност. Овој документ е основа за многу последователни конвенции кои ја регулираат заштитата на човековите права. Тоа е првата повелба за човекови права во историјата која ги прогласува човековите права и слободи за сите луѓе во светот, без дискриминација. Поради тоа што се однесува на сите луѓе во светот, таа има универзална важност. Во Декларацијата се нагласува дека основната цел на Обединетите нации е да ги спасат генерациите што доаѓаат од ужасите на војната и „да ја потврдат довербата во основните човекови права, во достоинството и во вредноста на човекот, во еднаквите права на мажите и на жените“. Подоцна, меѓународната заедница усвоила голем број клучни правни инструменти за безбедно зачувување на принципите на Декларацијата.

Научи повеќе

Иако УДЧП нема сила на закон, таа има огромно влијание. Таа стана основа за многу уставни и закони во светот, како и за други важни меѓународни документи – како што се Меѓународниот пакт за граѓански и политички права и Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права (два документа донесени во 1966 година).

Открив

Како се поврзани ООН и Универзалната декларација?

ООН е организацијата што ја создаде и ја усвои Декларацијата. Нејзина задача е да внимава земјите да ги почитуваат правата наведени во декларацијата и да им помага да создаваат праведни општества. Со други зборови, ООН е чуварот, а Декларацијата е срцето на меѓународната борба за човекови права.

Активност 1

Поделете се во мали групи и натпреварувајте се кој побрзо ќе одговори на прашањата што ги поставува наставникот (по 30 секунди за секое прашање). По секое прашање го запишувате одговорот, а победува групата со најмногу точни одговори. Точните одговори запишете ги на флип-чарт хартија.

Прашања:

1. Кога и каде е формирана ООН?
2. Колку земји ја основале и колку членки има денес?
3. Кога, каде и од која организација е донесена Универзалната декларација за човекови права?
4. Колку члена содржи декларацијата?

По натпреварот следи кратка дискусија.

1. Зошто е формирана ООН?
2. Што било повод за донесување на Универзалната декларација за човекови права?

Активност 2

Прочитајте ги членовите 1 и 2 од Универзалната декларација за човекови права и во групи кратко анализирајте ги.

Член 1

Сите човечки суштества се раѓаат слободни и еднакви по достоинство и права. Тие се обдарени со разум и совест и треба да се однесуваат еден кон друг во духот на општо човечката припадност.

Член 2

Сите права и слободи наведени во оваа Декларација им припаѓаат на сите луѓе, без оглед на нивните разлики, како што се: раса, боја, пол, јазик, религија, политичко или друго убедување, национално или општествено потекло, сопственост, раѓање, или друг статус. Натаму, нема да се зема предвид политичкиот, правниот или меѓународниот статус на земјата или територијата на која ѝ припаѓа лицето, без разлика дали земјата е независна, под старателство, без самоуправна власт или под каков и да е друг облик на ограничување на нејзиниот суверенитет.

Разговарајте за следните прашања:

1. На кого се однесуваат правата од Декларацијата и дали важат секогаш и насекаде?
2. Како членовите ја нагласуваат еднаквоста и недискриминацијата?
3. Како се гледа дека правата не се заслужуваат, туку им припаѓаат на сите луѓе поради нивната човечка природа?

Секоја група накратко ги презентира своите одговори.

Провери го знаењето

1. Објасни зошто земјите решиле да ја создадат ООН по Втората светска војна.
2. Замисли дека си амбасадор во ООН. Кои три работи би ги предложил за да се заштитат човековите права во светот?
3. Како се поврзани ООН и Универзалната декларација за човекови права? Објасни како едната ја поддржува другата.
4. Ако требаше да напишеш нов член во Универзалната декларација, какво право би додал и зошто?

Човекови права, слободи и одговорности

„На оние што се угнетени многу им значи да знаат дека не се сами. Никогаш не дозволувајте некој да ви каже дека она што го правите е безначајно.“

- Дезмонд Туту

- јужноамерикански активист за човекови права

За поттик

Што е тоа што секој човек во светот треба да го има, без разлика на возраста, религијата или на националноста?

Дали правата доаѓаат сами по себе, или заедно со нив имаме и должности?

Што би се случило ако сите имаме целосна слобода, но без никаква одговорност?

Да го разгледаме концептот на човековите слободи, права и одговорности опишани во Универзалната декларација за човекови права и да разбереме зошто токму овие идеи претставуваат темел на праведно и на мирно општество.

Што се човекови права?

Човековите права се основни права и принципи што му припаѓаат на секој човек само затоа што е човек. Тие се вродени, што значи дека ги добиваме со самото раѓање; универзални, затоа што им припаѓаат на сите луѓе; неотуѓиви, зашто не можат да ни бидат одземени без причина; и еднакви, затоа што важат подеднакво за сите. Човековите права важат секогаш и насекаде, без разлика на националноста, верата, полот, возраста или која било друга разлика.

Зошто се важни човековите права?

Тие ги штитат нашите слобода, достоинство и безбедност. Спречуваат злоупотреби, дискриминација и неправди и поставуваат минимални стандарди за тоа како треба да се третира секој човек.

Примери од Декларацијата:

- Право на живот;
- Право на образование;
- Право на еднакво третирање;
- Право на слобода на изразување;
- Право на приватност;
- Право на работа и фер услови.

Примери од Декларацијата:

- Слобода на говор – можеш да го кажеш своето мислење;
- Слобода на религија – можеш да веруваш или да не веруваш;
- Слобода на движење – можеш да патуваш или да живееш каде сакаш;
- Слобода на мисла – никој не може да ти ги контролира мислите.

Што се слободи?

Слободите се посебен вид човекови права што им дозволуваат на луѓето да мислат, да зборуваат и да дејствуваат без попречување – сè додека не ги повредуваат правата на другите.

Зошто се важни слободите?

Тие ни овозможуваат да донесуваме избори, да се развиваме и активно да учествуваме во општеството. Без слободи, животот би бил ограничен и несправедлив.

Што се одговорности?

Во концептот на човековите права, одговорностите се должности што ги имаме кон другите луѓе и кон заедницата. Декларацијата јасно нагласува дека ако сакаме нашите права да бидат почитувани, мора и ние да ги почитуваме правата на другите.

Како функционираат човековите права, слободи и одговорности заедно?

Овие три концепти создаваат рамнотежа:

- Човековите права го штитат нашето достоинство.
- Слободите ни дозволуваат да дејствуваме и да се изразуваме.
- Одговорностите гарантираат дека со нашата слобода нема да ги повредиме другите.
- Пример за рамнотежа: Ученик има право на образование, слобода да се изрази на час, но и одговорност да ги почитува наставникот и соучениците за сите да можат да учат.

Примери за одговорности:

- Имаш право да го кажеш своето мислење, но и одговорност да не навредуваш и да не понижуваш други.
- Имаш право на образование, но и одговорност да ги почитуваш наставниците и соучениците.
- Имаш право на безбедност, но и одговорност да не ја загрозуваш безбедноста на другите.
- Да ги почитуваме слободите на другите.
- Да не нанесуваме штета – ниту физичка ниту вербална.
- Да придонесуваме во заедницата.
- Да создадеме фер и почитувачка средина.

Прочитај, размисли и дискутирај!

Зошто одговорностите се важни во концептот на човековите права?

Човековите права не можат да постојат без одговорности – тие се две страни на иста паричка. А. Одговорностите ги штитат правата на другите. Ако сите ги користат своите слободи без одговорности, ќе настане хаос. Пример: Ако некој ја користи слободата на говор за да навредува, ги нарушува туѓата чест и достоинство.

Б. Одговорностите го прават општеството безбедно и праведно. Тие поттикнуваат чесно, мирно и почитувачко однесување.

В. Одговорностите спречуваат злоупотреба на слободите. Пример: Слобода на протест не значи слобода за насилство или уништување.

Г. Одговорностите нè потсетуваат дека сме дел од заедницата. Човековите права не се само за „јас“. Тие се и за „ние“ – како живееме заедно.

Открив

Човековите слободи, права, и одговорностите се темел на праведно и на хармонично општество. Универзалната декларација за човекови права гарантира дека секое човечко суштество заслужува достоинство, еднаквост и заштита. Но овие права можат да функционираат само ако ги прифатиме и нашите одговорности – да ги почитуваме другите, да ги следиме правилата и да ги користиме нашите слободи мудро. Разбирањето на оваа рамнотежа ни помага да станеме одговорни граѓани кои ги штитат и сопствените и туѓите права.

Активности

Активност 1

Поделете се во групи и земете примерок од Универзалната декларација за човекови права и работен лист со следните групи права и слободи: (1) Право на живот, слобода и безбедност, (2) Слобода на мислата, уверувањето и религијата, (3) Слобода на изразување и право на информирање, (4) Слобода на собирање и здружување, (5) Право на правично судење и правна заштита, (6) Право на образование, (7) Право на работа и пристоен животен стандард, (8) Право на брак и основање семејство и (9) Право на здравствена заштита. Вашата задача е во работниот лист покрај секоја група права/слободи да го наведете бројот на членот од декларацијата (од 3. до 28. член) кој спаѓа во таа група. Откако, преку презентација на сработеното, ќе ги утврдите бараните одговори, добивате задача да ги издвоите членовите што се однесуваат на слободите и да објасните зошто се дефинирани како слободи, а зошто другите членови не се однесуваат на слободи.

Активност 2

Поделете се во групи и прочитајте го член 29 од Универзалната декларација за човекови права со задача да утврдите кои се човековите одговорности според концептот за човекови права. Во отворена дискусија изнесете ги ставовите на групата или своите лични мислења за значењето на одговорностите. Потоа секоја група извлекува по една ситуација во која почитувањето на правото на едно лице предизвикало или можело да предизвика штета, опасност или нарушување на правата на други (на пример: ширење лажни информации што навредуваат нечие достоинство или поттикнуваат предрасуди; невакцинирање на дете и пренесување болест на други; учество во масовни собири за време на пандемија и ширење зараза). Задачата на групите е да ги идентификувате правата и одговорностите присутни во примерот и да наведете слична ситуација од реалниот живот. На крајот, секоја група го презентира своето решение.

СКЕНИРАЈ МЕ!

Скенирај го кодот и следи ги инструкциите за играта „Промени ги твоите очила“ што ќе ти помогнат да развиеш свест за нееднаквоста во општеството и ќе те поттикнат да бидеш солидарен и правичен.

Провери го знаењето

1. Наведи три основни карактеристики на човековите права според текстот.
2. Објасни со свои зборови што значи дека човековите права и одговорностите се „две страни на иста паричка“.
3. Замисли ситуација во училница: еден ученик гласно зборува додека други работат. Кои права, слободи и одговорности од текстот се нарушуваат? Примени ги концептите на примерот.
4. Анализирај како човековите права, слободите и одговорностите создаваат рамнотежа во општеството. Идентификувај како секој од трите концепти придонесува за таа рамнотежа.
5. Процени: дали е оправдано ограничување на некоја слобода ако со тоа се штити достоинството или правата на други луѓе? Образложи го ставот со пример од текстот.
6. Состави кратко правило или „кодекс на однесување“ (3 – 4 реченици) што би важел за едно училиште и кој ја одразува рамнотежата меѓу човековите права, слободи и одговорности.

Истражи

Истражи едно човеково право по сопствен избор (на пр. право на образование, право на слобода на изразување, право на еднаквост, право на здравствена заштита). Во истражувањето одговори на следните прашања:

Што претставува тоа право?

- Објасни го со свои зборови.
- Каде е загарантирано? Наведи документ (на пр. Универзална декларација за човекови права, Устав на РС Македонија).
- Како се почитува тоа право во твоето секојдневие? (во училиштето, семејството или заедницата)
- Дали постојат примери на негово прекршување? (од медиуми, интернет или реален живот, без наведување имиња)
- Што можат младите да направат за подобро почитување на ова право?

Начин на работа:

- Индивидуално или во пар;
- Користи најмалку два извора (учебник, интернет страница, медиумски текст).

Презентација:

- Краток писмен текст (1/2 – 1 страна) или постер / презентација со клучни информации и слики

Прашање за размислување:

Зошто е важно човековите права да се почитуваат од најмала возраст?

Меѓународен пакт за граѓански и за политички права

„Неправдата каде било е закана за правдата насекаде“

- Мартин Лутер Кинг

За поттик

Од каде доаѓаат човековите права? Кој ги одредува? Како се заштитуваат?

Два од најважните меѓународни документи во историјата на човековите права се Меѓународниот пакт за граѓански и политички права (МПГПП) и Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права (МПЕСКП). Заедно со Универзалната декларација за човекови права (УДЧП), тие ја формираат т. н. Меѓународна повелба на човекови права.

Во Втората светска војна, светот се соочи со ужасни злосторства: геноцид, концентрациони логори, масовни убиства, цензура и неправедни судења. Новоформираната Организација на обединетите нации (ОН) одлучи дека мора да се создадат заеднички стандарди за заштита на човековото достоинство за да се спречи повторување на вакви страдања и злосторства.

Универзалната декларација за човекови права е основа за многу последователни конвенции кои ја регулираат заштитата на човековите права. Тоа е првата повелба за човекови права во историјата која ги прогласува човековите права и слободи за сите луѓе во светот, без дискриминација. Поради тоа што се однесува на сите луѓе во светот, таа има универзална важност. Во Декларацијата се потенцира дека основната цел на Обединетите нации е да ги спасат генерациите што доаѓаат од ужасите на војната и „да ја потврдат довербата во основните човекови права, во достоинството и во вредноста на човекот, во еднаквите права на мажите и жените“. Универзалната декларација е препорака, израз на добра волја за поправеден и подобар свет. Декларацијата набројува универзални права, но не е правно обврзувачка. Затоа, подоцна, меѓународната заедница создаде правни инструменти како што се Меѓународните пактови за безбедно зачувување на принципите на Декларацијата.

Разурнати градови и животи на луѓето за време на војната

Оригинална верзија на Универзалната декларација

Во годините по Втората светска војна, светот бил поделен на западни демократии и источни социјалистички држави, кои не се согласувале околу приоритетите. Западните држави ја нагласувале важноста на слободите, демократијата и правдата, додека социјалистичките држави и многу земји во развој ја истакнувале потребата од образование, здравство и фер услови за живот. Поради овие разлики, ОН одлучила наместо еден, да создаде два меѓусебно поврзани пакта, кои подоцна станале темел на современото меѓународно право за човековите права.

Врска меѓу Универзалната декларација и двата пакта

Универзалната декларација за човекови права (1948) е темелот – таа ги формулира идеите и основните правила за човековите права, но не е правно обврзувачка.

Затоа се создадени двата пакта – Меѓународниот пакт за граѓански и политички права (МПГПП) и Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права (МПЕСКП) – кои ги претвораат истите принципи во обврзувачки договори за државите.

Врската меѓу декларацијата и пактовите е трикратна:

1. Пактовите ја развиваат и правно ја зацврстуваат содржината на декларацијата.
2. Правата се поделени во две групи, но се сметаат еднакво важни.
3. Заедно со декларацијата ја создаваат Меѓународната повелба за човекови права.

Суштината: Декларацијата ги дава идеалите; пактовите ги претвораат во правни обврски.

Универзалната декларација е препорака, израз на добра волја за поправеден и подобар свет

Меѓународен пакт за граѓански и политички права

Еден од клучните правни инструменти за безбедно зачувување на принципите на Декларацијата, кој беше усвоен од страна на меѓународната заедница, беше МПГПП. Овој пакт беше усвоен во 1966 година и стапи во сила во 1976 година. Денес, повеќе од 170 држави се негови потписници. Овој пакт ги штити правата поврзани со личната слобода, безбедност, правда и учество во јавниот живот. Во него се вклучени права како правото на живот, слободата на говор, слободата на религија, правото на фер судење, заштита од тортура, слободата од произволно апсење, правото на приватност и правото на глас. Целта е секоја личност да биде правично третирана и да може да учествува во општеството без страв.

Прочитај, размисли и дискутирај!

На 11 март 1943 година, биле уапсени сите Евреи од територијата на денешна Македонија и потоа во три наврати, 98 проценти од нив биле депортирани. Многу мал дел од еврејското население успеало да се спаси од депортацијата. Во концентрациониот логор Треблинка биле депортирани 7 144 македонски Евреи од Битола, Скопје и Штип, од кои ниеден не преживеал.

Анализирајте го примерот и дискутирајте за прекршувањето на човековите права.

Граѓански и политички права: слобода на говор, политичка слобода, право на фер судење, достапност на информации, право на глас и слобода за медиумите

Правото на глас значи дека секој човек има право да избира. Преку гласањето на избори граѓаните одлучуваат кој ќе ги претставува, а исто така, и секој граѓанин може да се кандидира за секоја јавна функција во државата.

Пример член: Член 19 – Слобода на изразување

„Секое лице има право на слобода на мислење и изразување; ова право ги опфаќа слободите да се бараат, примаат и да се шират информации и идеи од каков било вид.“

Овој член им овозможува на граѓаните да изразуваат мислења, да критикуваат власт, да пишуваат, да создаваат уметност и да се информираат слободно – се разбира, без да ги загрозат правото и безбедноста на другите.

Открив

Целта на правата опфатени со МПГПП била да се влијае на политиките што ги засегаат сите граѓани во општеството, но и тоа дека треба да се ограничи моќта на владетелите. Во борбата за овие права биле две основни идеи: личната слобода и заштитата на поединците од вознемирување од страна на државата.

СКЕНИРАЈ МЕ!

Скенирај го кодот и прочитај го неофицијалното резиме на МПГПП.

Активност 1

Поделете се во групи и натпреварувајте се која група ќе направи подобар постер (со слики или цртежи, без текст) во кој е илустриран чл. 2 од УДЧП. По завршување на работата, секоја група објаснува што претставила на постерот. Откако ќе ги изложите сите постери, меѓусебно се бодувате врз основа на следните критериуми кои ги запишувате на табла: (1) сите права и слободи им припаѓаат на луѓето од целиот свет, (2) и на постарите и на помладите, (3) и на мажите и на жените, (4) на лицата од сите раси и бои на кожата, (5) на лицата од различна етничка и религиска припадност, (6) и на лицата со попреченост. Секоја група добива по 1 поен за јасно претставување на она што е наведено во критериумот.

Активност 2

Поделете се во групи, пронајдете ги на интернет и анализирајте ги чл. 1 и чл. 2 од УДЧП.

Провери го знаењето

1. Во која година е усвоен МПГПП и во која година стапил во сила?
2. Објасни зошто УДЧП не била правно обврзувачка, но сепак имала огромно глобално значење.
3. Од примерот за депортацијата на македонските Евреи, наведи кои конкретни права од МПГПП би биле прекршени доколку пактот постоел и се применувал тогаш.
4. Анализирај ја врската меѓу УДЧП и МПГПП. Како се прелеваат идеалите во правни обврски?
5. Дали државите денес навистина ги исполнуваат обврските од МПГПП? Образложи со аргументи.
6. Замисли дека треба да создадеш нов член што би бил дел од МПГПП, кој одговара на современо време (сајбер безбедност, дигитална приватност, ВИ). Напиши како би звучел овој член.

Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права

„Сите луѓе се по природа слободни и еднакви во правата.“

– Џон Лок

За поттик

Што мислиш, кое право им овозможува на луѓето да живеат од својот труд?

Што значи за луѓето да имаат основна здравствена заштита?

Дали секој човек треба да има основни услови за пристоен живот? Зошто?

Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права е усвоен во 1966 година, а стапил во сила во 1976 година. Денес е ратификуван од голем број држави и се фокусира на обезбедување услови за достоинствен живот, развој и човечка благосостојба. Тој ги штити правата на работа и фер плата, правото на основна социјална сигурност, како и правото на храна, дом, облека, здравствена заштита, образование и учество во културниот живот.

Секој има право на праведни услови за работа

Секој има право на здравствена заштита

Секој има право на бесплатно образование

Секој има право на учество во културниот живот

Пример: Член 12 – Право на здравје

„Државите ги признаваат правата на секое лице на највисоко остварливо ниво на физичко и ментално здравје.“

Овој член ги обврзува државите да развиваат здравствени услуги, да обезбедат соодветни хигиенски услови, пристап до лекување и вакцинации, како и снабдување со чиста вода. Исто така, бара креирање политики што ги штитат здравјето и благосостојбата на целото население.

Обврски на државите

Со потпишувањето на пактот, државите се обврзуваат постепено да ги подобруваат условите за живот и да обезбедуваат услуги што му овозможуваат на секое лице да напредува. Пактот опфаќа економски, социјални и културни права и гарантира еднаков третман за сите граѓани.

Економски и социјални права

Овие права вклучуваат:

- Право на вработување под фер и поволни услови;
- Право на храна и пристоен животен стандард;
- Право на домување;
- Право на здравствена заштита;
- Право на пензија и социјално осигурување;
- Социјална помош за невработените.

Тие ја истакнуваат потребата од минимална материјална сигурност за достоинствен живот и ја обврзуваат државата да создава услови за вработување, образование, дом и пристапни услуги.

Културни права

Културните права се однесуваат на учество во културниот живот и на зачувување на културниот идентитет на заедниците. Тука спаѓаат:

- Право на образование;
- Авторски права за заштита на научни, книжевни и уметнички дела;
- Право на недискриминација и еднаква правна заштита.

Овие права им овозможуваат на помалите заедници да ја зачуваат својата култура и својата традиција.

МПЕСКП го признава правото на секој поединец на заштита на неговото научно, литературно или уметничко творештво.

МПЕСКП ги обврзува државите да обезбедат ефективна правна заштита за остварување и заштита на правата утврдени со Пактот

Создавање и примена

Пактовите се изработени од комисији и работни групи на ОН преку долги дебати и меѓународни преговори. Повеќето држави ги потпишале во 1966 година, а денес речиси сите ги признаваат и активно ги спроведуваат.

Зошто овие документи се важни за учениците?

Овие документи ги штитат правата на образование, слободно мислење, училиште, здравствена заштита, фер третман и слобода на избор, како и правото државата да не ја злоупотребува својата моќ. Тие потврдуваат дека секој човек има сопствена вредност и дека државите се должни да ја почитуваат и да ја штитат таа вредност.

Правото на слободно мислење ја гарантира слободата на секој поединец

Правото на здравствена заштита подразбира еднакви здравствени услуги за сите граѓани

Прочитај, размисли и дискутирај!

С. С. работеше пет години во текстилна фабрика. Има едно дете, кое има тешкотии со здравјето. Од тие причини, понекогаш мора да отсутствува од работа и да користи боледување. Сопствениците на фабриката ѝ дале отказ со образложение дека премногу отсутствува, а ним им треба работничка што нема да користи боледувања. Откако добила отказ, поднела тужба до судот во која навела дека останала без егзистенција.

Во случај на судски процес, размислете за тоа кои права ѝ се прекршени на С. С. и дискутирајте за тоа каква била одлуката на судот. Изнесете сопствен став и аргументи како би одлучиле вие доколку сте во улога на судија.

Текстилна работничка спие на работното место

Открив

МПГПП и МПЕСКП се меѓу најважните договори во светското право. Родени по ужасите на Втората светска војна и инспирирани од Универзалната декларација за човекови права, тие ги претворија човековите права од морална визија во правно обврзувачка норма. Првиот пакт ги штити слободите, правдата и учеството на граѓаните во општествениот живот, а вториот ги штити основните услови за достоинствена егзистенција: образование, здравје, дом, култура и благосостојба. Заедно ја градат основата на мирно, фер и човечно општество.

Активност 1

Истражи и образложи зошто е потребно и корисно за граѓаните да се почитува правото на секоја етничка заедница, да се користи сопствениот јазик во процесот на образование?

СКЕНИРАЈ МЕ!

Скенирај го кодот и прочитај го неофицијалното резиме на Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права.

Активност 2

Поделете се во групи и прочитајте ги двата пакта кои произлегуваат од Универзалната декларација за човекови права и со влечење бројки изберете по два од следните членови на Меѓународниот пакт за граѓански и политички права: 3, 6, 18, 19, 24, 27 и по два од следните членови на Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права: 10, 12, 13. Задача на групите е да напишат говор во траење од три минути, во кој за секој член што им се паднал ќе објаснат што подразбира тој член и ќе наведат пример од реалноста кога тоа право се почитува, како и пример од реалноста кога тоа право се прекршува. Прво се читаат говорите (како на говорница) за членовите од едниот пакт, според редоследот во пактот, а потоа говорите за членовите од другиот пакт. Откако ќе завршите со сите, прво резимирајте кои права се однесува едниот, а на кои другиот пакт, па потоа водите отворена дискусија.

Провери го знаењето

1. Кое е основното поле на кое се фокусира Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права?
2. Објасни со свои зборови што бара член 12 од пактот во однос на здравјето.
3. Примени го концептот на економско-социјални права: наведи два примера од секојдневниот живот каде што државата треба да обезбеди услови за достоинствена егзистенција.
4. Анализирај го случајот со С. С.: кои конкретни права од текстот се прекршени и како може да се докаже тоа?
5. Прогностици: дали сметаш дека фабриката имала законска и морална основа да ѝ даде отказ на С. С.? Образложи го твојот став.
6. Замисли дека треба да подготвиш краток говор за ученици: состави 3–4 реченици во кои ќе објасниш зошто овие пактови се важни за нивниот живот и за нивната иднина.

Влијанието на меѓународните пактови врз законодавството во нашата држава

„Човековите права се во срцето на владеењето на правото.“

– Ван Ки-Мун, генерален секретар на ОН (2007-2016)

За поттик

Дали може држава да создава закони без да размислува за човековите права?
Што се случува ако нов закон се коси со слободите на граѓаните?
Како меѓународните правила, донесени многу пред да постои Северна Македонија како независна држава, денес сè уште ја обликуваат нашата законодавна политика?

Овие прашања не нè воведуваат во општата содржина на пактовите – туку во нивното влијание врз македонското законодавство, односно врз тоа како се пишуваат, се менуваат и се применуваат нашите закони.

Претседателот на државата има улога во потпишувањето и ратификацијата на меѓународните пактови, со што тие стануваат дел од националното законодавство

Местото на меѓународните договори во правниот поредок на нашата држава

Клучно за разбирањето на оваа тема е уставната одредба според која меѓународните договори што ги ратификува Република Северна Македонија стануваат дел од внатрешниот правен поредок. Тоа значи дека државата не може да ратификува документ и потоа да го игнорира; напротив, нејзините закони мора да бидат усогласени со него.

Влијанието врз уставното право

Уставниот суд има клучна улога во обезбедувањето дека секој закон е во согласност со Уставот, а со тоа и со меѓународните пактови, чии начела се вградени во него. Доколку некој закон го повреди правото на слобода на мисла, совест и религија или го ограничи правото на образование на начин што не е дозволен според меѓународните пактови, Уставниот суд може да го укине законот или дел од него.

Ова функционира како дополнителен механизам на заштита: дури и ако се донесе закон што случајно или намерно ги прекршува одредбите од Меѓународниот пакт за граѓански и политички права или Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права, Уставниот суд е институцијата што ги штити граѓаните и се грижи државата да ги почитува меѓународните стандарди.

Собранието ги анализира законите пред да ги усогласи со меѓународните пактови

По ратификацијата на МПГПП и МПЕСКП, овие пактови станале задолжителен правен извор кој законодавецот мора да го почитува. Затоа, секоја законска измена, донесување нов закон или правна реформа треба да биде во согласност со обврските утврдени во овие меѓународни документи.

Како законодавецот ги користи пактовите при креирање закони

При изготвување нов закон, работните групи и комисиите во Собранието редовно ги анализираат меѓународните обврски што ги има преземено државата. Тоа значи дека, пред донесување на секој закон, правниците и експертите внимателно проверуваат дали тој е усогласен со начелата содржани во Меѓународниот пакт за граѓански и политички права и во Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права.

На пример, при подготовка на закони од областа на правосудството, како што е Законот за кривична постапка, мора да се внимава да се обезбедат правото на правично судење, правото на адвокат и правото на жалба. Овие принципи се дел од меѓународните документи и законодавецот не смее да усвои постапка што би ги прекршила. Во спротивно, Република Северна Македонија би постапила спротивно на обврските што самата доброволно ги прифатила.

Исто така, кога се носат закони за образование, здравство, социјална заштита или култура, задолжително се препознава влијанието на МПЕСКП. Тој пакт налага државата да се грижи за достапност на образование, за здравствена услуга и за културни права. Затоа, кога се менува законот за основно или за средно образование, законодавецот мора да внимава образованието да биде достапно за сите деца, без дискриминација. Со други зборови, пактовите не ги заменуваат домашните закони, но создаваат рамка во која законодавецот мора да се движи.

Анализирајте го примерот од образованието.

Идејата дека образованието треба да биде достапно, квалитетно и бесплатно на основно ниво е принцип од МПЕСКП. Затоа, во македонското законодавство образованието е задолжително и бесплатно во основното и во средното образование. Кога државата носи реформи во наставната програма или во финансирањето, таа мора да води сметка дека правото на образование треба да им се овозможи на сите ученици.

Прочитај, размисли и дискутирај!

Пример од социјалната политика

МПЕСКП бара државите да обезбедат одредено ниво на социјална сигурност. Затоа постојат закони што ги уредуваат социјалните права: правото на социјална помош, детски додаток, здравствено осигурување за ранливи групи, помош на социјално загрозени семејства, грижа за деца без родители, грижа и помош на деца со тешкотии во развој. Македонија е должна да развива систем што постепено ќе ги подобрува условите за живот, токму во духот на МПЕСКП. Разговарајте, дали учениците кои подолго отсутуваат од настава, можат да го остварат своето право на образование.

Влијание врз креирањето национални стратегии и политики

Покрај законите, пактовите влијаат и врз националните стратегии што ги подготвуваат министерствата. На пример, стратегија за човекови права, стратегија за социјална инклузија или стратегија за млади мора да содржат принципи како еднаквост, недискриминација, пристапност до услуги и слобода на избор. Овие стратегии не се закони, но го насочуваат законодавецот како да постапува во иднина.

Пактовите влијаат на стратегијата за образование

МПЕСКП влијае на државата со цел да се обезбеди образование за сите

Децата имаат право на бесплатно образование

Правото на бесплатно здравство е заштитено со меѓународни стандарди

Зошто е ова важно за учениците и за младите?

Влијанието на меѓународните пактови врз законодавството има реални последици врз секојдневниот живот. Тоа значи дека вашето право да учите бесплатно, да се лекувате, да имате свое мислење, да се чувствувате безбедно и да не бидете дискриминирани е заштитено не само со македонските закони туку и со меѓународни стандарди.

Дури и ако некој закон би се обидел да ги намали овие права, пактовите постојат како „штит“ кој го спречува тоа.

Пактовите влијаат врз правото да бидеме безбедни и да не бидеме дискриминирани

Открив

МПГПП и МПЕСКП не се само меѓународни документи – тие се основа врз која Македонија го гради својот законодавен систем. Преку Уставот, преку судовите и преку процесот на донесување закони, овие пактови ја насочуваат државата да создава праведен, безбеден и еднаков правен поредок.

Тие не ги заменуваат македонските закони, но создаваат стандарди што нашите закони мора да ги следат. Така, секоја генерација – вклучувајќи ги и денешните ученици – има појасна заштита на човековите права и подобри услови за живот.

Затоа, влијанието на пактовите врз законодавството не е само правно, туку и општествено значајно – тие ни помагаат да градиме држава во која човековото достоинство е секогаш на прво место.

Активност 1

Поделете се во групи, истражувајте на интернет и подгответе презентација за тоа:

(1) Како Уставот на нашата држава ги штити правата и слободите на граѓаните, преку наведување најмалку 5 члена кои се однесуваат на тоа и (2) кои закони во нашата држава се директно поврзани со правата наведени во двата меѓународни пакта, преку наведување на најмалку 6 закони од различни области. Презентирајте го сработеното едни по други, а по секоја презентација на табла резимирајте ги членовите од Уставот и законите што ги идентификувавте.

Активност 2

Изберете случај за прекршување на човековите права, преку дискусија за нив или пронајдете напис во весник или посочете лични примери. Анализирајте ги случаите на кршење на човековите права.

Идентификувајте дали во нашата држава постојат закони според кои треба да се заштитени правата во избраниот пример.

Провери го знаењето

1. Што значи кога државата ќе ратификува меѓународен договор?
2. Објасни зошто законодавецот мора да ги земе предвид МПГПП и МПЕСКП при носење нови закони.
3. Наведи пример како би се применил МПЕСКП при измена на закон за здравствена заштита.
4. Анализирај ја улогата на Уставниот суд во заштитата на правата што произлегуваат од МПГПП и МПЕСКП. Како спречува донесување неуставни и несовесни закони?
5. Процени дали државата навистина би можела да има „праведен правен поредок“ без почитување на меѓународните пактови? Образложи.
6. Замисли дека Министерството за образование подготвува нова стратегија. Осмисли кратка препорака (2–3 реченици) во која ќе вклучиш принципи од МПЕСКП што треба да бидат задолжително почитувани.

Европска конвенција за човекови права

„Да им се негираат човековите права на луѓето значи да се оспорува самата нивна човечност.“

– Нелсон Мандела

За поттик

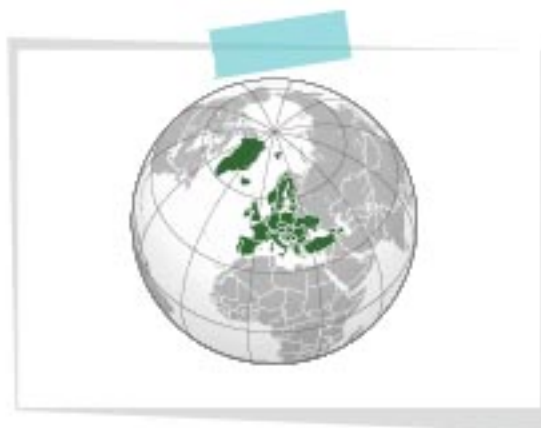
Дали сите луѓе во Европа имаат исти основни права?
Кој ги штити човековите права кога државата не успева во тоа?
Кога и како европските држави решиле заедно да ги гарантираат човековите слободи?

Европската конвенција е потпишана во Рим, на 4 ноември 1950 година, а стапила на сила во 1953 година. Ова се случило по Втората светска војна, во време кога европските држави сфатиле дека мора да создадат заеднички систем кој ќе спречи повторување на масовни злоупотреби на човековите права. Конвенцијата била создадена под водство на Советот на Европа, организација формирана со цел да ги промовира демократијата, човековите права и владеењето на правото.

Зошто е создадена Конвенцијата?

Главната цел на создавањето на Европската конвенција за човекови права била да се гарантира дека ниту една европска држава нема повторно да го наруши достоинството на човекот. По ужасите на војната, државите сфатиле дека само националните закони не се доволни. Потребен е меѓународен документ кој ќе постави заеднички минимални стандарди.

Истражи кои земји се потписници на Европската конвенција за човекови права

Прочитај, размисли и дискутирај!

Ако некој граѓанин во една држава немал праведно судење, немал можност да се брани или бил незаконски уапсен, Конвенцијата овозможува надворешен, независен систем да го испита случајот. Конвенцијата важи за сите луѓе кои живеат во државите членки на Советот на Европа, без разлика на националност, вера, пол или етничка припадност. Размисли за можностите што ги имаат граѓаните на државите членки на Советот на Европа кои ја потпишале Конвенцијата.

Кој ја предложи идејата?

Идејата за создавање заеднички европски систем за заштита на правата првично ја поддржале група политичари и интелектуалци, кои сметале дека Европа мора да стане посигурно и поправедно место. Еден од најгласните промотори бил британскиот државник Винстон Черчил, кој верувал во „обединета Европа“, во која правата на човекот се темеле на мирот.

Како изгледа Конвенцијата?

Конвенцијата е составена како меѓународен правен документ кој државите доброволно го прифаќаат и со тоа се обврзуваат да го почитуваат.

Таа содржи:

- Преамбула – кратко објаснува зошто постои Конвенцијата.
- Основни права и слободи – како што се правото на живот, забрана на тортура, право на приватност, слобода на мисла, правично судење итн.
- Механизми за заштита – објаснува како граѓаните можат да поднесат претставка ако сметаат дека државата ги прекршила нивните права.
- Дополнителни протоколи – документи кои подоцна додаваат нови права или ги прошируваат веќе постојните.

Европскиот суд за човекови права се наоѓа во Стразбур, Франција

Се работи за многу силен текст кој денес претставува основа за современиот европски систем на човекови права. Главниот орган кој ја толкува и ја спроведува Конвенцијата е Европскиот суд за човекови права. Судот се наоѓа во Стразбур, Франција, и е познат по тоа што секој граѓанин може да му се обрати ако смета дека државата го повредила некое право од Конвенцијата. Ова претставува пресвртница во историјата – првпат граѓани добиле можност да тужат држава на меѓународно ниво, што е огромен чекор напред за човековите слободи и правна заштита.

Винстон Черчил одиграл клучна улога во промовирањето на идејата за Европската конвенција за човекови права, поддржувајќи ја како основа за заштита на слободите и демократијата во повоената Европа.

Врската со Универзалната декларација за човекови права Европската конвенција за човекови права е создадена како европска верзија на Универзалната декларација за човекови права, усвоена од Обединетите нации во 1948 година.

Разликата е важна:

- Декларацијата е вредносен документ – поставува идеали, но не може директно да се тужи според неа.
- Конвенцијата е правно обврзувачка – државите мораат да ја почитуваат, а Судот во Стразбур може да донесе пресуда против нив. Со други зборови, Декларацијата поставува општи морални принципи, а Конвенцијата ги претвора тие принципи во правнообврзувачки правила што европските држави мора да ги почитуваат.

Открив

Европската конвенција за човекови права претставува еден од најважните чекори кон заедничка, безбедна и праведна Европа. Нејзината сила не е само во текстот, туку во фактот дека секој човек, и без пари, и без моќ, може да побара правда на највисоко ниво.

Активности

Активност 1

Поделете се во групи и истражете четири различни членови од Европската конвенција.

СКЕНИРАЈ МЕ!

Скенирај го QR-кодот и ќе те одведе до текстот на Европската конвенција за заштита на човековите права.

Отворете дискусија по прашањето како со Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи се зголемува примената и почитувањето на човековите права?

Активност 2

„Кога правото станува реалност“

Инструкции:

Поделете се во групи, изберете една од долунаведените ситуации и одговорете на прашањата поврзани со нив. Секоја група добива еден пример и треба да одговори на прашањата подолу.

Примери за ситуации:

- Новинар е казнет затоа што јавно ја критикувал владата.
- Лице е задржано во притвор без да му се објасни зошто.
- Ученик е дискриминиран поради својата вера.
- Семејство не смее да се врати во својот дом без образложение.

Задача за учениците:

1. Кое право од Европската конвенција можеби е повредено?
2. Дали државата има обврска да реагира?
3. Што може да направи граѓанинот ако не добие заштита во својата држава? Образложете!
4. Зошто е важно постоењето на Европскиот суд за човекови права во вакви случаи?

Презентација:

Секоја група накратко го претставува својот случај (1–2 минути).

Провери го знаењето

1. Каде и кога е потпишана Европската конвенција за човекови права?
2. Објасни зошто државите по Втората светска војна почувствувале потреба од заедничка европска заштита на човековите права.
3. Замисли дека граѓанин не добил правично судење во својата држава. Објасни како може да ја искористи Конвенцијата за да побара заштита.
4. Спореди ја Универзалната декларација за човекови права со Европската конвенција: кои се двете клучни разлики во нивната правна сила и функција?
5. Процени ја важноста на Европскиот суд за човекови права: зошто е значајно тоа што секој граѓанин може директно да поднесе претставка до Судот?
6. Замисли дека треба да создадеш краток слоган кој ја опишува суштината на Конвенцијата. Напиши го, користејќи најмногу една реченица.

Дознај повеќе

Европската конвенција за човекови права првично содржела само **граѓански и политички права**, а со текот на времето била проширувана преку дополнителни протоколи. На пример, правото на образование и правото на слободни избори не биле дел од оригиналниот текст, туку биле додадени подоцна.

Европскиот суд за човекови права не разгледува дали некој е „виновен“ или „невин“, **туку дали државата ги почитувала правата** гарантирани со Конвенцијата. Дури и кога лице сторило кривично дело, државата сè уште има обврска да ги почитува неговите човекови права.

Истражи

„Еден член – една приказна“

Начин на работа:

индивидуално или во пар

Задача:

1. Избери еден член од Европската конвенција за човекови права и истражи:
2. Што точно гарантира тој член? (објасни со свои зборови)
3. Кое човеково право го штити?
4. Наведи реален или измислен пример каде тоа право е прекршено.
5. Објасни како Европскиот суд за човекови права би можел да реагира во таков случај.
6. Зошто овој член е важен за секојдневниот живот на граѓаните?

Форма на изработка (избери една):

1. Краток писмен текст (½ – 1 страница);
2. Постер;
3. Презентација со 3–5 слајдови;
4. Краток говор (2 минути).

Совет на Европа

„Европа нема да биде создадена одеднаш, ниту според еден единствен план. Таа ќе биде изградена преку конкретни достигнувања кои прво ќе создадат фактичка солидарност.“

– Роберт Шуман

За поттик

Кој ги штити твоите права ако твојата сопствена држава донесе неправедна одлука?
Како 46 држави во Европа успеваат да се договорат за заеднички правила за слобода, демократија и правда?
Кои европски институции го создале најважниот документ за човекови права во Европа?

Совет на Европа

Советот на Европа е најстарата европска организација која обединува 46 земји членки (речиси сите европски држави) што делат заеднички вредности во областа на човековите права, демократијата и владеењето на правото. Основан е во 1949 година, по Втората светска војна, во Лондон. Неговата главна мисија е заштита на човековите права, унапредување на демократијата и обезбедување владеење на правото.

Замисли го како голем европски „клуб“ во кој речиси сите европски држави работат заедно за да обезбедат слобода и безбедност за луѓето. Важно е да запаметиш дека Советот на Европа не е исто што и Европската Унија, ниту, пак, Обединетите нации. Советот на Европа најмногу се фокусира на човековите права и на правдата.

Зошто е создаден?

По ужасите на Втората светска војна, европските лидери сфатиле нешто важно: Ако државите не ги почитуваат човековите права, мирот може да пропадне. Затоа им била потребна организација која:

- Ќе го штити човечкото достоинство;
- Ќе спречува диктатури;
- Ќе осигури фер закони и судови;
- Ќе создава заеднички стандарди за сите држави.

Во 1949 година, десет држави го основале Советот на Европа, а подоцна се проширил речиси на целиот континент. Целта на Советот на Европа е да ја направи Европа безбедна, слободна, фер, демократска и да создаде заеднички европски стандарди за човекови права, образование, заштита на малцинства, слобода на медиуми, културна соработка, борба против корупција и дискриминација.

Советот на Европа го основале десет држави, а денес има 46 земји-членки

СКЕНИРАЈ МЕ!

Скенирај го кодот и дознај повеќе за Советот на Европа.

Примери од секојдневниот живот: заштита на новинари од цензура, обезбедување фер судење во државните судови, заштита на малцинства, подобрување на правните системи во државите, помош во борба против корупција.

Структура на Советот на Европа

Советот на Европа има неколку клучни тела:

а) Комитет на министри

Составен е од министрите за надворешни работи на сите земји членки. Донесува големи одлуки, усвојува правила и нови конвенции.

б) Парламентарно собрание (ПАСЕ)

Во него членуваат пратеници од националните парламенти. Дискутираат прашања како слобода на говор, еднаквост, правата на малцинствата и корупција.

в) Генерален секретар

Лидер на организацијата. Се грижи одлуките навистина да се спроведат.

Судница на Европскиот суд за човекови права

г) Европски суд за човекови права (ЕСЧП)

ЕСЧП е најпознатата институција. Суди случаи кога луѓето тврдат дека нивните права биле прекршени.

д) Конгрес на локални и на регионални власти

Работи на јакнење на демократијата на локално ниво (општини, региони).

ѓ) Разни комисији и мониторинг-тела

На пример: комисија против тортура, група против корупција, комисији против дискриминација. Овие тела проверуваат дали државите ги следат правилата за човекови права.

На 9.11.1995 година тогашна Република Северна Македонија стана полноправна членка на Советот на Европа, како 38. земја членка на Организацијата. Нашата држава претседаваше со Комитетот на министри на Советот на Европа од мај до ноември 2010 година.

Главното седиште на Советот на Европа е во Стразбур, Франција, симболичен град на границата меѓу Франција и Германија – потсетник на потребата од мир и соработка. Таму се наоѓа и Европскиот Суд за човекови права, најпозната институција на Советот на Европа.

Од 1972 година Европска химна беше извадок на Одата на радоста од Бетовеновата деветта Симфонија.

Советот на Европа и Европската конвенција за човекови права

Најголемото достигнување на Советот на Европа е усвојувањето на Европската конвенција за човекови права во 1950 година. Овој документ ги утврдува основните човекови права и слободи и има правнообврзувачка сила за државите кои ја ратификувале. Конвенцијата им овозможува на граѓаните да поднесат жалба до Европскиот суд за човекови права кога сметаат дека државата ги прекршила нивните права.

Советот на Европа го надгледува спроведувањето на Конвенцијата и се грижи државите да ги почитуваат пресудите на Судот. Со тоа, Советот на Европа ја создава, ја штити и ја обезбедува примената на една од најважните европски гаранции за човекови права.

Врска со Универзалната декларација за човекови права

Универзалната декларација за човекови права, усвоена од ООН во 1948 година, ѝ претходи на Европската конвенција. Додека Декларацијата утврдува морални принципи за вредноста и достоинството на секое човечко суштество, Европската конвенција ги претвора тие принципи во правнообврзувачки правила. Со други зборови: Универзалната декларација вели дека „сите луѓе се еднакви во достоинство“, а Европската конвенција бара државите да ги почитуваат и да ги заштитуваат тие права. Со усвојувањето на Конвенцијата, Советот на Европа го претвори идеалот на Декларацијата во конкретна и применлива правна заштита.

Прочитај, размисли и дискутирај!

Размислете за структурата и за работата на Советот на Европа. Тој функционира преку:

- Конвенции (повеќе од 200 меѓународни договори);
- Мониторинг-механизми кои проверуваат дали државите ги спроведуваат преземените обврски;
- Програми за зајакнување на демократијата;
- Активности за младинско учество, образование, спорт, култура;
- Како и правна помош за подобрување на правосудните системи во земјите членки.

Разговарајте:

Дали државите во Европа би биле подеднакво демократски, праведни и стабилни доколку Советот на Европа не постоеше? Образложете ја вашата теза со примери.

Открив

Советот на Европа претставува еден од темелите на современа Европа. Тој дејствува во служба на човековото достоинство, правдата, демократијата и еднаквоста. Преку своите институции, бројните конвенции и преку работата на Европскиот суд за човекови права во Стразбур, Советот на Европа ги штити милионите луѓе на континентот и ги претвора човековите права од идеја во реална и достапна заштита.

АКТИВНОСТИ

Активност: „Замолчениот новинар“

Поделете се на три групи:

- Новинари
- Владини претставници
- Набљудувачи од Советот на Европа

Распределете си ги улогите напишани на ливчиња (или прочитајте ги наглас).

2. Улоги

Група 1: Новинари

Сакате да објавите статија за загадувањето во вашиот град. Владата се обидува да ве замолчи.

Вашата задача: Подгответе три аргументи зошто мора да се заштити слободата на изразување.

Група 2: Владини претставници

Мислите дека статијата може да предизвика „паника“ или да го наруши „угледот на институциите“. Сакате да ја забраните статијата.

Вашата задача: Подгответе 3 аргументи зошто е „неопходно“ да се забрани објавувањето на статијата.

Група 3: Набљудувачи од Советот на Европа

Вие сте претставници на Советот на Европа. Треба да одлучите дали забраната го прекршува Членот 10 од Европската конвенција за човекови права.

Вашата задача: Подгответе три прашања за двете страни и донесете конечна одлука.

3. Мини дебата

Новинарите ги презентираат своите аргументи.

Владата ги презентира своите.

Советот на Европа поставува прашања на двете страни.

4. Пресуда

Групата на Советот на Европа треба да одговори:

- Дали забраната е оправдана според Конвенцијата.
- Која од двете страни повеќе ги почитувала демократските вредности.
- Што требало владата да направи наместо забраната.

Прашај ги соучениците:

Како се чувствувале кога нивната „слобода на говор“ била ограничена?

Зошто постои Советот на Европа?

Кога може демократска држава да го ограничи говорот (објаснете во кои ситуации е ограничено правото на говор)

Провери го знаењето

1. Која година е основан Советот на Европа и каде се наоѓа неговото седиште?
2. Објасни со свои зборови зошто Советот на Европа бил создаден по Втората светска војна.
3. Дај пример кога граѓанин би поднел жалба до Европскиот суд за човекови права.
4. Спореди ја Универзалната декларација со Европската конвенција. Кои се сличностите и разликите?
5. Дали е важно државите да имаат заеднички систем за човекови права? Објасни зошто.
6. Замисли нов проблем со човекови права кој не постоел во 1950 година. Напиши краток нов член што би го додал во современа конвенција.

Европски суд за човекови права

„Во нашата потрага по правда, судовите се чувари на слободата и штит на човековите права.“

– Франклин Д. Рузвелт

За поттик

Постои ли место каде што секој човек – без разлика на силата, богатството или статусот – може да ги побара вистината и правдата?

Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП) е меѓународен суд кој ги разгледува случаите каде што граѓани, групи или држави тврдат дека им било нарушено правото загарантирано со Европската конвенција за човекови права. Овој суд е создаден од Советот на Европа и има задача да ги штити поединците од неправди што можат да бидат направени од страна на државната власт. Тој е еден од највлијателните и најпочитуваните судови во светот кога станува збор за заштита на основните човекови слободи. Имено, судот е познат по тоа што им дава можност на луѓето да ја тужат својата држава кога нивните права биле прекршени. Ова е исклучително важно бидејќи покажува дека ниту една држава не е „над“ човековите права.

Европски суд за човекови права (ЕСЧП),
Стразбур, Франција

Прочитај, размисли и дискутирај!

Случајот „Осман против Обединетото Кралство“ (1998 г.)

Татко и син биле жртви на сериозни закани и насилство од страна на криминалец. Иако институциите биле запознаени со ризикот, полициските служби не презеле доволно мерки за да го спречат нападот и да го заштитат семејството.

Европскиот суд за човекови права пресудил дека Обединетото Кралство го прекршило правото на живот (Член 2 од Конвенцијата), затоа што државата има обврска да превенира реални и познати ризици по животот на граѓаните, а во овој случај тоа не било направено.

Овој пример покажува дека и обични граѓани, а не само јавни личности или политички фигури, можат да добијат правда кога нивните основни човекови права се прекршени.

- Дали државата секогаш мора да ги заштити граѓаните од опасност, дури и кога не може да ги предвиди сите ризици?
- Како би се чувствувале ако вашиот живот не беше доволно заштитен од институциите што треба да се грижат за јавната безбедност?

Европски суд за човекови права

Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП) е основан во 1959 година како резултат на обврските преземени со Европската конвенција за човекови права од 1950 година. Од самиот почеток, Судот има задача да обезбеди дека секоја држава која ја потпишала Конвенцијата ја почитува нејзината содржина. Денес, Судот се наоѓа во Стразбур, Франција, во модерна зграда изградена симболично близу реката Ил, како знак на отвореност и пристапност.

ЕСЧП има организиран и прецизен систем на работа:

- Секоја држава членка на Советот на Европа избира по еден судија;
- Судиите се целосно независни – не работат за својата земја, туку за правдата;
- Мандатот на судиите е девет години и може да биде повторен;
- За полесни случаи се формираат комитети од 3 судии, за поголеми и покомплексни случаи – совет од 7 судии, а за најважни и најтешки прашања – Голем совет од 17 судии.

Солушување на странки пред судиите во Европскиот суд за човекови права

Кога еден граѓанин ги искористил сите можности во домашните судови, а сепак нема правда, може да се обрати до ЕСЧП. За да биде прифатена жалбата, треба да бидат исполнети следниве услови:

- Прво да се жалел во сите судови во својата држава;
- Прекршувањето да се однесува на право утврдено со Европската конвенција;
- Државата да е членка на Советот на Европа.

Кога овие услови се исполнети, Судот ја разгледува жалбата и утврдува дали државата навистина ги прекршила човековите права. Одлуките на Судот се задолжителни – државата мора да: исплати отштета, да ги промени законите или ги подобри институциите.

Зошто е создаден Судот?

Судот е создаден со цел:

- Да биде гарант на човековите права;
- Да спречи државите повторно да вршат злоупотреби;
- Да им даде на граѓаните чувство на правда и сигурност;
- Да создаде заеднички европски стандарди за почитување на човековите слободи.

Идејата била дека правата мора да постојат не само „на хартија“, туку и во практика.

Судиите во Европскиот суд за човекови права се избираат на девет години. Тие ја вршат својата работа независно и не можат повторно да бидат избрани

Открив

Европскиот суд за човекови права претставува „глас на правдата“ во Европа. Тоа е место каде што секој човек – без разлика на националност, сила или богатство – може да ја побара вистината. Со својата работа, Судот гради посигурна, поправедна и похумана Европа.

Активности

Активност 1

Отворете дискусија: Кој може да бара заштита на правата пред Европскиот суд кога мисли дека тие се прекршени?

Активност 2

„Вие сте Судот во Стразбур“

Во парови или мали групи анализирајте ја ситуацијата.

Граѓанин тврди дека бил уапсен без објаснување, немал пристап до адвокат, и чекал со години за судска одлука.

Одлучете кое право од Европската конвенција може да биде повредено (на пример: право на слобода, правично судење и сл.).

Објаснете зошто.

Претставете го вашето мислење пред класот како „судии“.

Отворете дискусија:

Дали секоја неправда е и прекршување на Конвенцијата?

Зошто е важно да постои меѓународен суд, а не само национални судови?

Провери го знаењето

1. Каде се наоѓа седиштето на Европскиот суд за човекови права?
2. Зошто постои условот прво да се исцрпат сите правни можности во државата?
3. Замисли дека твоето право на приватност е прекршено. Кои чекори би ги презел пред да се обратиш до Судот?
4. Кои делови од структурата на Судот гарантираат независност?
5. Дали мислиш дека пресудите на Судот треба да бидат задолжителни? Објасни зошто.
6. Предложи како би можел Судот да стане уште попристапен за младите.

СКЕНИРАЈ МЕ!

Скенирај го кодот и дознај повеќе за Европскиот суд за човекови права, со што се занимава и кои права ги штити.

Истражи

„Кога Судот ја менува државата“

Задача:

Поединечно или во пар, истражете еден случај од Европскиот суд за човекови права и одговори на следните прашања:

1. Кој ја тужел државата? (граѓанин, група, организација)
2. Кое право било прекршено?
3. Каква била одлуката на Судот?
4. Што морала да направи државата по пресудата?
 - Исплата на отштета;
 - Промена на закон;
 - Подобрување на институции;
5. Зошто овој случај е важен и за другите граѓани, а не само за тужителот?

Извори (предлог):

- Официјалната страница на ЕСЧП;
- Страницата на Советот на Европа;

Изработете во една од понудените форми:

- Краток истражувачки текст (1 страница);
- Постер „Пред и по пресудата“;
- Презентација (4–5 слајдови);
- Кратко усно изложување (2–3 минути).

Дополнително прашање за размислување:

Како би изгледала Европа ако државите не мора да ги почитуваат пресудите на Судот?

Конвенција за правата на детето

„Целата мудрост на светот не вреди колку една детска солза“

– Ф. М. Достоевски

За поттик

Дали знаеш дека има посебни права кои ги штитат децата?
Како може светот да обезбеди сите деца да растат безбедни, здрави и слободни?
Зошто децата имаат потреба од посебно издвоени права, различни од возрасните?
Одговорите се наоѓаат во Конвенцијата за правата на детето (КПД), меѓународен договор кој ги гарантира и ги штити правата на секое дете.

Од моментот на раѓање, секое дете има одредени права – тие се нарекуваат човекови права. Човековите права им припаѓаат на сите луѓе и никој не смее да ги одземе. Децата имаат и дополнителни права затоа што им е потребна посебна заштита додека растат. Овие права се запишани во Конвенцијата за правата на детето, првиот меѓународен документ кој ги штити децата ширум светот. Правата на децата важат за сите до 18 години.

Важно е да ги познаваш своите права. Тие те штитат тебе и твоите врсници – и сите деца ги имаат истите права, без разлика каде живеат, кои се или како изгледаат. Ако некој го прекрши твоето право – побарај помош!

Децата имаат право на игра

**Прочитај, размисли
и дискутирај!**

Дали основните потреби на децата за храна, дом, семејство, грижа и нега, сигурност, образование и сл. треба да се заштитат како основни човекови – детски права?

Потреби

Сите луѓе имаат желби. Желбата е нешто што го сакаме, но и без кое можеме да живееме. Таа е дел од нашиот внатрешен свет и, кога ќе се оствари, ни го прави животот поудобен или поубав. Но, постојат работи без кои не можеме да живееме или би живееле многу тешко. Тие се нарекуваат потреби. На пример: вода, храна и облека што нè штити, се потреби. Сладоледот или најновите патики се желби – ги сакаме, но не ни се неопходни. Потребите може да бидат: материјални – храна, вода, дом, нематеријални – безбедност, припадност, почит. Овие основни потреби се темел на човековите права. Кога државата ги признава и ги заштитува со закон, тие стануваат права што важат за сите.

Секој има право на безбедност и заштита

Конвенција за правата на детето

Конвенцијата за правата на детето е законски обврзувачки меѓународен договор кој е усвоен од Генералното собрание на Обединетите нации на 20 ноември 1989 година, во Њујорк, САД. Затоа, овој ден секоја година се слави како Меѓународен ден на детето. За спроведување на Конвенцијата и за управување со неа е надлежна Канцеларијата на Високиот комесар за човекови права на ОН во Женева, Швајцарија. Во неа се состанува Комитетот за следење на правата на детето, кој го контролира спроведувањето на Конвенцијата од страна на државите.

Конвенција за правата на детето

Државите ја ратификуваат Конвенцијата со официјално прифаќање на нејзините правила. Конвенцијата за правата на детето е правнообврзувачка за земјите што ја ратификуваат. Тоа значи дека властите се обврзани според меѓународното право да ги штитат правата на децата. Македонија ја ратификуваше Конвенцијата во 1993 година, со што се обврзува да ги штити правата на сите деца во земјата. Државите потписнички мора редовно да известуваат како ги спроведуваат правата загарантирани со Конвенцијата.

Конвенцијата за правата на детето е посебен документ затоа што се фокусира само на децата – лица под 18 години. Иако Универзалната декларација за човекови права ги промовира човековите права за сите, децата се соочуваат со специфични предизвици – тие се поранливи и зависни од заштитата на возрасните. Токму затоа, Конвенцијата за правата на детето постои како посебен и специјализиран договор: да се осигури дека правата на децата се признаени во закони, и во секојдневниот живот.

Главните цели на Конвенцијата за правата на детето се:

- Заштита од злоупотреба и занемарување;
- Пристап до образование и здравствена заштита;
- Право на изразување на мислење, игра и целосен развој;
- Посебна грижа за правни, социјални и за економски прашања.

Три члена од Конвенцијата

Член 2 – Недискриминација: Секое дете, без исклучок, ги има овие права.

Член 6 – Право на живот, опстанок и развој: Секое дете има право да расте здраво и безбедно.

Член 12 – Право на изразување мислење

Детето има право да го искаже своето мислење и тоа да биде земено предвид.

Почитување: учениците слободно го кажуваат своето мислење на час или на училишни состаноци.

Прекршување: кога мислењето на детето се игнорира или не му се дозволува да зборува.

Членови на Конвенцијата за правата на детето

Конвенцијата за правата на детето има 54 члена поделени во секции, вклучувајќи:

- Општи принципи – како најдобар интерес на детето и недискриминација;
- Граѓански права и слободи – право на име, националност и слобода на изразување;
- Семејна средина и алтернативна грижа – заштита на деца во семејства и институции;
- Здравје и благосостојба – обезбедување на безбедно и здраво детство;
- Образование, слободно време и културни активности – пристап до училиште, игра и култура;
- Специјални мерки за заштита – деца во конфликт со законот, бегалци или жртви на експлоатација.

Образование, слободно време и културни активности, пристап до училиште, игра и култура - се само дел од правата на децата опфатени со Конвенцијата

Оваа Конвенција е важна затоа што ги поставува меѓународните стандарди за третман на децата. Таа ги потсетува владите, наставниците, родителите и општеството дека децата не се само „мали возрасни“ – тие имаат потреба од грижа, заштита и можности за развој.

Благодарение на Конвенцијата за правата на детето, милиони деца добиваат подобар пристап до образование и здравство, детскиот труд, експлоатацијата и злоупотребата се препознаени како глобални проблеми, а децата можат да учествуваат во одлуките за својот живот.

Открив

Конвенцијата за правата на детето е историски документ што покажува дека светот ги цени децата како полноправни личности со права, а не само како лица со обврски. Со ратификацијата, земјите како Македонија се обврзуваат да ги штитат, да ги оснажуваат и да им даваат можности на секое дете да има фер шанса во животот. Конвенцијата гарантира дека децата секогаш имаат глас, грижа и заштита кои им се потребни за да станат здрави, образовани и одговорни возрасни.

СКЕНИРАЈ МЕ!

Поделете се во групи. Скенирајте го кодот и погледнете на линкот по што ќе извлечете по три броја кои ги означуваат следните членови од Конвенцијата: 6-9, 12-20 и 24-29 (вкупно 19 члена).

„Детективи на правата на детето“

Секоја група треба да подготви по две сценарија за презентирање на „своите“ три права, така што во едното ќе прикаже ситуација на прекршување на правото, а во другата ситуација на почитување на правото. Потоа, групите ги глумат ситуациите за секое право одделно, а другите ученици погодуваат за какво право станува збор и образложуваат врз основа на што го посочиле конкретното право (на пример: Дете не може да оди на училиште, дете е жртва на онлајн насилство, детето нема право да учествува во семејни одлуки).

Групите потоа заеднички дискутираат за правата кои се почитуваат и прекршуваат.

Провери го знаењето

1. Кога и каде е усвоена КПД и кога Македонија го ратификуваше овој документ?
2. Зошто КПД постои како посебен документ, различен од Универзалната декларација за човекови права?
3. Посочи пример како Член 12 (право на изразување на мислење) може да се примени во училиште.
4. Спореди го Член 6 (право на живот и развој) со Член 2 (недискриминација) и објасни зошто двата се важни.
5. Дали сметаш дека КПД направи вистинска разлика за децата во светот? Образложи.
6. Предложи нов член што би се додал во КПД за да се реши современ проблем на децата (на пример, безбедност на интернет или социјални мрежи).

СКЕНИРАЈ МЕ!

Скенирај го кодот и прочитај примери за активности за критичко мислење и разрешување на проблеми.

Права и обврски на децата

„Нема појасно огледало на душата на едно општество од тоа како ги третира своите деца.“

- Нелсон Мандела

За поттик

Што мислиш, покрај правата, дали децата имаат и обврски?
Дали знаеш кому треба да се обратиш ако ти е прекршено некое право?

Почитувањето на принципите од Конвенцијата за заштита на правата на детето е предуслов за уживање во правата на децата. Конвенцијата има за цел да го заштити детето како рамноправно човечко суштество. Од државите кои ја ратификувале се бара да не дозволуваат дискриминација врз детето и да обезбедат целосно остварување на неговите права. Конвенцијата ги гледа децата како правно лице. Таа ја промовира идејата дека децата се лица со права што треба да се почитуваат:

1. Го промовира учеството на детето во процесот на донесување одлуки за прашања што влијаат врз него според неговата возраст и зрелост (земајќи ги предвид семејството и општеството како целина);
2. Го потенцира правото на децата да се заштитат од сите форми на злоупотреба, насилство и акти што им се закануваат на нивните права;
3. Пропишува права кои обезбедуваат услови за правилен раст и развој на детето.

Конвенцијата обезбедува услови за правилен раст и развој на детето

Конвенцијата ги штити децата од злоупотреби

**Прочитај, размисли
и дискутирај!**

Во вашето училиште има ученици со посебни потреби, ученици од семејства со ниски приходи, ученици кои не го разбираат добро македонскиот или албанскиот јазик или имаат тешкотии во учењето. Сите тие припаѓаат во ранливите групи деца. Размислете и дискутирајте како ќе им пружите поддршка и ќе им помогнете.

Права и обврски

Децата имаат права, но и одговорности во семејството, училиштето и во пошироката заедница. Тие треба да ги уживаат детските права, но треба и да ги исполнуваат своите обврски за да станат одговорни и успешни граѓани подоцна во животот.

Детето треба да е одговорно кон својот миленик

Детето треба да ги исполнува своите обврски

Постојат и правила наречени општествени правила или општествени норми. Тие правила пропишуваат прифатливо однесување. Неисполнувањето на правилата предвидува казни. Секое право подразбира исполнување на некоја должност / одговорност.

Сигурно си забележал дека на влезот во твоето училиште е закачен документ наречен Куќен ред. Правила на однесување ќе најдеш и во сите други јавни објекти: згради, музеи, кина, театри... На пример, правилата на Куќниот ред во зграда даваат насоки за заедничкиот живот. Тие правила постојат за да бидат безбедни сите станари во зградата. Понекогаш некои станари не ги исполнуваат договорените правила. Ако твојот сосед слуша музика доцна во ноќта, нема да можеш да спиеш. Кое право ти го прекршува? Дали соседот е одговорен кон другите?

Ако некое дете сака да има животно во својот дом, дали треба да има одговорности кон него? Некои луѓе, за жал, не се одговорни сопственици и не се грижат правилно за своите миленици. Некои дури и ги напуштаат. Запоставените, злоупотребуваните, напуштените и ранетите животни се згрижуваат од одговорни граѓани, како поединци или здруженија. Тие честопати помагаат при посвојување миленичиња. Законот за заштита на животните не обврзува да се грижаме за нашите миленици и за нивните потреби и да не ги загрозуваат другите животни или луѓе. За неодговорните сопственици, законот предвидува одредени мерки и парични казни.

Децата треба да се грижат за хигиената во и кон училиштето

КОДЕКС

ЗА ОДНЕСУВАЊЕ НА УЧЕНИЦИТЕ

Ученикот е должен навреме и редовно да доаѓа на настава;

Ученикот е должен да се грижи за училишниот простор и имот;

Ученикот е должен да се грижи за хигиената во училиштето и блиската околина;

Во училиштето ученикот треба да биде совесен, одговорен, со должно почитување кон сите;

Во училиштето учениците треба да доаѓаат уредни.

На часовите ученикот треба внимателно да слуша и навреме и целосно да ги извршува училишните обврски...

Заштита на правата на децата

Родителите (старателите) имаат посебна улога во заштитата на правата на детето затоа што тие се првите кои се повикани да обезбедат заштита на правата на нивните деца преку соодветни процедури пред државните органи.

Државата е должна да ги подобрува механизмите за заштита на правата на детето и да донесе соодветни закони и правила со кои ќе ги штити децата.

Најважен орган во заштитата на правата на детето е Центарот за социјална работа, како главен орган за старателство. Судот, пак, има улога да донесува одлуки за остварување заштита на правата на детето.

Полицијата има улога во обезбедувањето на општа безбедност. Улогата на полицијата е клучна во спречувањето насилство, или друг вид кршење на правата на детето.

Јавното обвинителство треба да игра улога во заштитата на правата на детето кога станува збор за насилство и извршување кривични дела против децата.

Училиштето има обврска да обезбеди почитување на сите права на детето во рамките на воспитниот процес.

Покрај државните органи и институции, невладините организации (здруженија на граѓани) играат значајна улога во заштитата на правата на децата преку нивните програми и проекти за заштита од насилство, експлоатација, трговија со деца и слично.

Народниот правобранител е орган кој постапува по оплаки на граѓани / деца и ги штити нивните права. Тој зборува во нивно име и се обидува да ги подобри нивните животните услови.

Заштита на правата на деца е обврска на институциите на семејството и на училиштето

Училиштето има обврска да обезбеди почитување на сите права на детето

Открив

Правата на децата постојат за да обезбедат секое дете да расте безбедно и со поддршка, без разлика на неговите способности, на потеклото или на семејна состојба. Конвенцијата за правата на детето ги поставува обврските и за државата и за возрасните, за да се спречат злоупотреба, запоставување и дискриминација. Институциите, семејството и училиштето имаат заедничка должност да создадат средина во која секое дете може да напредува. Само со активна поддршка и со почитување на правата и обврските можеме да изградиме одговорни, среќни и успешни млади луѓе.

Активност 1

Направете постер за промовирање на Конвенцијата за правата на детето и изложете го во училишниот хол. Изберете пет члена од Конвенцијата за правата на детето и определете кои одговорности произлегуваат од овие права.

Активност 2

„Форум-театар: Стоп за насилството!“

Поделете се во мали групи. Секоја група осмислува кратко сценарио во кое е прикажано вербално насилство (на пример: исмејување на социјални мрежи) или физичко насилство (на пример: туркање во ходник).

Групата треба да го одглуми сценариото пред одделението. Останатите ученици имаат улога на „активна публика“. Во кој било момент, некој од публиката може да извика „Стоп!“, да го замени ученикот кој е жртва или сведок и да покаже нов начин за спротивставување на насилството.

Прашања за дискусија:

Како се чувствувааше жртвата во сценариото?

Кои реакции помогнаа да се намали насилството?

Зошто е важно сведоците да не молчат?

Како можеме да покажеме поддршка кон ученик што доживува насилство?

Активност 3

„Скала на последици“

Последиците не се секогаш видливи

Подреди ги следниве постапки од најмалку штетна до најмногу штетна: навредување, игнорирање, заканување, туркање, удирање, исмејување на социјални мрежи.

За секоја постапка напиши по една можна последица врз лицето што ја доживува. Размисли не само за физичката болка, туку и за стравот, тагата, срамот и губењето самодоверба.

На крај, напиши една реченица со која би го охрабрил оној што трпи насилство да побара помош.

Провери го знаењето

1. Кои државни институции имаат најважна улога во заштитата на правата на детето?
2. Зошто Конвенцијата ги смета децата како лица со права, а не само како лица што треба да бидат заштитени?
3. Како ќе постапиш ако забележиш дека ученик од твоето одделение е жртва на навредување или исклучување? На која институција или лице ќе се обратиш?
4. Спореди ја улогата на родителите со улогата на државните органи во заштитата на правата на детето. Во што се слични, а во што се разликуваат?

СКЕНИРАЈ МЕ!

Скенирај го кодот и дознај како да препознаеш, да се спротивставиш и да пријавиш насилство.

Омбудсманот во нашата држава

„Во епохата на човековите слободи и права (по 20 век), главен двигател е омбудсманот или народниот правобранител, чија сила е во совеста и во одговорноста.“ – „Уставно право“

- Шкарик, О.; Сиљановска-Давкова, Г.; (2007).

За поттик

Дали си слушал за терминот омбудсман?
Што, според тебе, значи народен правобранител?

Функцијата јавен правобранител постои уште од најстарите цивилизации, како Кина, Египет и Рим. Денес, во светот најчесто се користи интернационалниот термин омбудсман, кој значи народен правобранител. Зборот „омбудсман“ првпат се појавил во Шведска и во 1809 година станал дел од шведскиот устав. Финска била втората земја што ја вовела оваа институција во својот устав, во 1919 година. Во педесеттите години на 20 век им се приклучиле и другите скандинавски земји – Данска (1953 година) и Норвешка (1962 година). Оттогаш, бројот на држави што ја воведуваат оваа институција брзо расте, и денес речиси секоја земја во светот има свој омбудсман како дел од државното уредување.

НАДЛЕЖНОСТ

ПОЛИТИКА

ЖАЛБА

ЃАЃАНИ

ПОСРЕДУВАЊЕ

ОПШТЕСТВЕНО МИСЛАЊЕ

НАДЗОР

ИСТРАГА

НАДЛЕЖНОСТ

ПРЕПОРАКА

ЗАКОН

ПРАВА НА ЛУЃЕТО

ПОМОЩ

ПРАВИЧНОСТ

ИЗВЕШТАЈ

НАРОДЕН ПРАВОБРАНИТЕЛ

ПРОБЛЕМ

ОПШТЕСТВО

ЗАШТИТА НА ДЕЦА

ЗАКНОДАВСТВО

ВЛАДА

Функција на народниот правобранител

Главна цел на државните институции е да го организираат и да го подобрат животот на граѓанинот во општеството. Тие ги штитат слободата и правата на луѓето. Сепак, понекогаш државните институции, намерно или ненамерно, може да ги прекршат овие права и да ја влошат положбата на граѓанинот.

Народниот правобранител има задача да го контролира работењето на државните институции и да реагира кога се прекршуваат правата и слободите на граѓаните. Тој располага со различни механизми за заштита на човековите права и слободи.

Кога некој граѓанин смета дека неговите права се нарушени од државна институција или организација, тој има право да побара помош од народниот правобранител.

Народен правобранител во Република Северна Македонија

Институцијата омбудсман, кај нас наречена народен правобранител, е воведена во 1991 година со новиот Устав на Република Македонија. Со тоа по првпат станува дел од уставниот поредок на државата.

Избор и мандат

Народниот правобранител и неговите заменици ги избира Собранието на Република Северна Македонија. Мандатот трае осум години, со можност за уште еден реизбор.

Организација на институцијата

Институцијата омбудсман е составена од:

- Народен правобранител;
- Десет заменици, од кои четворица работат во Скопје, а шестмина во различни градови низ државата.

Улога и задачи

Главната задача на народниот правобранител е заштита на уставните и на законските права на граѓаните, кога тие се прекршени од државни органи или институции.

Секој граѓанин може да побара помош, совет или реакција, ако смета дека неговите права се повредени.

Примери на повреда на права

Граѓанин може да се обрати до народниот правобранител ако:

- Смета дека бил дискриминиран при вработување;
- Не бил испочитуван договор со државна институција;
- Некоје негово право било прекршено и сл.

Заштита на правата на децата

Децата, исто така, може да забележат неправди. Поради тоа, во рамките на институцијата постои посебно одделение за заштита на правата на детето, со цел децата повеќе да се вклучат во заштитата на своите права.

Иако е избран од Собранието, народниот правобранител работи независно и самостојно. Неговите надлежности се утврдени со:

- Уставот од 1991 година;
- Законот за Народен правобранител од 1997 година.

Транспарентност и достапност

Работата на народниот правобранител е транспарентна. Секој граѓанин – но и лице кое не е граѓанин на државата – може да се обрати или да добие информации за неговата работа.

Прочитај, размисли и дискутирај!

Кога кралот на Шведска, Карло XII, по поразот во војната со Русија (1709 г.), заминал во Турција, во неговата земја се појавуваат многу бунтови. За да се подобри ситуацијата, тој назначува омбудсман, функција чија цел била спроведување на законите и контрола на работата на јавните службеници.

Дали сметаш дека оваа постапка на кралот Карло XII е правилна? Образложи го твоето мислење пред своите соученици, сослушај го нивното и дискутирајте.

Открив

Причината за постоењето на народниот правобранител е заштита на уставните и на законски права на граѓаните, да внимава да не дојде до нивно прекршување и непочитување од страна на државните институции. Во нашата држава, институцијата омбудсман е воведена во 1991 г., нејзината работа е независна и самостојна од сите државни институции, а ја извршуваат народниот правобранител и десет негови заменици.

Активности

Активност 1

Направи истражување (индивидуално или поделени во групи) и запознај ги своите права за кои народниот правобранител, односно омбудсманот, се заложува да не бидат прекршени. Обиди се да дадеш свој пример кога и како ти би побарал помош од народниот правобранител.

Активност 2

Истражувај каде се наоѓа, од твоето место на живеење, најблиската канцеларија на народниот правобранител. Во кои градови има канцеларии на народниот правобранител?

Провери го знаењето

1. Кој ја сочинува институцијата омбудсман во нашата држава?
2. Обиди се да ја објасниш улогата на народниот правобранител.
3. Зошто, според тебе, институцијата омбудсман во нашата држава се воведува дури во 1991 година?
4. Зошто е потребно работата на народниот правобранител да е независна и самостојна од сите институции државата?
5. Дали сметаш дека народниот правобранител може сам да го контролира работењето на државните институции или, пак, совесните граѓани треба да се вклучат и да пријават ако забележат дека правата и слободите се прекршени?
6. Од каде, според тебе, произлегла потребата за да се формира посебно одделение за заштита на правата на децата?
7. Замисли дека си народен правобранител – што прво би направил за да ги заштитиш правата на децата?

СКЕНИРАЈ МЕ!

Скенирај го кодот и научи повеќе за надлежностите на Омбудсманот.

Улогата на Уставниот суд во заштита на правата на граѓаните

„Оваа земја, со сите свои институции, им припаѓа на луѓето што ја населуваат.“

– Абрахам Линколн

За поттик

Дали си запознаен за постоењето на институцијата Уставен суд?
Дали можеш да ја објасниш улогата на уставниот суд во нашата држава?

Уставниот суд во Република Северна Македонија

Уставното судство во нашата држава е воведено во 1963 година. Долгогодишното негово функционирање придонесува за развојот и за успешната работа на Уставниот суд, кој денес игра важна улога во примената на принципите на владеење на правото.

Поделба на власта и улогата на Уставниот суд

Според Уставот, Република Северна Македонија е демократска држава со поделба на власта на три дела:

- Законодавна;
- Извршна;
- Судска.

Уставниот суд се грижи секоја власт да ги почитува своите уставни надлежности и да не се меша во работата на другите. Ако дојде до прекршување на овие принципи, Уставниот суд треба да реагира и да ги заштити демократското уредување и човековите права.

Уставниот Суд е дефиниран со Уставот од 1991 година со прогласувањето независност на Република Македонија.

Судиите во Уставниот суд на РСМ

Независност на Уставниот суд

Уставниот суд е **посебна и независна институција** со сопствен статут, организација и надлежности утврдени во Уставот. Благодарение на оваа независност, судот може да работи непристрасно и без надворешни влијанија.

Состав и избор на судии

Уставниот суд е составен од **девет судии**.

- Ги избира Собранието со мнозинство гласови од вкупниот број пратеници;
- Мандатот на судиите е девет години, без право на повторен избор;
- Претседателот на Уставниот суд се избира од редот на судиите, со мандат од **три години**, исто така, без право на повторен избор;
- Судиите мора да бидат истакнати правници.

Зградата на Уставниот суд на РСМ во која воедно е сместен и Археолошкиот музеј

Надлежности на Уставниот суд

Главната задача на Уставниот суд е да ги штити **уставно загарантираните права и слободи на граѓаните**.

- Одлучува за согласноста на законите со Уставот;
- Одлучува за согласноста на другите прописи и на колективните договори со Уставот и со законите;
- Ги штити слободите и правата на човекот и граѓанинот што се однесуваат на слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата, политичкото здружување и дејствување и забраната на дискриминација на граѓаните по основ на пол, раса, верска, национална, социјална и политичка припадност;
- Решава за судирот на надлежностите меѓу носителите на законодавната, извршната и судската власт;
- Решава за судирот на надлежностите меѓу органите на Републиката и единиците на локалната самоуправа;
- Одлучува за одговорноста на претседателот на Републиката;
- Одлучува за уставноста на програмите и статутите на политичките партии и на здруженијата на граѓаните.

Право на иницијатива пред Уставниот суд

Секој граѓанин или правно лице кое смета дека неговите уставни права се повредени може да поднесе иницијатива до Уставниот суд. Исто така, може да се поведе постапка и кога Уставот е прекршен од некоја институција, дури и ако подносителот не е директно засегнат.

Начелото на уставноста значи дека државната власт мора да се организира и да функционира според основните правила и норми утврдени во Уставот. Никој – ниту институција ниту поединец – не смее да има поголеми права или овластувања од оние што се пропишани со Уставот. Со тоа се обезбедува владеење на правото и заштита на демократскиот поредок.

Прочитај, размисли и дискутирај!

Што би се случило ако се прекршат или не се почитуваат начелата на уставноста?

Ако државните институции не ги почитуваат уставните правила, може да се случат сериозни последици, како што се:

- Мешање на една власт во работата на друга (на пример, извршната власт да се меша во судството);
- Злоупотреба на моќ и нееднаквост меѓу граѓаните;
- Повреда на човековите права и слободи;
- Губење на довербата на граѓаните во државата;
- Нарушување на демократското функционирање и појава на самоволие или неправда. Затоа е важно уставноста строго да се почитува.

Што мислиш, зошто граѓаните ја губат довербата во државата кога се прекршуваат уставните правила?

Открив

Уставниот суд ја контролира работата на трите државни власти – законодавна, извршна и судска – за да спречи нивно мешање и да обезбеди усогласеност со Уставот. Тој е посебна и независна институција со сопствен статут, составена од девет судии, од кои еден се избира за претседател. Неговата најважна задача е да ги штити уставно загарантираните права и слободи на сите граѓани, имајќи го Уставот како највисок правен акт во државата.

Активност 1

Поделени во групи од 4 до 6 ученици, направете истражување што стои во Уставот на нашата држава во врска со институцијата Уставен суд. Направете заедничка кратка презентација кои се надлежностите на Уставниот суд. Направете споредба помеѓу групите во вашето одделение, забележете што е заедничко во истражувањето на сите групи, а што е различно.

Активност 2

Поделени во парови, направете истражување како и каде можете да започнете правна постапка пред Уставен суд. Потоа замислете дека некое ваше уставно право е прекршено, па обидете се да изработите документ кој би го доставиле до Уставниот суд.

Активност 3

Поделете се во групи и обидете се да ја претставите институцијата Уставен суд. Секоја група го добива следниов случај: Граѓанинот Ц.Р. сметал дека му е повредено правото на политичко дејствување со неприфаќање на неговата кандидатура за градоначалник на локалните избори и покрај тоа што неговата кандидатура ја поддржала група граѓани. Судот утврдил дека отфрлањето на кандидатурата на граѓанинот се случило како последица на неточни податоци издадени од орган на државна управа. Ваша задача е да го анализирате случајот за да откриете кое право му било повредено на граѓанинот. Секоја група ги презентира сознанијата, по што почнувате дискусија дали сите групи ги добивте истите резултати и која е причината за тоа.

Провери го знаењето

1. Кој ги избира судиите од Уставниот суд и кој го избира нивниот претседател?
2. Која е главната улога на Уставниот суд во државата?
3. Може ли да наведеш пример како Уставниот суд го контролира спроведувањето на законите во границите на уставот?
4. Кои фактори можат позитивно или негативно да влијаат на работата и развојот на Уставниот суд?
5. Предложи мерки со кои Уставниот суд би можел да ја подобри својата работа и да ги заштити правата на граѓаните.
6. Дали сметаш дека ти како граѓанин имаш право да поднесеш иницијатива пред Уставниот суд ако сметаш дека некое уставно право е прекршено? Објасни зошто.

Истражи

Уставниот суд во пракса – заштитник на граѓанските права

Истражи и одговори на следните прашања:

Кое уставно право го штити Уставниот суд?

Избери едно од следните права:

- Право на еднаквост и недискриминација;
- Слобода на мисла и јавно изразување;
- Политичко здружување и дејствување.

Како граѓаните можат да побараат заштита?

Истражи:

- Кој има право да поднесе иницијатива до Уставниот суд;
- Дали е потребно лицето да биде директно засегнато;
- Што се случува откако ќе се поднесе иницијативата.

Граѓанското општество како промотор и заштитник на човековите права

„Не прашувај што може државата да направи за тебе – прашај што можеш ти да направиш за својата држава.“

– Џон Ф. Кенеди

За поттик

Како го разбираш поимот граѓанско општество?

Објасни како ја разбираш функцијата на невладините организации во нашата држава.

Идејата за граѓанското општество е стара. Уште филозофот Аристотел зборувал за неа, а многу големи мислители по него ја истражувале потребата граѓанинот активно да учествува во општеството, надвор од основните институции.

Во државите со демократско уредување, граѓанското општество е тесно поврзано со демократијата и станува важен двигател за нејзино здраво функционирање. Во едно демократско општество, поединецот е дел од три главни сфери: семејство, држава и економија. Надвор од овие сфери се развива граѓанското општество, кое ги промовира и ги штити човековите права.

Граѓанско општество

Граѓанското општество е дел од едно демократско општество во кое граѓаните се здружуваат доброволно за да остваруваат индивидуални и групни интереси, при тоа почитувајќи ги државните и меѓународните закони. Главната цел на граѓанското општество е грижата за луѓето, односно промоцијата и заштитата на нивните права.

Тоа се состои од организации кои се грижат правата на луѓето да не бидат прекршени, да бидат подобрени и унапредени. Овие организации можат да дејствуваат во различни области на општеството каде што се загрозе-ни човековите права, како што се здравство, образование, правда, екологија, општествена интеграција и борба против дискриминација. Организациите во граѓанското општество работат самостојно, одделно од државните институции и официјалните влади, но секогаш во рамките на законот. Тие се разликуваат од бизнис-секторот бидејќи не се занимаваат со материјална заработка, туку се залагаат за подобрување на општото добро.

Заштита на правата на луѓето – една од целите на граѓанското општество

Организациите во граѓанското општество работат за општото добро

СКЕНИРАЈ МЕ!

Скенирај го кодот и прочитај го пасусот насловен како **Форми на учество и дознај за осумте нивоа на младинско вклучување.**

Невладини организации (НВО)

Секоја група луѓе која се здружила за да ги застапува заедничките интереси е дел од граѓанското општество. Во последните децении, невладините организации (НВО) станаа главен двигател на граѓанското општество.

Невладината организација е граѓанска организација создадена на доброволна, непрофитабилна, некомерцијална и непартиска основа. Идејата за нејзино создавање доаѓа од група граѓани со цел унапредување и заштита на човековите права, како и задоволување на поединечни или заеднички потреби, независно од државните институции.

Поделба на невладините организации

1. Според финансиско функционирање:

- Здруженија – активистите вложуваат знаење, труд и слободно време;
- Фондации – се вложуваат финансиски и материјални средства.

Во двата случаи, целта е иста: постигнување интереси за општото добро.

2. Според територијата на дејствување:

- Национални НВО – дејствуваат во рамките на една држава;
- Странски НВО – дејствуваат во друга држава, различна од онаа во која се создадени;
- Меѓународни НВО – дејствуваат на глобално ниво. Пример е Црвениот крст.

3. Според поле на активност и човекови права:

НВО може да се разликуваат според тоа за кои човекови права се борат и за кои групи граѓани се создадени.

Значење на невладините организации

Денес, НВО се сериозен фактор во граѓанското општество, и кај нас и во светот. Тие:

- Придонесуваат за развојот на демократијата;
- Активно ги вклучуваат граѓаните од најмала возраст;
- Работат на подобрување на условите за живеење на локално и на глобално ниво.

Невладините организации се доброволни и непрофитабилни

Невладините организации се грижат за задоволување на потребите на граѓаните

Црвениот крст е меѓународна невладината организација

Најмладите активно вклучени во работата на невладините организации

СКЕНИРАЈ МЕ!

Скенирај го кодот и истражи повеќе за работењето на Црвениот крст и со кои дејности се занимава.

Прочитај, размисли и дискутирај!

По античка Грција, идејата за граѓанско општество продолжува да се развива во античкиот Рим, каде што филозофот Кикерон го користи терминот *Societas civilis* кој претставува заедница на слободни и еднакви граѓани. Во средновековната филозофија идејата за *Societas civilis* познатиот филозоф Тома Аквински ја надополнува со синонимот *multitudo civilis* - граѓанска заедница.

Открив

Граѓанското општество како одделна сфера во едно демократско уредување е засновано на доброволно учество на граѓанинот. Тој, преку формално и неформално здружување со други лица, се ангажира за вршење на активности чија цел е заштита и промовирање на граѓанските права и подобрување на животот во заедницата. Невладините организации претставуваат главен двигател на граѓанското општество. Тие според своето финансиско работење се делат на: здруженија и фондации, а според територијата на нивното дејствување на: национални, странски и меѓународни.

Децата со посебни потреби и граѓанското општество

Децата со посебни потреби се еднакви членови на општеството и имаат исти човекови права како и сите други деца. Граѓанското општество, преку невладините организации, има важна улога во промоцијата и заштитата на нивните права, особено правото на образование, здравствена заштита, еднаквост и недискриминација.

Невладините организации работат на подигање на јавната свест, обезбедување поддршка за децата и нивните семејства и создавање услови за нивна целосна вклученост во заедницата. Со тоа, граѓанското општество придонесува за похумано, поправедно и поинклузивно демократско општество.

Активност 1

Поделете се во групи од по пет-шест ученици и формирајте невладина организација. За по-добро извршување на задачата, следете ги следниве чекори со временска рамка од пет минути за секој чекор или дваесет и пет минути за сите чекори:

- Мисија на вашата организација: промоција и заштита на некое од детските права;
- Назив на вашата организација;
- Активности кои би ги презела вашата организација за исполнување на својата мисија;
- На кој начин ќе ги спроведете активностите и кои ресурси би ви биле потребни за исполнување на вашата цел;
- Очекувани резултати од спроведените активности.

Презентирајте ги вашите невладини организации и добиените резултати пред останатите ученици во вашето одделение и слушнете ги нивните идеи.

Активност 2

Замисли дека си член на невладина организација која се залага за правата на децата со посебни потреби.

Напиши една активност што вашата организација би ја спровела во училиштето или заедницата и објасни како таа активност помага во заштита на нивните права.

(Пример: работилница за прифаќање на различностите, кампања против дискриминација, заеднички спортски активности.)

Провери го знаењето

1. Што се невладини организации (НВО) и кои се нивните главни цели?
2. Објасни со свои зборови како граѓанското општество ги штити и ги промовира човековите права.
3. Дадени ви се три активности: организирање на акција за чистење на училишниот двор, петиција за подобрување на безбедноста на улиците и промоција на екопроекти. Кои од овие активности би ги спровела НВО и како?
4. Според текстот, кои се разликите меѓу здруженијата и фондациите и зошто е важно да се направи оваа поделба?
5. Цитатот на Џон Ф. Кенеди вели: „Не прашувај што може државата да направи за тебе – прашај што можеш ти да направиш за својата држава“. Како би ја примениле оваа идеја во создавањето на ваша невладина организација?

Медиумите како заштитници на човековите права

„Она што е интересно е мојта и влијанието на социјалните медиуми... Затоа мора да се обидеме да ги користиме социјалните медиуми на добар начин.

– Малала Јусуфзаи

За поттик

Кои медиуми ги познаваш?
За што најчесто ги користиш медиумите?

Медиумите заземаат многу важно место во едно демократско општество. Секоја форма на комуникација преку којашто индиректно се пренесуваат информации се нарекува медиум. Многу е важно пренесените информации да се вистинити, без да бидат под ничие влијание. Во современото општество секојдневно сме изложени на влијанието на различни медиуми. Поради тоа, важно е критички да ги разгледуваме информациите што ги добиваме и да ги проверуваме нивните точност и веродостојност.

Развој на медиумите

Медиумите отсекогаш биле важни за информирање на граѓаните. Во минатото, првите „медиуми“ биле гласниците – луѓе кои оделе од место до место и им пренесувале вести на жителите. Подоцна се појавиле пишаните медиуми, како плакати и весници.

Со развојот на техниката и на технологијата, се појавиле нови медиуми кои брзо го промениле општеството. Прво дошло радиото, на кое се емитувале вести, информации од јавен карактер, но и музика и забавни содржини. Потоа се појавила телевизијата, на која покрај звук, се емитувала и слика – што ги направило информациите уште појасни и повпечатливи.

Со развојот на интернетот, значително се промени улогата на медиумите. Луѓето денес не се само приматели на информации, туку и нивни создавачи и споделувачи. Секој што има основни дигитални вештини и пристап до интернет може да креира веб-страница или блог и да објавува содржини. Сепак, брзот технолошки развој носи и предизвици, како што е големиот број информации, од кои многу не се проверени, не се точни или намерно се измислени.

Граѓаните преку медиумите се информираат за нивните права и за случувањата во државата

Медиумска писменост

Медиумите се неизоставен дел од современиот начин на живот и имаат значително влијание врз формирањето на ставовите, однесувањето и размислувањето на луѓето. Поради тоа, денес врз воспитувањето и образованието на децата не влијаат само семејството и училиштето, туку и медиумите, кои заземаат важно место во нивниот секојдневен живот.

Со појавата на паметните уреди информациите се шират со молскавична брзина

Затоа е потребно младите луѓе да бидат медиумски писмени. Медиумската писменост подразбира стекнување знаења и вештини што им овозможуваат на учениците да ги анализираат, проценуваат и создаваат медиумски пораки, без разлика на видот на медиумот.

Развивањето на медиумската писменост е важно за подобро разбирање на улогата и функцијата на медиумите во современото општество, како и за зајакнување на основните вештини за изразување, истражување и активно учество на граѓаните во едно демократско општество.

Дезинформација - информација којашто е погрешна и намерно креирана за да нанесе штета на личност, група, организација или држава.

Брзиот технолошки развој има извесни предизвици: на пример, денес има премногу информации, а голем дел од нив не се проверени, не се точни или се намерно измислени. На тој начин се појавуваат дезинформации – содржини што изгледаат убедливо, имаат привлечни наслови и брзо се шират, особено кога станува збор за актуелна тема.

Кога ќе прочитаме нешто на интернет, многу е важно да бидеме внимателни и:

- Да ја провериме информацијата на повеќе извори;
- Да видиме дали доаѓа од доверлив медиум;
- Да размислиме дали звучи логично и поткрепено со докази.

Кога правилно ги избираме и ги проверуваме вестите, имаме шанса да бидеме подобро информирани од која било генерација пред нас. Денешните медиуми даваат можност брзо и слободно да дознаеме што се случува – од нашето маало, па сè до другата страна на светот.

Глас на граѓаните

Во едно демократско општество, основната улога на медиумите е слободно, независно и одговорно да ја информираат јавноста. Посебно значајно е истражувачкото новинарство, бидејќи им овозможува на граѓаните да се информираат за појави како што се дискриминација, злоупотреба на моќ, корупција и други негативни појави во општеството.

Моќта на медиумите

Кога медиумите се слободни и точни, граѓаните стануваат добро информирани – а тоа им дава моќ. Информираниот граѓанин знае кои права ги има, може да препознае кога тие се прекршени и полесно да преземе чекори за да се заштити. Таквиот граѓанин полесно станува активен дел од општеството: може да учествува во иницијативи, да се вклучи во невладини организации или да поддржи групи што ги застапуваат неговите интереси. Кога луѓето имаат пристап до точни информации, општеството станува посилно, поправедно и подемократско.

Медиумите застануваат во директна заштита на човековите права кога тие пренесуваат и пријавуваат прекршувања на правата на граѓанинот. Ваквите примери се многу, а најчести се оние кога медиумите пренесуваат за дискриминација, некоја нанесена неправда врз граѓаните или злоупотреба на власта. Тие со нивните известувања помагаат да се преземат мерки за исправање на нанесените неправди од кој било вид.

Од ова може да се заклучи дека медиумите прават директна контрола на власта. Тие ги истражуваат и објавуваат неправилностите при работењето, како и злоупотребите или кршењето на законите од страна на државните институции. Затоа слободно може да се каже дека медиумите се „четвртата власт“ бидејќи ја контролираат работата на властите, ги информираат граѓаните и ги штитат нивните права.

Цензурата и пропагандата се појави преку кои се контролира или искривува информацијата, а можат да се препознаат кога се прикриваат важни факти, се прикажува само една страна на приказната или кога пораките постојано се насочени кон влијание врз мислењето на луѓето.

Примери од реалниот живот:

Легендарниот говор на д-р Мартин Лутер Кинг Помладиот - „Имам сон“ - беше пренесуван во живо на телевизија на 28 август 1963 година, за време на Маршот на Вашингтон за работни места и слобода. Беше емитуван преку сите три големи телевизиски мрежи и следен од огромна публика. Имаше пресудна улога за Движењето за граѓански права и стана еден од најпознатите говори во историјата.

Открив

Слободата на медиумите е важен дел од демократијата и одговорното општество. Влијанието на медиумите расте заедно со нивниот развој. Денес, тоа влијание е поголемо отколку кога било порано. Но, моќта што ја добиваме преку медиумите доаѓа со **одговорност** – важно е како ги користиме. Кога медиумите се користат правилно, тие стануваат наш силен сојузник. Тие можат да ни помогнат да ги заштитиме нашите права, да стекнеме знаење, да се вклучиме во општеството и да станеме активни граѓани во една демократија. Медиумите се „четвртата власт“ бидејќи ја контролираат власта, информираат и ги штитат правата на граѓаните.

Прочитај, размисли и дискутирај!

До почетокот на 1990-тите години, во нашата држава постоеле само неколку весници, списанија и радиостаници, а на телевизија се гледале само две-три телевизиски програми.

Како мислиш дека би се чувствувал доколку би живеел во такви медиумски услови? Разговарај со повозрасните членови на твоето семејство и прашај ги каква била информативноста кога имало многу помал број медиуми отколку денес.

Активности

Активност 1

Анализирај различни медиуми (ТВ, радио, портали или социјални мрежи) и направи истражување за тоа колку лажни вести ќе пронајдеш за 15 минути. Како ги препозна?

Во исто време, направи истражување за тоа колку вести, за кои сметаш дека се полезни и корисни за твоите интереси, и колку вести, кои те прават подобар граѓанин (вести поврзани со твоите права и обврски, со тоа како активно да се вклучиш во општеството преку волонтирање во хуманитарни акции или невладини организации и сл.) си пронашол.

Добиените информации сподели ги со соучениците од твоето одделение и разговарајте за добиените резултати. При крајот од часот, донесете заклучок која поука ја извлековте од ова истражување.

Активност 2

Обиди се да направиш кратка статија за некое од детските права и кратка статија за една лажна вест. Разговарај со твоите соученици за тоа која од двете задачи беше полесна и зошто. Исто така, дискутирајте за тоа кога се чувствувавте подобро, кога ја завршивте првата или втората вест.

Провери го знаењето

1. Се смета дека медиумите заземаат важно место во едно демократско општество. Што мислиш, дали е тоа така? Образложи го твојот одговор.
2. Обиди се со свои зборови да го опишеш развојот на медиумите.
3. Објасни дали ти и твоите пријатели правилно и совесно ги користите медиумите?
4. Ти помогнала ли некоја вест добиена од медиумите да станеш подобар граѓанин? Која или каква била таа вест?
5. Како медиумите можат да влијаат врз нашите ставови и мислења?
6. Зошто е важно граѓаните критички да ги следат и проверуваат информациите што ги добиваат од медиумите?

Тема II

ОПШТЕСТВО, ДРЖАВА, ГРАЃАНИ

ПРЕГЛЕД НА ТЕМАТА

Што ќе научам:

1. Да правам разлика меѓу општество и држава;
2. Да наведам и да објаснам различни видови државни уредување во современиот свет;
3. Да објаснам очекувањата од граѓаните во демократско општеството;
4. Да објаснам што презема државата за да ги заштити правата и интересите на граѓаните

Општество и држава – карактеристики и разлики

„Оној што сака да го поправи општеството, треба да почне од себеси.“

- Арне Гарбор

За поттик

Како луѓето од првобитните заедници успеале да создадат организирани општества?
Како настанала државата каква што ја познаваме денес?

Настанок на општеството

Човекот е општествено суштество. Тоа значи дека не може да живее сам. Луѓето имаат потреба од комуникација и од соработка со другите. Уште од најрани времиња, луѓето сфатиле дека се меѓусебно зависни. Кога работеле заедно, им било полесно да обезбедат храна, заштита и други потреби. Со тоа можеле и подобро да напредуваат. На тој начин, се развила потребата од организирани облици на живеење. Прво се создале мали заедници (семејства и племиња), потоа општества со заеднички правила, а на крај држави со закони и институции.

Живеењето во заедници им помогнало на луѓето да ја менуваат природата и да создаваат нови алатки. Со текот на времето, општеството се менувало и се развивало. Кога луѓето почнале да се занимаваат со земјоделство, започнале да живеат во постојани населби и да работат заедно на обработка на земјата. Пронајдоците како тркалото и развојот на трговијата им помогнале полесно да разменуваат стоки меѓу заедниците. Тоа овозможило развој на организирани општества.

Општество е група луѓе кои живеат заедно, комуницираат и соработуваат. Луѓето во општеството создаваат заеднички вредности, обичаи и правила кои им помагаат да се разберат и да се однесуваат правилно. Редот и хармонијата се одржуваат преку соработка, солидарност и преку одговорност.

Во општеството постојат различни групи и организации кои создаваат односи меѓу луѓето, како што се: семејството, училишната заедница, верските и културните групи, спортските клубови и соседствата.

Пример за општество во секојдневниот живот е соседството.

Прочитај, размисли и дискутирај!

Прочитај ги следните мисли од големиот мислител Аристотел:

„Кога човек би живеел сам, без држава и закони, би бил послаб од животните. Затоа постои државата – за да му помогне на човекот да живее праведно.“

„Човекот е по природа општествено суштество; оној што може да живее надвор од држава е или звер или Бог.“ Аристотел со зборовите „звер“ и „Бог“ сакал да каже дека само нечовек или натчовек може да живее без заедница.

- Како го разбираш тврдењето на Аристотел дека човекот е „општествено суштество“?
- Зошто, според Аристотел, на човекот му е тешко да живее сам, без други луѓе?
- Како мислиш дека би изгледал животот на некој што живее целосно сам?

Премин од општество кон држава

Со развојот на општеството, луѓето сфатиле дека само обичаите и усните договори не се доволни за да се одржат редот, сигурноста и правдата. Како што заедниците растеле и станувале посложени, се јавила потреба од поорганизирана форма на управување и јасно утврдени правила.

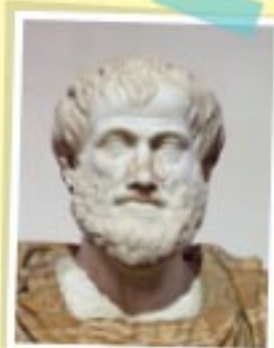
Така настанала **државата** – организирано општество во кое постојат закони, институции и власт што важат на одредена територија. Улогата на државата е да обезбеди безбедност, ред и правда и да ги штити правата и слободите на граѓаните.

За разлика од општеството, државата располага со институции преку кои ги спроведува правилата во интерес на општото добро. Таа се грижи за јавните услуги и добра – како образование, здравство, инфраструктура и заштита од криминал – овозможувајќи им на луѓето да живеат сигурно и организирано.

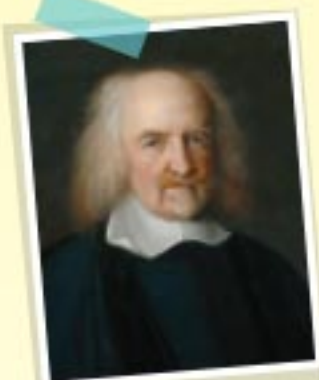
Поврзаност помеѓу општеството и државата

Општеството и државата се тесно поврзани и зависат едно од друго. Општеството создава потреби и очекувања. На пример, луѓето очекуваат и бараат квалитетно образование, безбедност, здравствена заштита и можности за развој.

Државата има задача да ги препознае овие потреби

Аристотел ја гледал државата како природна заедница создадена за остварување на општото добро и за развој на доблесен живот на граѓаните.

Според англискиот филозоф Томас Хобс, без држава и закони луѓето би живееле во хаос и конфликти – „војна на сите против сите“. Затоа тие склучиле општествен договор и прифатиле да ограничат дел од своите слободи за да добијат безбедност. Така се создава државата, која обезбедува мир и организиран живот.

Институции на државата се:

- Собрание – донесува закони.
- Влада и министерства – ги спроведуваат законите.
- Судови – обезбедуваат правда.
- Претседател – ја претставува државата.
- Полиција и армија – ја чуваат безбедноста.

и да најде начини да ги задоволи. На тој начин, општеството и државата се делови на една целина: едното поставува цели, а другото создава можности тие да се остварат.

- Граѓаните сакаат чист воздух – државата воведува закони за намалување на загадувањето и ги контролира фабриките и сообраќајот.
- Учениците и спортските клубови сакаат повеќе места за вежбање – државата инвестира во изградба на спортски сали и терени.
- За да обезбедиме безбедност и мир во нашата средина, државата ја финансираме (преку даноци) да вработи полиција која врз основа на законот, го контролира и го насочува нашето однесување за да не ги загрозуваме другите или самите себеси.

Кога граѓаните учествуваат во избори, тие директно влијаат на составот на парламентот и на одлуките на државата. Ова покажува како општеството ја обликува државата. Ако граѓаните не ги почитуваат законите (на пример, прекршуваат сообраќајни правила или фрлаат отпад на јавни места), државата мора да реагира преку институции како полиција и судови. Ова покажува како државата го регулира општеството и го штити редот. Волонтерските активности, граѓанските иницијативи и еколошките акции се примери на активно учество во општеството. Тие придонесуваат за поддршка на државата и за подобрување на општествениот живот за сите.

ОПШТЕСТВО

Заедница на луѓе со заеднички интереси и вредности.

Функционира преку обичаи, без формална власт.

Цел: заеднички живот и соработка.

Се менува и се развива со текот на времето.

Без административни граници.

ДРЖАВА

Организирано општество со закони и институции.

Има формална власт што управува со луѓето и територијата.

Цел: обезбедување ред, законитост и безбедност.

Стабилна структура и институции.

Има јасно утврдена територија.

Открив

Општеството и државата се тесно поврзани: општеството ги сочинува луѓето и нивните потреби, а државата создава правила и институции за да ги обезбеди редот, правдата и безбедноста. Кога луѓето соработуваат и ги почитуваат правилата, животот во заедницата е поорганизиран и хармоничен.

Научи повеќе

Луѓето се населиле во Египет околу 6 000 година пр.н.е. Со текот на времето, малите села се здружиле и станале држави сè додека не се појавиле две кралства: Долен Египет, кој ја опфаќа делтата на реката Нил до Средоземното Море на север, и Горен Египет, кој ја опфаќа долината на Нил на југ.

Активности

Активност 1

Наведи и дискутирај за реални примери што ја прикажуваат поврзаноста и меѓусебната зависност меѓу општеството и државата.

Примери

Потреба од нови градинки:

Кога расте бројот на деца кои треба да се запишат во градинка, општеството испраќа порака дека се потребни повеќе места. Државата реагира со отворање нови градинки или проширување на постојните.

Квалитет на образованието:

Кога родителите и наставниците сметаат дека образованието не е доволно квалитетно, општеството бара промени. Државата реагира преку Министерството за образование со мерки за подобрување на наставните програми и условите за работа.

Дискутирај

На кој начин овие примери го подобруваат животот на луѓето во заедницата?

Што би се случило ако државата не реагира на потребите на општеството?

Активност 2

На табла или на лист хартија нацртајте сонце. Во парови запишете идеи околу него:

1. Што било најважно за луѓето во првобитните заедници?
2. Кои проблеми се појавиле кога заедниците почнале да растат?
3. Зошто било потребно да се создадат правила и институции?

Потоа, заедно со целото одделение создадете мапа на идеи што покажува како заедниците се развивале во држави.

Провери го знаењето

1. Што е општество? Дефинирај го со свои зборови.
2. Објасни зошто луѓето од првобитните заедници чувствувале потреба за создавање општества.
3. Кои проблеми би се појавиле ако државата не ги регулираше јавните добра, како образование, здравство и инфраструктура?
4. Објасни како откривањето на тркалото ја променило организацијата на заедницата во минатото.
5. Предложи три нови правила или институции што би помогнале да се подобри животот во твојата заедница.
6. Процени: дали човекот може целосно да се развие без да биде дел од општество или држава? Аргументирај го својот одговор.

Нашето општество – мултикултурна заедница

„Различноста е сила што го прави човештвото побогато и посилено.“

- Нелсон Мандела

За поттик

Зошто е важно во едно општество да има почитување на различностите?

Како би изгледало општество во кое луѓето не ја почитуваат различноста?

На кои начини различните заедници придонесуваат за развојот на државата (култура, економија, јазици, традиции)?

Разновидност и мултикултурализам

Мултикултурноста претставува заедничко живеење на луѓе со различна култура, јазик и традиции, каде што различностите се гледаат како предност, а не како пречка. Во секоја култура постојат различни етнички заедници. Припадниците на овие заедници треба да ги негуваат идеите за еднаквост и за праведност. На овој начин се овозможуваат еднакви права и можности за развој на сите култури и етнички групи. Доколку, пак, некои групи имаат подобри услови од другите, може да дојде до недоверба, конфликти и нарушување на односите во општеството. Важни вредности за едно мултикултурно општество се:

- Толеранција – прифаќање и почитување на различностите на другите.
- Праведност – еднаков третман и еднакви можности за сите.

Целосен дијалог меѓу различните култури не евозможен без заемно почитување на вредностите и на нормите. Добрата меѓуетничка соработка е основа за мир, стабилност и за развој на општеството

Прочитај, размисли и дискутирај!

Во нашата држава, голем дел од учениците во повеќејазичните училишта се поделени врз основа на јазикот на наставата. Тие често се сместени во посебни згради или учат во различни делови од истата зграда, а понекогаш и во различни смени. Од друга страна, во еднојазичните училишта учениците воопшто немаат можност да комуницираат со врсници кои учат на друг наставен јазик.

Дали сметаш дека треба да биде така – учениците да учат одвоено според наставниот јазик? Зошто да или зошто не? Како би се променило училиштето ако овие ученици учат повеќе заедно?

Во твојата училишна заедница, чувството на припадност се гради преку заеднички настани, тимски проекти и меѓусебна поддршка. Луѓето во заедницата треба да живеат заедно, со почитување и со прифаќање едни со други. За соживотот да биде успешен, тие треба:

- Да соработуваат;
- Да се дружат;
- Да придонесуваат кон постигнување на заеднички цели од кои ќе имаат корист сите.

Преку проектите на МИО во училиштата, учиме како да живееме заедно во светот на различностите.

Нашето општество – мултикултурна заедница

Нашата држава е пример за мултикултурно општество. Тоа значи дека во нашата земја живеат луѓе со различна етничка припадност, јазик, религија и традиции: Македонци, Албанци, Турци, Роми, Срби, Власи, Бошњаци и други.

Припадниците на етничките заедници го збогатуваат нашето општество со своите: култура, јазик, музика, обичаи и со својот начин на живот

Културолошката разновидност го прави животот во нашата земја интересен, шарен и полн со можности за учење и за дружење. Различноста ни помага да ги разбереме и да ги почитуваме другите, да учиме нови работи и да создадеме пријателства. Сите граѓани имаат еднакви права и обврски пред законите, а тоа значи дека секој има можност да придонесе за развојот на заедницата и да учествува во донесувањето одлуки кои го прават нашето општество по-добро за сите.

Мултикултурноста и државата

Мултикултурноста е богатство – таа нè учи на почит, разбирање и толеранција. Но, за таа разновидност да функционира хармонично, државата има важна задача:

- Да овозможи еднаквост за сите граѓани;
- Да обезбеди сите заедници да учествуваат во донесувањето одлуки;
- Да овозможи образование и култура на различни јазици;
- Да гради единство преку почитување на различностите.

Придржувањето кон толеранцијата е основа за соживот. Секоја навреда, презир и говор на омраза кон припадници на различни етнички групи е неприфатлива.

Размисли

Кои мерки може да ги преземе училиштето или државата за да спречи говор на омраза и да поттикне почитување? Кои државни институции најмногу помагаат во заштита на различностите?

Научи повеќе

Истражувај и собери фотографии или сведоштва (разговори со родители, соседи, наставници) за тоа како луѓето од различни заедници соработуваат и се поддржуваат.

Фотографирај две ситуации во кои забележувааш соживот. Побарај приказни од повозрасните за соживот во твојата населба.

Открив

Мултикултурното општество ја збогатува државата и придонесува за толеранција, почитување и за заедништво. Разновидноста не нè разделува – таа нè прави посилни и побогати како заедница.

На 6 август 2016 година во Скопје за само 24 часа наврнале 92,9 л дожд на м², а во првите два часа имало над 800 громови. Силното невреме предизвикало поплави, паднати дрвја и прекини на струја во повеќе населби. Луѓе од цела држава – без оглед на етничка, верска или културна припадност – се вклучиле во собирање храна, вода, облека и друга помош под координација на Црвениот крст и институциите. Овој пример покажува дека во кризни моменти најважни се соработката и меѓусебната поддршка, а мултикултурното општество може да ги обедини луѓето.

Примери од праксата

Учебниците во нашата држава се преведуваат на повеќе јазици за да може секое дете да има еднакви можности.

Нашата држава организира културни фестивали каде што се прикажуваат песни, танци и обичаи на сите заедници.

Локалните власти ја вклучуваат заедницата при донесување одлуки за паркови, училишта или за спортски терени.

Во некои училишта се воведува двојазична настава, каде што учениците учат дел од предметите на својот мајчин јазик, а дел на македонски.

Активност 1

Поделете се во групи и замислете ја училницата како заедничка територија. Разговарајте и запишете во вашите тетратки:

За „општеството“ во вашата училница:

- А. Три заеднички интереси што ги делите.
- Б. Вредности што ве спојуваат.
- В. Како треба да се однесувате едни кон други?
- Г. Кој е вашиот заеднички идентитет како група?
- Д. Со кои ресурси располага вашето мало „опшество“?

За „државата“ во вашата училница:

- А. Кој ја претставува власта?
- Б. Кои правила важат?
- В. Кој го одржува редот и решава проблеми?

Секоја група накратко го презентира своето „опшество“ и својата „држава“.

Отворена дискусија

Размислете за карактеристиките на Северна Македонија како опшество и како држава:

- А. Зошто нашето опшество е мултикултурно?
- Б. Како мултикултурноста влијае врз функционирањето на државата?

Активност 2

Истражете ја мултикултурноста околу вас.

Пронајдете примери од вашето училиште или средина каде се гледа соживот меѓу различни култури (заеднички настани, спортски тимови, проекти, пријателства итн.).

Направете мало интервју.

Прашајте едно лице:

- Зошто е важно да живееме во мултикултурно опшество?
- Како различностите ја зајакнуваат заедницата?

Провери го знаењето

1. Кои етнички заедници живеат во нашата држава?
2. Објасни зошто општеството и државата се меѓусебно зависни.
3. Замисли дека твојата училница е мултикултурна заедница. Направи листа на правила што ќе ги воведеш за да сите ученици се чувствуваат прифатено и почитувано.
4. Кои би биле последиците ако државата не ги почитува различностите?
5. Напиши краток говор како би ги охрабрил учениците од различни култури да соработуваат. Вклучи три реченици: покана за соработка, пример, и порака за единство.
6. Што повеќе ја зајакнува државата: различноста или еднаквите можности за сите? Објасни.

Демократска и автократска држава

„Благосостојбата на народот е највисок закон.“

- Цицерон

За поттик

Замисли дека твоето училиште се води од еден ученик кој сам одлучува за сè. Како би се чувствувал? Дали би сакал да имаш збор?

Што може да се случи ако власта е во рацете на само еден човек?

Видови државно уредување

Секоја држава има свој начин на организирање на власта, донесување одлуки и управување со народот и со територијата. Таквиот начин на функционирање се нарекува државно уредување. Главно, постојат две групи државни уредувања: демократски и недемократски.

Демократска држава

Демократијата е државно уредување во кое власта произлегува од народот. Тоа значи дека граѓаните имаат право да учествуваат во управувањето со државата – директно или преку избраните претставници.

Форми на учество:

- Директна демократија – граѓаните сами одлучуваат за важни прашања (на пример, со референдуми).
- Претставничка демократија – граѓаните избираат политичари кои одлучуваат во нивно име. Ова е најчестиот облик на демократија.

Карактеристики на демократските држави

Граѓаните имаат загарантирани права, како што се:

- Слобода на говор;
- Слобода на вероисповед;
- Слобода на здружување;
- Право на учество на слободни и фер избори;

Покрај тоа:

- Одлуките се носат според волјата на мнозинството, при што се почитуваат и правата на малцинствата;
- Постои владеење на правото – сите граѓани се еднакви пред законот;
- Постојат механизми кои ја ограничуваат власта и спречуваат злоупотреби.

Во Шведска, граѓаните редовно гласаат на избори и одлучуваат која политичка партија ќе ја води државата. Законот строго ги ограничува овластувањата на власта, медиумите слободно ги критикуваат политичарите, а ако премиерот изврши злоупотреба – мора да одговара пред суд. Во демократијата, никој не стои над законот.

Постоенето на ученички парламент е одличен начин учениците да ги изразат своите мислења за одлуките што ги засегаат во нивното училиште.

Учениците од одделението одлучуваат каде ќе одат на екскурзија. Одделенската наставничка предложи две места.

Зборот „демократија“ доаѓа од старогрчките зборови *demos* („народ“) и *kratos* („власт“) – значи „власт на народот“.

Одлуката ќе биде демократска:

- Ако најпрво секој може да го изрази своето мислење за тоа на кое место сака да оди на екскурзија;
- Ако секој ученик има право да гласа;
- Ако се прифати опцијата за која ќе гласат повеќе ученици.

Заедничкото донесување одлуки се нарекува **директна демократија** или непосредна демократија.

**Прочитај, размисли
и дискутирај!**

Во една земја, постојат ограничувања за поседување недвижен имот (куќи, станови, деловни простории), на многу граѓани не им е дозволено да патуваат во други земји, нивните телефони се прислушувани и нивната пошта се проверува. Само богатите имаат право на образование.

По читањето на текстот, дискутирајте во мала група ученици:

1. Каков политички систем е ова?
2. Како треба да изгледа оваа земја во едно демократско општество?

Врз основа на истата приказна, размислете за точниот одговор во следните искази!

3. Кои права им се одземаат на граѓаните во оваа земја?
 - а) На живот
 - б) На движење
 - в) На слобода на говор

Основни облици на недемократски системи

Автократска држава

Во **автократските држави**, власта е во рацете на еден владетел или мала група луѓе. Тие одлучуваат без учество на народот, а граѓаните немаат право да влијаат на политиката. Во ваквите држави често нема слободни избори, медиумите се цензурирани, а критиката на власта може да биде забранета или казнета.

Тоталитарен режим

Тоталитаризмот е најекстремниот облик на автократија. Во таков режим, државата има целосна контрола врз целото општество – и врз јавниот и врз личниот живот на граѓаните. Таа не ги признава дури ни основните човекови права. На пример, во Северна Кореја сите медиуми прикажуваат само позитивни информации за владата. Во вакви држави, граѓаните се под постојан надзор, а пропагандата и манипулацијата со јавното мислење се широко распространети. Исто така, опозицијата и секое различно мислење се забранети. Лицата што ѝ се спротивставуваат на тоталитарната власт можат да бидат строго казнети, на пример, со присилан труд или со тешки казни од страна на државата.

Во Европа, во минатиот век, примери за тоталитарни режими биле: фашизмот во Италија, нацизмот во Германија, комунистичките диктатури во некои држави.

ДЕМОКРАТСКА ДРЖАВА	НЕДЕМОКРАТСКА ДРЖАВА
 Еднакви права и слободи за сите граѓани	 Нееднаква положба на луѓето и дискриминација
 Слободни и фер избори	 Власт и моќ има едно лице или мала група
 Слобода на медиумите	 Ограничување на правото на мирни собири
 Гаранција за почитување на човековите права	 Кршење на правото на приватност

Задача: разгледај ја табелата и додај во тетратката уште карактеристики.

Пример: Организирање спортски турнир во училиште

Група ученици планираат да организираат мини турнир по одбојка во училишниот двор. Најпопуларниот ученик од групата одлучил сам да направи распоред на тимовите и временскиот редослед на натпреварите, без да ги праша другите ученици за мислење. Својот предлог го закачил на табла и речиси сите морале да го прифатат. Ова е пример за недемократско донесување одлука бидејќи изборот е направен од една личност и другите ученици немаат збор. Ситуацијата ќе се промени кога сите ученици ќе се вклучат во дискусијата за распоредот: ќе ги предложат своите идеи, ќе гласаат за тимовите и редоследот на натпреварите и ќе дојдат до заедничка одлука. Во тој момент станува збор за демократски начин на донесување одлуки бидејќи секој има можност да се изјасни и одлуката е резултат на заеднички договор.

Размисли

Кои се последиците кога државата го контролира секој аспект од животот на луѓето?

Открив

Начинот на кој е организирана власта и нејзиниот однос со граѓаните се разликува од држава до држава. Во демократска држава, власта произлегува од народот, додека во автократска држава, власта е во рацете на едно лице или на мала група луѓе, кои управуваат без контрола и често не им полагаат сметка на граѓаните.

Цензура на медиуми

Цензурата значи ограничување на слободата на медиумите и изразувањето.

Во држави со цензура, новинарите не смеат да пишуваат или да прикажуваат информации што ја критикуваат власта. Тоа го ограничува правото на граѓаните да бидат информирани и да создадат свое мислење. Во тоталитарните држави, весниците, телевизиите и интернет-страниците се под целосна контрола на државата. Смеат да се објавуваат само позитивни вести за власта. Зошто е важно медиумите да бидат слободни и независни?

Активности

Активност 1

„Демократија и автократија во акција“

Во групи осмислете две кратки сцени што прикажуваат:

- власта и односот кон граѓаните во Германија (демократија)
- власта и односот кон граѓаните во Северна Кореја (автократија)

Користете интернет-извори за сцените да бидат реални, а потоа презентирајте ги преку играње улоги. Прикажете како државата се однесува кон луѓето во двата примера.

Дискусија:

По изведбите размислете и одговорете:

- Кој ја има власта во секој пример?
- Какви права имаат граѓаните во двете држави?
- Како државата се однесува кон нив?
- Кои опасности произлегуваат од автократија или тоталитаризам?
- Како би се чувствувале кога не би смееле да ја критикувате власта?
- Зошто демократијата е значајна за развој на општеството?

Активност 2

Креирај избран постер

Замисли дека се кандидираш за пратеник. На хартија или на картон напиши:

- Кој си ти?
- Три важни работи што ќе ги направиш за граѓаните.
- Зошто луѓето треба да гласаат за тебе?
- Користи бои и симболи за да го направиш постерот интересен.

Провери го знаењето

1. Наведи една историска личност која владеела на автократски начин.
2. Опиши како се носат одлуки во демократска држава.
3. Како би објаснил/а на помал брат/сестра што е автократија?
4. Замисли дека живееш во држава каде не можеш да ја критикуваш власта. Како би се чувствувал и како би се однесувал?
5. Креирај свој модел на „идеална држава“ – како би изгледала, кој би ја имал власта, какви би биле правата на граѓаните?
6. Оцени дали твоето училиште е демократско од (1-10) и објасни зошто.

Држави според обликот на владеење

„Власта без контрола води кон злоупотреба.“

– Монтескје

За поттик

Што мислиш, дали е праведно еден човек да ја има целата власт во државата?
Кои предности и ризици ги има државата во која еден човек сам донесува одлуки?
Што мислиш, дали денес повеќето држави се републики или монархии?

Според обликот на владеење, државите се делат на монархија и република. Секоја од нив има свои видови и подвидови на владеење.

Што е монархија?

Монархијата е облик на владеење во кој на чело на државата стои владетел/монарх – крал, кралица, султан или емир. Владетелската титула најчесто се наследува. Постојат различни видови монархии, зависно од тоа колкава власт има владетелот. Во различни држави и историски периоди, монархот имал различна моќ – од целосна контрола до церемонијална и симболична улога.

Монархија во историјата

Монархијата е една од најстарите форми на владеење. Од древен Египет до денешна Европа, владетели како кралеви и кралици управувале со државите и имале големо влијание врз историјата. Во минатото, монархот често бил сметан за избраник на боговите и имал **апсолутна власт**. Со текот на времето, неговата моќ се ограничила и се појавиле нови облици на владеење. Важните настани, како Магна Карта Либертатум (1215 г.) и Славната револуција (1688 г.) во Англија, го отвориле патот за уставната монархија – систем каде што власта на монархот е ограничена со устав и со парламент. Две од најпознатите форми се апсолутната и уставната монархија.

Во Велика Британија, парламентот донесува закони, а монархот има церемонијална улога

Монарх = наследен владетел

Монархија = држава со монарх

Власт на монархот може да биде:
целосна / ограничена

Магна Карта Либертатум („Голема повелба на слободите“) е потпишана во 1215 година од кралот Џон. Таа е значајна затоа што првпат ја ограничила власта на кралот, вовела владеење на правото и ги заштитила правата на граѓаните.

Што мислиш, дали и обичните луѓе имале корист од ова ограничување?

Зошто е важен овој документ?

- Првпат во историјата, власта на кралот е ограничена.
- Воведени права за благородниците.
- Почеток на владеење на правото.

Прочитај, размисли и дискутирај!

Кралот Луј XIV (1643 – 1715) од Франција рекол: „Државата, тоа сум јас“. Луј XIV станал крал на 23-годишна возраст, во согласност со оправдувањето карактеристично за тоа време – дека Бог сакал така. На своите државни министри им дал до знаење дека има намера самостојно да донесува одлуки, порачувајќи им: „Ви наредувам да не потпишувате ништо“.

- Што мислиш за ваквиот начин на владеење?
- Дали луѓето во ваква држава имаат права?
- За каков вид државно уредување станува збор?
- Наведи во каква форма на државно уредување сакаш да живееш. Образложи, зошто?
- Дали ваков начин на владеење би бил прифатлив денес? Зошто?

Видови монархии

Апсолутна монархија

Во апсолутната монархија, монархот ја има целата власт во своите раце. Тој донесува закони, управува со војската и со државните приходи, а неговата одлука е конечна. Монархот има целосна и неограничена власт. Ги контролира сите институции и сам одлучува за сè. Граѓаните немаат право да го избираат владетелот или да учествуваат во донесувањето на одлуките. Апсолутната власт може да биде опасна ако монархот не ја користи праведно.

Луј XIV од Франција во 17 век, познат по изјавата „Државата – тоа сум јас“. Што сакал да каже Луј XIV со ова?

Денес, во Саудиска Арабија, кралот има многу голема власт и сам ги носи најважните одлуки во државата. Саудиска Арабија.

Уставна монархија

Во уставната монархија постои устав што ја ограничува власта на монархот. Монархот е државен симбол и претставник, но не владее сам. Тој ја дели власта со парламентот и мора да ги почитува законите и уставот.

Денес, најголемиот дел од монархиите во светот се уставни. Уставот е највисокиот правен акт во државата и има задача да ги штити граѓаните и да ја ограничува власта на монархот. Со тоа се гарантираат основните човекови права – како правото на живот, слобода и сопственост – и се обврзува власта да ги почитува и да ги заштитува овие права. Уставот го штити и правото на приватност, со што државата не смее да се меша во приватниот живот и во верските уверувања на граѓаните.

Уставот претставува темел на демократијата, зашто ја штити слободата на граѓаните и спречува злоупотреба на власта.

Примери за уставна монархија: Шпанија, Велика Британија, Јапонија, Шведска, Холандија.

Научи повеќе

Луј XIV од Франција е најдолговечниот монарх во историјата – владеел цели 72 години и бил познат како „Крал на сонцето“.

Во Малезија, федералната монархија е посебен вид монархија. Таму има девет држави и секоја од нив има свој сопствен владетел (крал). Но, националниот крал на цела Малезија не се наследува, туку се избира по ротација меѓу овие девет владетели.

Открив

Во **апсолутната монархија**, монархот има целосна власт – тој донесува закони, управува со државата и ги контролира сите институции. Во уставната монархија, монархот има церемонијални и претставнички функции, а реалната политичка власт е во рацете на владата и на парламентот. Иако повеќето држави денес се републики, сè уште постојат многу монархии и претставуваат спој меѓу традицијата и демократското управување.

Примери за апсолутна монархија: Саудиска Арабија, Оман, Катар.

Активност 1

Активност 1

Што мислиш, зошто републиката е почест облик на владеење во современиот свет отколку монархијата?

Направи кратка табела во која ќе ги споредиш предностите и недостатоците на апсолутна и уставна монархија.

Замисли дека си советник на млад монарх.

Кои три совети би му ги дал за да владее праведно и во корист на народот?

Активност 2

„Истражи ја својата монархија“

Работете во групи и изберете пар држави (С. Арабија–Шпанија; Велика Британија–Јапонија; Оман–Шведска; Холандија–Катар).

Подгответе кратка видеопрезентација или дигитален постер со информации за:

- монархот (крал/кристијана/емир/султан),
- неговата улога во власта,
- дали има политичка моќ или е симбол,
- неговите одговорности.

Презентирајте и објаснете за каков вид монархија станува збор во државата што ја истражувате (апсолутна или уставна монархија), а потоа дискутирајте

- кои разлики постојат,
- кој монарх има поголема или помала власт,
- како уставот ја ограничува неговата моќ.

Истражи

- Кој е актуелниот крал или кралица во Велика Британија?
- Каква е нивната улога во донесувањето одлуки?
- Дали мислиш дека монархијата треба да постои во 21 век?

Провери го знаењето

1. Наведи три држави со монарх како шеф на државата.
2. Спореди апсолутна и уставна монархија. Во која монархот има поголема власт?
3. Креирај кратка листа со примери на закони или правила што монархот би ги вовел во уставна монархија да ги заштити граѓаните и спореди како се донесуваат одлуки во апсолутна и уставна монархија.
4. Спореди ја улогата на монархот во Саудиска Арабија и во Велика Британија.
5. Кој тип монархија, според тебе, е подобар за современо демократско општество и зошто?
6. Напиши кратка приказна или дијалог каде граѓаните дискутираат за апсолутна и уставна монархија.

Луј XIV.

Кралот Џон од Англија

Актуелниот крал на Шпанија.

Погледнете ги сликите, истражувајте и размислете: како се разликува мојта на овие монарси? Кој од нив најмногу влијаел на животот на народот?

Република – парламентарна и претседателска демократија

„Олободата и власта одат рака под рака – колку повеќе ја контролираш власта, толку повеќе ја штитиш слободата.“

– Плутарх

Размисли

Кој го избира претседателот во нашата држава?

Дали сите држави имаат претседател?

Зошто државите се разликуваат според начинот на владеење?

Република – општи карактеристики

Државата во која нема монарх (крал или кралица) се нарекува република. Во неа, власта ја извршуваат избрани претставници на народот, односно граѓаните преку избори одлучуваат кој ќе управува со државата. Републиките можат да бидат организирани на различни начини – некои се парламентарни, а други претседателски. Денес, повеќето држави во светот се републики.

Главни карактеристики на републиката

1. Изборност на органите на власт: Шефот на државата (претседателот) и претставничките тела (собранието) се избираат на избори од страна на граѓаните. Изборот го врши народот директно, парламентот или специјално тело создадено за таа цел.
2. Одговорност на носителите на власт: Избраните функционери се политички и правно одговорни за своите постапки пред народот и законите.
3. Вид и обем на овластувања: Овластувањата на претседателот се определени со уставот и со законите.

Името република потекнува од латинскиот збор *res publica*, што значи „јавна работа“ или „општо добро“.

Мандат е време за кое претседателот е избран да владее (на пр. четири години).

Прочитај, размисли и дискутирај!

1. Зошто мислиш дека некои држави избираат претседател кој има силна моќ, а други – парламент кој ја контролира владата?
2. Што е подобро според тебе: еден претседател кој брзо носи одлуки или парламент и Влада кои мора да се договараат? Образложи го одговорот.
3. Како би изгледала твојата општина ако во државата постоеше претседателски, а не парламентарен систем?
 - Кој би ги носел најважните одлуки во општината?
 - Дали таквиот систем би бил подобар или полош за граѓаните? Зошто?

Видови републики

Според тоа како се избира претседателот и колку моќ има, републиката може да биде:

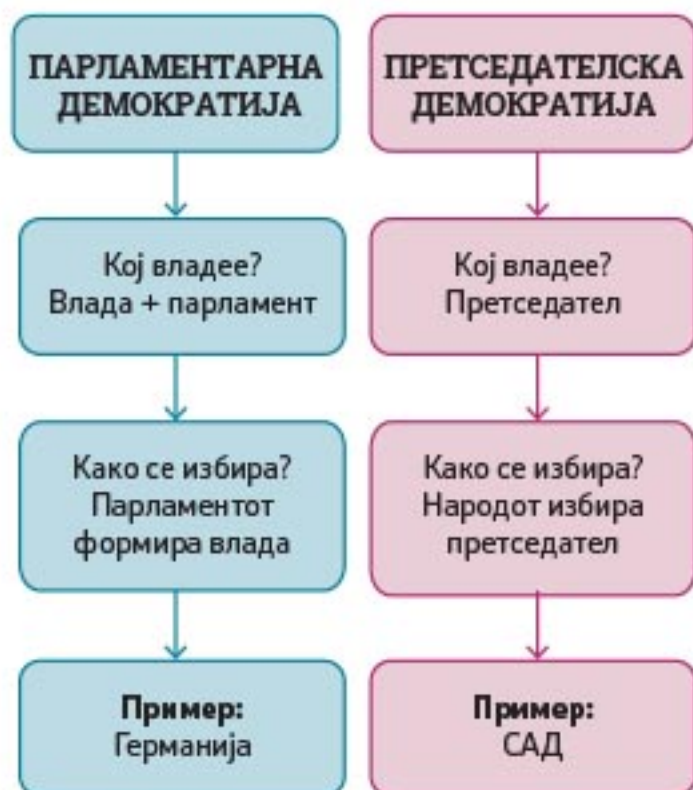
Претседателска демократија

Во претседателската демократија, претседателот има силна извршна власт и е истовремено шеф на Владата. Тој ги избира министрите, а тие за својата работа му се одговорни нему. Претседателот се избира директно од народот или преку избор на електори. Законодавната власт ја врши парламентот. Претседателот може да стави вето на донесените закони. Примери: САД, Мексико, Бразил.

Парламентарна демократија

Во парламентарната демократија, парламентот е највисоката институција. Владата произлегува од парламентот и пред него одговара за својата работа. Парламентот ги претставува граѓаните, носи закони и ја контролира извршната власт. Примери: Италија, Германија, Индија, Словенија.

ВИДОВИ РЕПУБЛИКИ

Денес, највообичаениот облик на демократија, меѓу бројните мешани модели, е парламентарната демократија со зајакната улога на шефот на државата.

Канцеларијата на претседателството е сместена во Федералната палата во Швајцарија

Понекогаш, шеф на државата е група луѓе. На пример, во Швајцарија, претседателството се составува од седум члена кои заедно носат одлуки и ротираат на функцијата претседател.

Кога Наставничкиот совет донесува одлука за распоредот на часови, тоа претставува пример сличен на работата на парламентот. Ако, пак, директорот самостојно го донесе распоредот, тогаш тоа наликува на претседателски систем во поедноставена верзија.

Проект: Напиши есеј на тема: „Мојот избор: парламентарен или претседателски систем?“

Федерација (Сојузна држава)

Федерација е држава создадена како сојуз на повеќе единици – републики, покраини или провинции. Терминот потекнува од латинскиот збор *foedus*, што значи сојуз, врска, договор. Некои држави, како Швајцарија, Индија или САД, имаат федерално уредување. Тоа значи дека власта е поделена меѓу централната власт и покраините (држави, кантони, сојузни единици). Секоја покраина има одредена самостојност, но сите заедно ја сочинуваат федерацијата.

Зошто се создава федерација?

Федерацијата се воведува кога државата има:

- различни етнички, јазични или верски групи;
- различни културни или економски потреби;
- потреба од локално управување.

ЦЕНТРАЛНА ВЛАСТ

Национални закони
Одбрана и надворешни работи
Економија

ПОКРАИНСКА ВЛАСТ

Локални закони
Локални ресурси
Управување со регионот

КОЈ ТИП НА УРЕДУВАЊЕ (ДЕМОКРАТИЈА/ФЕДЕРАЦИЈА) Е ПРИКАЖАН ВО СЕКОЈ ПРИМЕР? ПРЕПОЗНАЈ ГО СИСТЕМОТ!

Кога ќе слушнеш на вестите: „Претседателот на САД донесе одлука...“ –

„Парламентот на Германија избра канцелар...“ –

Кантоните во државата донесоа свои закони...“

Научи повеќе

Некои федерални држави, како САД, имаат претседателска демократија, додека други, како Индија, имаат парламентарна демократија. Федерацијата само го дели владеењето помеѓу централната власт и локалните власти.

Открив

Во републиката граѓаните ја даваат власта преку избори. Во претседателската демократија најсилна улога има претседателот, а во парламентарната најголема моќ и контрола има парламентот. Државите го избираат системот што најдобро обезбедува рамнотежа меѓу власта и слободата на граѓаните.

Активност 2

Активност 1: „Како функционира мојата држава?“

1. Поделете се во групи и извлекете по едно ливче со две држави (на пример: Индија – Франција, Италија – Бразил, Нов Зеланд – Јужна Кореја, САД – Швајцарија).
2. Подгответе кратка видеопрезентација или пауерпоинт-презентација:
 - Кој е носител на власта?
 - Како се избираат претседателот, парламентот и владата?
 - Како е организирана власта и кој ја контролира?
 - По презентациите, на таблата се бележи: кои држави се парламентарни, претседателски и федерални.
 - Потоа дискутирајте за предностите и предизвиците на двата система.

Активност 2: Дебата

Тема: „Кој систем е подобар за нашата држава – претседателска, парламентарна или федерална демократија?“

Правила за дебата:

- А. Поделете се во три групи – секоја застапува еден систем.
- Б. Секој тим подготвува три аргументи „за“ својот систем.
- В. Презентирајте редоследно и одговарајте на прашања од другите групи.
- Г. На крај претходно избраните судии одлучуваат кој тим е победник односно кој тим убедливо ги презентирал своите аргументи.

Провери го знаењето

1. Кој ги носи законите во парламентарната демократија?
2. Спореди ја улогата на парламентот во претседателски и во парламентарен систем.
3. Дадена е вест: „Парламентот избра нова влада.“ Кој систем е тоа и зошто?
4. Што би се случило ако извршната и законодавната власт во претседателска демократија се мешаат?
5. Дизајнирај мини сценарио каде што федералната структура решава конфликт помеѓу две покраини.
6. Кој систем сметаш дека е поефикасен за решавање на конфликти во мултиетничка држава – федерација или република? Објасни.

Државно уредување на Република Северна Македонија

„Тој што во својата земја сака да воспостави демократија, не треба да чека дозвола за тоа.“

– Вулент Ицевит

Размисли

Кој ја има вистинската моќ во нашата држава – претседателот или парламентот?
Зошто е важно граѓаните да учествуваат на избори и да го избираат составот на парламентот?

Република Северна Македонија е демократска држава. Тоа значи дека власта произлегува од народот – граѓаните одлучуваат кој ќе управува со државата.

Нашата држава е парламентарна демократија. Владата ја врши извршната власт и е одговорна пред парламентот, а не пред еден човек. Суштината на парламентарната демократија е власта да се контролира и да има рамнотежа, а не да се концентрира во рацете на еден човек.

Основни принципи на уредувањето:

Во нашата држава, граѓаните на избори избираат пратеници кои го сочинуваат Собранието. Собранието има задача да донесува закони и да ја контролира работата на Владата, со што се обезбедува одговорност и рамнотежа во владеењето. Истовремено, власта е поделена на три гранки – законодавна, извршна и судска – за да не се концентрира моќта во една институција и за да се спречи злоупотреба на власта.

Зошто е важна поделбата на власта?
Кога власта е под контрола:

- Се спречува злоупотребата на моќта;
- Се носат одлуки за доброто на сите;
- Граѓаните имаат можност да влијаат преку избори.

Владеењето на кралевите и на императорите бил стариот стил на владеење. Кога сите функции биле дадени на еден човек или еден државен орган, тој човек или орган станува семоќен. Таквата состојба, Монтескије ја нарекува тиранија.

**Прочитај, размисли
и дискутирај!**

Што е потребно за да се одигра еден натпревар? Дали е потребна поделба на улогите и одговорностите? Дали се потребни правила? Зошто се врши поделба на власта?

Законодавна власт

Оваа власт ги донесува законите. Носител на оваа власт е Собранието. Тоа се определува како претставнички орган на граѓаните. Затоа што на парламентарни избори граѓаните го бираат составот на Собранието на секои четири години. Избраните претставници во Собранието се нарекуваат пратеници. Бројот на пратениците може да се движи од 120 до 140 пратеници. Освен што ги носи законите, негова надлежност е и да го надгледува нивното спроведување.

Надлежности на Собранието:

- Носење закони и измена на Уставот;
- Контрола на Владата;
- Избор на премиер, Влада и на народен правобранител;
- Одлучување за буџет, јавни давачки, војна и мир.

Собранието е носител на
законодавната власт

Влада на Република Северна Македонија

Носител на извршната власт во нашата држава е Владата. Таа е задолжена да ги предлага и да ги спроведува законите и другите прописи. Нејзините овластувања се определени со Уставот. Владата ја сочинуваат претседателот на Владата и министрите, како нејзини членови, кои раководат со министерствата.

Надлежности на Владата:

- Предлага и спроведува закони.
- Ја организира и ја контролира работата на министерствата и на другите државни органи.
- Воспоставува односи со други држави и ги признава нивните влади.
- Ги спроведува законите донесени од Собранието.

Владата е носител на извршната
власт

Судска власт во Република Северна Македонија

Судската власт ја извршуваат судовите. Прекршувањата на правилата и на спорите меѓу луѓето секогаш постоеле и ќе постојат, а судот е органот што одлучува за правдата во таквите ситуации. Тие се надлежни, применувајќи ги законите, да кажат што е праведно и на чија страна е вистината.

Парламентот одлучи за буџетот на
следната година.

Во вршењето на својата функција, судовите се самостојни и независни. Притоа, тие треба да пресудуваат објективно и правично.

Судската власт ја сочинуваат:

- Основните судови
- Апелационите судови
- Управниот суд
- Врховниот суд на Република Северна Македонија

Претседател на Република Северна Македонија

Како орган, претседателот на државата се разликува од останатите државни органи по тоа што е секогаш претставуван од едно лице кое се избира на секои пет години. Тој ја претставува државата во земјата и во странство. Истовремено е и врховен командант на вооружените сили и претседава со Советот за безбедност. Претседателот ги потпишува сите закони што ги донесува Собранието на РС Македонија. Неговото влијание врз Собранието уште повеќе доаѓа до израз во правото да не го потпише указот за прогласување на некој закон што го донело Собранието.

Како се избираат органите на власт?

Орган	Начин на избор
Претседател	Директно од граѓаните
Пратеници	Преку парламентарни избори
Премиер	Предложен од парламентарно мнозинство
Судии	Назначени според закон

Во нашата држава, на општите и непосредни претседателски избори може да биде избран кандидат што претходно го поддржале:

- 10.000 граѓани или
- 30 пратеници.

Едно лице може да биде избрано за претседател на државата најмногу двапати.

Претседателот на државата потпиша нов закон за образование.

Кој може да биде претседател на Република Македонија?

Нашата држава е парламентарна демократија

Кој орган може да го сопре законот ако не е во согласност со Уставот?

Граѓани → избираат → пратеници (Собрание)

Собрание → избира → премиер и Влада

Граѓани → избираат → претседател

Научи повеќе

Идејата за поделба на власта не е само модерна концепција. Францускиот философ Монте-скје уште во 18 век пишува дека ако целата власт е концентрирана во рацете на еден човек или на еден орган, тоа води кон тиранија. Токму затоа, тој предложил власта да се дели на законодавна, извршна и на судска, за да се обезбеди рамнотежа и контрола. Ова е основата на денешните парламентарни демократии, вклучувајќи ја и Република Северна Македонија.

Открив

Македонија е парламентарна демократија, каде што власта произлегува од народот. Власта е поделена на три гранки – законодавна, извршна и судска. Владата е одговорна пред парламентот, а претседателот ја претставува државата.

Активности

Активност 1

Поделете се во мали групи. Секој тим добива избрани членови од Уставот на РСМ (61, 62, 63, 68, 79, 80, 88, 90, 92).

Задача: Врз основа на добиениот работен материјал треба да одговорите на едно од следните прашања во врска со претседателот, Владата и со Собранието на Република Северна Македонија.

А. Кој ги избира и каква е постапката за избор на секоја од нив;

Б. Кои се надлежностите на секоја од нив;

В. Каква е поврзаноста меѓу нив (кој пред кого одговара).

Потоа подгответе кратка видео-презентација. По презентациите, дискутирајте зошто РСМ е парламентарна демократија.

Активност 2

Пластичните производи кои не се биоразградливи, ја загрозуваат животната средина. Треба целосно да се исфрлат од употреба и од производство. Од веќе наученото, напиши кои чекори ќе ги преземеш за да иницираш овој предлог да се донесе како закон. Кој треба да го донесе? Доколку е изгласан, дали претседателот на државата може да не го потпише указот за прогласување на овој закон? Што понатаму?

Провери го знаењето

1. Кој орган ги носи законите во нашата држава?
2. Зошто Владата е одговорна пред парламентот, а не пред претседателот?
3. Дали примерот со натпреварот (поделба на улогите и на правилата) може да се спореди со функцијата на власта во државата? Објасни.
4. Спореди ги надлежностите на парламентот и на Владата. Кои разлики се најважни?
5. Дизајнирај своја табела за поделба на власта со краток опис на надлежностите.
6. Процени дали сегашниот модел на парламентарна демократија најдобро ги штити слободите на граѓаните.

Активен граѓанин во демократското општество

„Гласањето е најсилното ненасилно средство што го имаме во демократијата.“

– Џон Луис

Размисли

Дали сметаш дека е важно да реагираш кога нешто не е правилно во твоето училиште или во твоето маало? Зошто?

Дали мислиш дека гласањето е само право или и обврска? Зошто?

Што мислиш, зошто некои луѓе не гласаат или не учествуваат во важни одлуки?

Што значи да си граѓанин?

Да се биде граѓанин во демократско општество не значи само да се живее на одредена територија. Граѓанинот е активен учесник кој има свои права, но и одговорности кон заедницата во која живее. Демократијата функционира кога граѓаните се информирани, размислуваат и придонесуваат за општото добро. Кога граѓаните не учествуваат во донесувањето одлуки или во предлагањето решенија, тие стануваат пасивни и чекаат друг да им ги реши проблемите.

Одговорности што ги имаме како граѓани:

- Гласање на демократски избори;
- Почитување на законите кои се во согласност со Уставот на државата;
- Плаќање на даноците и другите обврски;
- Грижа за заедницата.

Твојот глас е твоја моќ. Со него ти кажуваш каква иднина сакаш за себе и за другите.

Прочитај, размисли
и дискутирај!

Кој одлучува за паркот?

Во населбата „Сончев Брег“ имаше запуштен парк. Општината ги праша граѓаните дали таму да се направи детски парк или паркинг и организираше јавна расправа. Марко и неговите другари сакаа парк, но наместо да присуствуваат на расправата, останата дома и играа видеоигри мислејќи дека другите ќе го побараат истото. На расправата дојдоа само дваесетина луѓе – претежно сопственици на продавници кои бараа паркинг. Бидејќи немаше спротивни мислења, општината одлучи да изгради паркинг. Кога багерите пристигнаа, Марко и другарите се налутуја. Но, беше ли тоа неправда или последица на нивната пасивност? Како Марко можеше да ја смени ситуацијата?

Ако сакаме чист парк, не е доволно само да гласаме, туку мора и самите да не фрламе губре и да се грижаме за околината, што е пример за активно и одговорно граѓанство.

Иако младите под 18 г. немаат право на глас, можат да учествуваат во демократијата преку ученичкиот парламент, младински иницијативи и јавни дебати, придонесувајќи за подобри училиште и заедница.

Гласање на демократски избори

Гласањето на избори е една од најважните улоги на секој полнолетен граѓанин. Преку изборите, граѓаните директно одлучуваат кој ќе ја води државата или општината во нивно име. Со својот глас, секој човек влијае врз тоа кој ќе донесува одлуки за јавни прашања како што се образованието, здравството, инфраструктурата и заштитата на животната средина.

Зошто е важно да гласаме?

- Ни овозможува да избереме претставници.
- Нашето мислење влијае на политичките одлуки.
- Учеството ги зајакнува демократијата и заедницата.
- Со гласање влијаеме врз иднината.
- Го покажуваме чувството на одговорност како граѓани.

Како функционира гласањето

Гласањето е таен, слободен и личен избор. На денот на изборите, секој граѓанин со право на глас оди на гласачко место, добива гласачко ливче и го заокружува кандидатот или листата што ја поддржува. Резултатите од изборите ја определуваат идната власт, па затоа изборите се сметаат за темел на демократијата. Кога граѓаните активно учествуваат, државата е постабилна и институциите имаат поголема поддршка. Но, кога многумина не гласаат, се намалува легитимноста на институциите и постои ризик мал број луѓе да одлучуваат за сите.

Активност и будност: Не е доволно само да се гласа

Улогата на граѓанинот не завршува на денот на изборите. Активен граѓанин е буден граѓанин во текот на целата година.

- Граѓаните треба да внимаваат дали избраните претставници ги исполнуваат ветувањата.
- Ако нешто не е во ред, граѓанинот има право и обврска да реагира – преку петиции, мирни протести, писма до медиумите или јавни дебати. Тоа е она што ја прави демократијата „жива“.

Инспирација од врсници:

Ученици од едно училиште во Тетово забележале дека пешачкиот премин пред училиштето е избришан. Наместо само да се жалат, напишале писмо до Општината и собрале потписи од родителите. За две недели, преминот бил повторно обележан. Тоа е моќта на активниот граѓанин!

Придржување до законите

Демократското општество се темели на владеење на правото. Тоа значи дека законите важат подеднакво за сите – и за обичниот граѓанин и за претседателот на државата.

- Зошто ни се потребни правила? Замислете натпревар во фудбал без правила – би настанал хаос. Исто е и со државата. Законите и прописите постојат за да ги заштитат нашите права, безбедност и имот.
- Последици од непочитување: Кога некој не ги почитува законите (на пример, фрла ѓубре каде што не треба, вози пребрзо или не плаќа даноци), тој им штети на сите. Општеството станува несигурно, а довербата меѓу луѓето се губи.

Пример:

Кога го преминуваме пешачкиот премин на зелено светло, го почитуваме законот и ја штитиме сопствената безбедност.

Кога не го оштетуваме училишниот имот, покажуваме одговорност

Дали познаваш ситуација (од филм или вест) каде што некој мислел дека е „над законот“?

Како заврши тоа и каква порака испрати до другите граѓани?

Научи повеќе

Малала Јусафзаи од Пакистан се бори за правото на образование на девојчињата. По нападот врз неа, таа продолжи со својата мисија и стана најмладата добитничка на Нобелова награда за мир. Денес е симбол на храброст и верба дека образованието може да го промени светот. Дали познавате некој млад активист од вашата околина или од социјалните мрежи?

Како младите можат да учествуваат?
Младите се важна група во општеството – нивните идеи и ставови можат да поттикнат промени.
Препораки:

Предлог за дигитален активизам:
Сподели проверени информации за важни теми на социјалните мрежи или пријави говор на омраза и сајбер насилство.

Поведи иницијатива за повеќе канти за отпад.

Побарај средба со директорот за проблем што те засега.

Организирај екоакција или донациска акција.

Открив

Активниот граѓанин учествува, се информира и презема одговорност за својата заедница. Гласањето е еден од најважните начини да влијаеме врз одлуките и иднината на државата. Кога секој граѓанин ги исполнува своите обврски, демократијата е посилна и поправедна за сите.

Активности

Активност 1

Формирајте групи и изработете постери. Постерите треба да содржат наслов, 3 – 5 клучни пораки и едноставна илустрација

Група 1: Што значи да гласаш?

(право, избор, одговорност)

Група 2: Што ако луѓето не гласаат?

(непредвидливост, губење на демократска контрола)

Група 3: Како може младите да го изразат своето мислење?

(ученички совет, медиуми, активизам)

Група 4: Како би изгледала држава без избори?

(авторитарност, немање слободи, неправедни одлуки)

Група 5: Зошто е важно граѓаните да се придржуваат до законите?

(безбедност, ред, еднаквост, заштита на правата)

Активност 2

Дали сте подготвени да ја изберете вашата иднина? Следете ги насоките!

ФАЗА 1: Кампања (Подготовка на програми)

1. Формирајте ученички партии: Поделете се во групи. Секоја партија треба да смисли ИМЕ и ЛОГО.

2. Потоа напишете: што ќе промените? (пр. подобри ужинки, музика на одморите, помош околу домашните).

3. Одржете говор: Имате точно 5 минути да ги убедите гласачите. Бидете креативни!

ФАЗА 2: Гласачки процес (Подготовка за гласачки процес)

Изборна комисија: 3 ученици кои не се кандидираат (го проверуваат списокот).

Гласачко место: Параван или клупа каде се гласа тајно.

Кутија: Место каде се уфрлаат ливчињата.

Гласање.

ФАЗА 3: Резултати

Јавно броење на гласовите и прогласување на победникот!

Потоа следува дискусија:

Како се чувствуваа оние што изгубија?

Дали победниците ќе ги исполнат ветувањата?

Провери го знаењето

1. Кои се одговорностите што ги имаме како граѓани?
2. Ако твоите другари одлучат да не учествуваат во иницијатива за подобрување на училиштето, како би постапил?
3. Како пасивноста на граѓаните влијае врз резултатите од изборите или јавните одлуки?
4. Дали мислиш дека младите треба да имаат поголема улога во донесувањето одлуки? Објасни го својот став.

Граѓански активизам и волонтирање

Волонтирањето е израз на солидарност и двигател на позитивни промени. Инвестирањето во младинско волонтирање значи инвестирање во подобра иднина за сите.

- Глен Микалеф

За поттик

Напиши три збора што ги поврзуваш со активизам.

Дали е можно да се биде солидарен само со зборови (на социјални мрежи), или солидарноста мора да се покаже преку конкретна акција?

Што е граѓански активизам?

Граѓанскиот активизам е кога граѓаните преземаат акција за да подобрат нешто во заедницата. Ако предложиш акција за чистење на училишниот двор – тоа е активизам. Тоа значи да направиш чекор, не само да имаш став. Тој опфаќа мали локални активности, како уредување на училиште, до активности на национално или меѓународно ниво. Активизмот, меѓу другото, подразбира:

- Добивање поддршка од истомисленици.
- Јавно презентирање на акцијата.
- Создавање постери, видео или реклами.
- Организирање и спроведување на акцијата.

Активизмот НЕ е:

- Само критикување на интернет;
- Поплаки и негодување без обид за решение;
- Навредување или исмејување.
- Критиката има смисла само кога е насочена кон решение и подобрување.

Што е волонтирање?

Волонтерството е доброволна активност со која луѓето вложуваат време и труд за да им помогнат на другите или да направат нешто добро за заедницата. Лицето што волонтира се нарекува волонтер и не бара надомест за својата работа. Волонтирањето е една форма на граѓанско учество, зашто преку него граѓаните директно реагираат на проблеми во заедницата – сиромаштија, загадување, осамениост, дискриминација – и се обидуваат да направат промена. Главната разлика од платена работа е што кај волонтирањето, мотивот е општото добро, а не заработката.

Прочитај, размисли и дискутирај!

Ана е ученичка во 8 одделение. Секоја среда, волонтира во училиштето и им помага на децата со попреченост. Таа им чита приказни, им помага со училишните задачи и игра едукативни игри со нив. Одвојувајќи време, а со многу љубов и трпение, Ана им овозможува да се чувствуваат прифатени, охрабрани и рамноправни. Со волонтирањето, таа учи за важноста на емпатијата и на разбирањето, а заедницата станува поинклузивна и потопла за сите.

Како Ана им помага на децата со попреченост и зошто е тоа важно?

На кој начин волонтирањето ѝ помага и на Ана да се развива како личност?

Зошто младите волонтираат?

Младите волонтираат затоа што сакаат да придонесат и да направат нешто добро за заедницата. Преку волонтирање тие покажуваат човечност, учат да соработуваат, развиваат емпатија и полесно се поврзуваат со луѓе од различна возраст и средини.

Со ова искуство, младите растат во одговорни и активни граѓани кои и како возрасни учествуваат во избори, дебати и иницијативи што носат позитивни промени.

Примери за волонтирање:

- Со учество во акции за чистење на животната средина создаваме почиста и поздрава околина за сите.
- Посета на домови за стари лица – им подаруваме внимание и време на луѓе кои често се чувствуваат осамени.
- Помош на деца со попречености – внесуваме радост, поддршка и чувство на пријателство.

Постојат многу семејства кои имаат потреба од храна. Донирај вишок храна!

Каде и како можат да волонтираат младите?

Младите можат да волонтираат на многу места и во различни форми. На пример:

- Во училиштето: да помогнат во библиотеката, да организираат хуманитарни базари, да учествуваат во спортски турнири со хуманитарна цел.
- Во локални организации и општина: да учествуваат во еколошки акции, да ги поддржат другарчињата во учење, да посетат домови за стари лица.
- Во национални и европски програми за младинско волонтирање: овие програми им овозможуваат на младите да волонтираат и во други градови или земји, да стекнат нови пријатели и вештини и да придонесат за општото добро.

Тинејџер му помага на својото врски со Даунов синдром при пишување на домашната работа

На пример, во Европа постојат програми како Европскиот корпус на солидарност, преку кои младите можат да се вклучат во различни проекти и да стекнат искуство што ќе им помогне во иднината.

Што е солидарност?

Дали некогаш си му позајмил тетратка на соученик кој ја заборавил својата? Или можеби си му помогнал на повозрасен сосед да ги качи кесите до станот? Тоа е солидарност на дело. Солидарноста е подготвеност да си помагаме едни на други, не затоа што мораме, туку затоа што чувствуваме одговорност и грижа за другите луѓе. Таа се покажува кога делиме внимание, време или ресурси за да им олесниме на другите. Солидарноста нè прави да се чувствуваме како дел од еден тим – тимот на човештвото.

Солидарноста не познава граници. Таа може да се изрази во твоето маало, но и меѓу држави оддалечени илјадници километри.

Открив

Одговорните граѓани не се грижат само за себе – тие се грижат и за другите. Солидарноста создава општество во кое луѓето се поддржуваат и соработуваат. Учесството во заедницата и волонтирањето се важни начини преку кои секој може да придонесе за подобар и похуман свет.

Научи повеќе

Марли Дијас од САД на само 11 години ја започна иницијативата 1000BlackGirlBooks кога забележа дека во библиотеките недостасуваат книги со црни девојчиња како главни ликови. Наместо да се пожали, Марли собра повеќе од 11 000 книги и ги донираше на училишта и на библиотеки. Таа стана пример за тоа како едно дете може да забележи неправда и да направи вистинска промена во заедницата.

Провери го знаењето

1. Што значи волонтирање?
2. Како Ана им помага на децата со попреченост и зошто е тоа важно?
3. Дали можеш да направиш мала волонтерска активност во твојата околина и да објасниш како тоа ќе ѝ помогне на заедницата?
4. Што би се случило ако никој не презема акција за проблемите што ги гледаш во твојата заедница?
5. Направи постер или кратко видео што ќе ја промовира солидарноста меѓу твоите соученици.
6. Како волонтерските активности можат да го променат твоето гледиште за луѓето од различни култури и социјални слоеви?

Одговорните граѓани препознаваат кога има проблем и преземаат акција. Солидарноста е дел од одговорноста: кога сме одговорни, ние им помагаме на другите.

Биди ти гласник на безбедноста

Изработи постер, леток или кратка дигитална порака со упатства за однесување во кризна ситуација. Избери една тема: земјотрес, пожар, невреме или поплава. Во твојата порака вклучи најмалку три јасни чекори што треба да ги следат децата за да се заштитат себеси и да им помогнат на другите.

Претстави ја твојата порака пред одделението и објасни зошто е важно луѓето да останат смирени и организирани во опасна ситуација.

Мојот план за евакуација

Нацртај ја твојата училишница. Обележи каде се наоѓаат вратата, прозорците, таблата и масите. Потоа, со црвена линија означи го патот по кој безбедно би излегол/излегла од училишницата. Со зелена линија означи каде е собиралиштето на кое треба да се упатиш по евакуацијата. Под цртежот напиши што ќе правиш ако има земјотрес: каде ќе се засолниш, како ќе се заштитиш и кога ќе ја напуштиш училишницата. Правилното планирање на движењето и однесувањето е важен дел од личната безбедност во кризни ситуации.

СКЕНИРАЈ МЕ!

Скенирај го кодот и откриј како треба да постапуваш при опасност.

Активност 1

Поделете се во мали групи (3–5 ученици) и избори една од „мисиите“ дадени подолу, поврзана со волонтерство и солидарност.

Мисија 1: Помош на стари лица

Наведи примери од реалниот живот кога некои луѓе не им помагаат на стари лица и објасни како тоа влијае на нив и на општеството.

Мисија 2: Чиста околина

Истражи случаи кога луѓе фрлаат отпад и не учествуваат во акции за чистење. Објасни што се случува со околината и луѓето ако тоа продолжи.

Мисија 3: Поддршка на социјално загрозени лица

Пронајди примери кога луѓе не помагаат на сиромашни или не донираат. Објасни какви последици има тоа за заедницата.

Мисија 4: Хуманитарни акции

Размисли за случаи кога никој не посетува домови за стари лица или деца. Што се случува со луѓето и со заедницата тогаш?

Мисија 5: Училишни акции

Истражи како неодговорното однесување на учениците влијае врз помошта што ја дава училиштето на заедницата.

Мисија 6: Поттикнување на волонтерство

Пронајди примери кога млади не ги поттикнуваат другите да волонтираат. Објасни што се случува ако мал број граѓани учествуваат во волонтерски акции.

Твојот тим треба да:

- Подготви презентација или постер за својата мисија.
- Да даде примери од реалниот живот кога луѓето не ја исполнуваат улогата.
- Да ги објасни последиците за општеството.

Презентација и дебата:

- Секој тим ја презентира својата мисија пред класот.
 - Потоа заедно дискутирајте за тоа зошто е важно граѓаните да ја почитуваат улогата и како тоа го прави општеството посилено и поздраво.
- На крајот, направете заеднички „кодекс на одговорен граѓанин“ што ќе ги содржи сите мисии улоги и нивната важност за волонтерство и солидарност.
- Поставете го на видливо место во училницата како потсетник.

Активност 2

1. Избори една од проектните активности и во текот на годината реализирај ја.

Предлози за волонтерски проект:

- Направи мини документарец, цртеж, слајд-шоу или кратка драмска сцена за една од погоре дадените мисии.
- Одржи говор од перспектива на оној што има потреба од помош.
- Избори тема за твојата волонтерска акција и испланирај акција

Направи акционен план, на пример:

- Чистење на околината или училиштето.
- Помош на стари лица (посета, разговор, шетање, учење со технологија).
- Поддршка на социјално загрозени лица (собирање храна, книги, облека).
- Организирање креативна работилница за деца од дом или соседство.
- Подигање свест за важни теми (здравје, екологија, права на децата).

Од училницата до природата: наша граѓанска одговорност

„Образованието е најмоќното оружје со кое можеш да го промениш светот.“

- Нелсон Мандела

За поттик

Како би изгледало едно општество без образование? Кои проблеми би се појавиле? Што значи да се биде одговорен и информиран граѓанин?

Знаењето како алатка за промени

Знаењето е една од најмоќните „алатки“ што ги има секој граѓанин. Кога учиме, ние не стануваме само поаметни, туку и поспособни да носиме добронамерни, одговорни и информирани одлуки. Образованието ни помага да го разбереме светот, а континуираното учење нè подготвува за брзите промени во општеството.

Зошто образованието е важно за граѓанинот?

- **Подобро разбирање на светот:** Образованите граѓани полесно ги разбираат законите, политичките процеси и начините на кои можат активно да учествуваат во општеството. На пример, знаењето за граѓанските права ни овозможува да разбереме како можеме да учествуваме на избори и да влијаеме врз одлуките што ги носи општеството.
- **Подготвеност за иднината:** Светот постојано се менува со нови технологии и професии. Кога постојано учиме, полесно се справуваме со новите технологии и со промените во светот.
- **Поттикнување на одговорност:** Кога знаеме повеќе, можеме да поставуваме прашања, да бараме одговорност и да помагаме нашата заедница да биде подобро место за живеење.

Секој мал чекор што го правиме дома, во училиште или со пријателите, помага природата да биде почиста. Заедно можеме да направиме големи промени.

Континуираното учење значи постојано надградување на знаењето, преку книги, интернет, курсеви, разговори и секојдневни искуства.

Ана научила кодирање и направила едноставна апликација што им помага на соучениците да учат. Таа покажува како знаењето може да создаде промени во секојдневното.

Знаењето е моќ!

Прочитај, размисли и дискутирај!

Бурим е седмоодделенец кој многу сака природни науки. На час слушнал за загадувањето на реките во неговиот град и за тоа како отпадот од домаќинствата и фабриките ги уништува природата и животинскиот свет. Кога се вратил дома, забележал дека неговото семејство често фрла пластика во мешаниот отпад и дека водата тече додека мијат садови.

Бурим почнал да размислува:

„Ако јас знам дека ова е лошо за природата, зарем не треба да направам нешто? Дали само знаењето е доволно, или треба да преземам одговорност?“

Што сфатил Бурим? Што би направил ти на местото на Бурим?

Активност на граѓаните во заштита на животната средина

Животната средина е сè што нè опкружува – воздухот што го дишаме, водата што ја пијаме, шумите, реките, животните и растенијата. Сите ние зависиме од неа за да живееме здраво и среќно. Но, човечките активности предизвикуваат климатски промени, исчезнување на многу растителни и животински видови и загадување на водата и на воздухот.

Граѓаните можат многу да придонесат за заштита на животната средина. Кога луѓето се информирани и свесни за проблемите, тие можат да преземат активности кои ја подобруваат состојбата на природата. На пример, можеме:

- Да штедиме енергија и вода, користејќи ги разумно.
- Да селектираме отпад и да рециклираме, намалувајќи го количеството губре.
- Да садиме дрвја и да се грижиме за парковите и за зелените површини.
- Да учествуваме во еколошки акции и проекти, како чистење реки и плажи.

Кои од овие активности мислиш дека имаат најголем ефект? Објасни зошто.

Активноста на граѓаните е важна затоа што, кога сите заедно дејствуваме, можеме да направиме големи промени. Чувството на одговорност и солидарност кон природата и кон другите луѓе ни помага да создадеме почиста, побезбедна и поздрава средина за нас и за идните генерации.

Што ќе направиш утре за да помогнеш во заштитата на природата?
Кои навики во твојот дом можат да помогнат во заштита на животната средина?

Што мислиш, зошто соларните панели се инсталираат на покриви?

Открив

Заштитата на животната средина не е обврска само на институциите, туку и лична одговорност на секој поединец. Со знаење и дела, секој од нас може да биде дел од решението за подобар свет. Знаењето само по себе не е доволно. Вистинската промена започнува кога знаењето го претвораме во одговорно однесување и конкретни дела.

Научи повеќе

Една компанија планираше да изгради мали хидроелектрани на реката Дошница на планината Кожув. Општината и надлежните институции ја одобрија изградбата. Сепак, здруженијата за заштита на природата не се согласија.

Тие предупредија дека изградбата на хидроелектраните би го загрозила еко-системот на реката, животот на рибите и други ендемски видови. Здруженијата организираа протести, блокади на пристапни патишта и јавни акции, па дури и поднесоа тужби против изградбата. Благодарение на нивниот отпор, машините на компанијата беа повлечени од местото на градба, и проектот беше стопиран.

Овој пример покажува дека граѓаните и еколошките здруженија можат да влијаат врз одлуките на институциите, особено кога станува збор за заштита на природата.

СКЕНИРАЈ МЕ!

Волонтерската иницијатива на УНИЦЕФ е одлична можност за младите да стекнат нови искуства, да развијат нови мултимедијални и вештини за пишување, организациони и комуникациски вештини, истражувачки и аналитички, како и вештини на решавање проблеми, тимска работа, лидерство, емоционална интелигенција и многу други. Волонтерите добиваат простор да ги изразат своите видувања, идеи и да се вклучат во активности за унапредувањето на правата и благосостојбата на сите деца и млади.

Активности

Активност 1

„Од знаење до акција“

1. Поделете се во мали групи од 3-5 ученици.

2. Изберете еден еколошки проблем од понудените:

- „Загадување со пластика – пластичниот отпад завршува во реките и во океаните и им штети на животните.“
- „Загадување на воздухот – чадот и испарувањата го прават воздухот нездрав.“
- „Уништување на шумите – сечењето на дрвјата ги загрозува животните и климата.“
- „Прекумерна потрошувачка на вода – премногу потрошена вода влијае на здравјето на луѓето и на природата.“

3. Задача на групите:

Секоја група истражува за проблемот и објаснува зошто избраниот проблем е важен. Кои последици произлегуваат од проблемот? Потоа секоја група предлага решенија: три конкретни и практични активности што секој ученик може да ги направи за да помогне во решавање на проблемот.

4. Презентација: Секоја група ја презентира својата работа пред одделението во времетраење од 5 минути. А потоа, во текот на неделата, спроведува една од предложените активности.

Активност 2

Интервју со возрасен

1. Избери еден возрасен (родител, баба, наставник, сосед).

2. Постави му ги следниве три прашања:

- „Што учевте за природата додека бевте во основно училиште?“
- „Кој според вас, е најголемиот еколошки предизвик денес?“
- „Како луѓето во нашата заедница можат да помогнат?“

3. Запиши ги одговорите на возрасниот.

4. Размисли како можеш да примениш дел од тие совети и идеи во својот секојдневен живот.

Активност 3

Активното граѓанство не се покажува само преку екологија, туку и преку учество во демократските процеси. Денес сè помалку луѓе излегуваат да гласаат.

Дали е тоа непочитување кон оние кои се бореле за ова право?

Кои обврски ги имаме кога го користиме правото на глас?

Во пар направете постер или пауерпоинт презентација со порака:

„Зошто е важно да се гласа?“

Користете слики и зборови за да објасните зошто е важно да се гласа. Потоа изложете ги постерите во училиштето или споделете ги на социјалните мрежи и со вашите семејствата.

Иницијативата „Пондер“ во Битола организира културни настани, саеми, размена и издавање на стрипови, особено за младинска публика. За да се прошири женското писмо и да се поттикне присуство на женските гласови во литературата и јавноста, активна е и иницијативата „Сподели авторка“. Книгите од авторки се собираат и донираат во јавни библиотеки, младински и културни центри, овозможувајќи размена на книги, идеи и мислења. Иницијативата започна во 2021 година, првите книги беа донирани во градската библиотека во Битола, а досега се донирани околу 2.000 книги во 15 градови и населени места. Проектот го водат активисти од „Мрежа Стела – здружение за еднакви можности“.

Активност 4

Истражете проблем во заедницата и предложете активизам како решение.

Чекори:

Поделете се во групи и изберете тема: чистење на училишен двор, помош на деца со попреченост, поддршка на социјално загрозени лица.

Истражете примери од реалниот живот и документирајте што се случува ако никој не делува.

Направете кратко видео или презентација „Како нашата акција може да го промени проблемот?“

Провери го знаењето

1. Наведи три секојдневни навики што можат да помогнат во заштитата на природата.
2. Објасни зошто образованието е важно за еден граѓанин.
3. Наведи две промени што можеш да ги предложиш дома и објасни зошто се важни?
4. Дали загадувањето на воздухот може да влијае на водата? Како се поврзани сечењето на шумите и климатските промени?
5. Дизајнирај идеја за мала кампања што ја промовира заштитата на природата во твојата заедница.
6. Дали образованието е доволно за да се промени однесувањето на луѓето или треба и друга мотивација? Објасни го твоето мислење и наведи примери за мотивација (личен пример, врсници, медиуми, награди).

Државата како заштитник на правата и чувар на редот

„Без закони, луѓето се како диви животни; со закони, тие се слободни и безбедни.“

– Монтескје

За поттик

Што би се случило ако државата не обезбедува безбедност и ред, кои би биле последиците? Кои луѓе и институции во твојата околина се грижат да се почитуваат правилата и да бидеме безбедни?

Улогата на државата

Во демократските општества државата има задача да создаде услови во кои сите граѓани можат да живеат слободно, безбедно и достоинствено. Две од најважните улоги на државата се:

1. Заштитата на правата и слободите на граѓаните;
2. Обезбедувањето на јавна безбедност и ред.

Овие две улоги се меѓусебно поврзани: нема вистинска слобода ако граѓаните не се безбедни, а нема вистинска безбедност ако државата ги нарушува правата.

Заштита на правата и слободите на граѓаните

Секој човек има права што му припаѓаат уште од раѓање – право на живот, слобода, еднаквост, приватност, слободен говор, слобода на вероисповед, право на протест и многу други. Овие права се загарантирани со Уставот и важат за сите граѓани, без разлика на пол, возраст, етничка припадност или вера. Во современото општество особено е важно правото на приватност: никој не смее без твоја дозвола да те снима, фотографира, да објавува содржини со тебе или да собира податоци преку телефон и интернет.

Како државата ги штити правата на граѓаните?

За да бидат овие права почитувани, државата мора активно да ги штити. Тоа го прави преку различни **институции и механизми**, како што се:

СОБРАНИЕ

Носи закони што ги штитат граѓаните од дискриминација, насилство и злоупотреба.

ИНСПЕКТОРАТИ

Контролираат дали законите се почитуваат во училиштата, јавните институции, болниците и фирмите.

КОМИСИЈА ЗА ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА.

Постапува во случаи на нееднаков и несправеден третман.

СУДОВИ

Обезбедуваат правична постапка и казнуваат прекршоци.

ОМБДСМАН

Ии помага на граѓаните кога нивните права се повредени.

Прочитај, размисли и дискутирај!

Денот без правила

Во градот Миродом, еден ден, сите служби престанале да работат: полицијата, пожарникарите, сообраќајната служба и општината. Ајше (13) тргнала на училиште и веднаш забележала хаос. Автомобилите не застанувале, пешаците не знаеле кога да ја преминат улицата, а учениците се расправале затоа што некој објавил фотографии без нивна дозвола. Подоцна избил мал пожар кај игралиштето, но немало кој да интервенира. Луѓето сами се обидуваа да си помогнат. Вечерта службите повторно почнале да работат, а Ајше сфатила колку е важно државата да обезбедува ред и да ги штити правата на граѓаните.

Според тебе, кој дел од денот бил најопасен за луѓето? Зошто?

Што мислиш, како се чувствувале учениците кога во училиштето немало кому да се пожалат?

Замисли дека си новинар кој известува за денот во Миродом. Напиши 3-4 реченици:

Што се случило?

Кои служби не работеле тој ден?

Зошто тоа било опасно за граѓаните?

Последици ако државата не ги штити правата

Кога државата не ги штити правата на граѓаните, општеството се соочува со сериозни последици. Се шири неправда и често доаѓа до злоупотреба на моќта, а граѓаните ја губат довербата во институциите што треба да ги штитат. Во таква средина се зголемуваат дискриминацијата и нееднаквоста, а општеството станува нестабилно и подложно на конфликти. Без сигурност и заштита на правата, луѓето тешко можат слободно да живеат, да учат, да работат и да ја планираат својата иднина.

СКЕНИРАЈ МЕ!

„Каде да се обратам ако...?“

Скенирај и откриј која институција те штити во секојдневни ситуации.

Безбеден град, безбедна држава
Системот „Безбеден град“ е воведен за да ја зголеми безбедноста на патиштата и да го следи почитувањето на правилата.

Кому можеш да се обратиш ако ти е украдено нешто?

Индивидуалните права имаат свои граници. На пример, слободата на говор не вклучува ширење лаги за други луѓе.

Како да пријавам проблем?

- Чекор 1: Фотографирај го проблемот (на пр.: искршена клупа, дупка на пат, тубре).
- Чекор 2: Која е надлежната институција? (Општината / Комунална хигиена).
- Чекор 3: Напиши кратко електронско писмо / твит до општината во кој културно ќе го пријавиш проблемот и ќе побараш решение.

Кои последици би се појавиле ако државата не обезбедува безбедност и ред?

- Хаос во сообраќајот;
- Зголемена стапка на криминал;
- Недоверба во институциите;
- Сите ќе се чувствуваат незащитено;
- Луѓето ќе се плашат да излезат надвор.

Напиши пример од твојата околина за луѓе или за институции кои придонесуваат за мир и ред (на пр.: училиштен педагог, месна заедница, НВО, волонтери...).

„Креирај план за акција“ – создај краток план што ќе направиш ако се соочиш со прекршување на правата или со хаос во училиштето.

Поврзаност меѓу слободата и безбедноста

Иако овие две функции се различни, тие се меѓусебно зависни.

Од една страна, државата мора да создаде средина во која луѓето се безбедни. Од друга страна, таа мора да внимава во таа безбедност да не ги ограничи правата и слободите повеќе отколку што е неопходно.

- Полицијата има право да го регулира сообраќајот, но нема право да постапува дискриминаторски.
- Државата може да воведо мерки за јавна безбедност, но не смее да ја ограничува слободата на говор без оправдана причина.

Затоа во демократско општество секогаш се бара рамнотежа: државата да ја гарантира безбедноста, но истовремено да ги почитува и штити правата на секој граѓанин.

Научи повеќе

Дали знаеш дека МВР има специјално „**Црвено копче**“? Тоа е апликација и веб-страница каде што секој (дури и анонимно) може да пријави онлајн насилство, говор на омраза или злоупотреба на деца на интернет.

Задача: Отвори ја страницата на МВР (црвено копче) и види кои три категории насилство можат да се пријават.

Дискутирај со твоите соученици: Зошто е важно државата да биде присутна и на интернет, а не само на улиците?

Обезбедување безбедност и ред

Полиција: спречува криминал и насилство и ги штити граѓаните од опасности.а.

Пожарници и служби за спасување: реагираат при пожари, поплави, сообраќајни незгоди и други вонредни ситуации.

Сообраќајни правила и контроли: ја штитат безбедноста на пешаците, возилата и велосипедистите.

Без нив би владеел хаос на улиците. Сообраќајната полиција и комуналните служби се грижат улиците да бидат безбедни за сите.

Апликацијата „Црвено копче“ е наменета за пријавување какви било сознанија или информации од областа на злоупотреба на деца*, криминал од омраза и повикнувањето на насилство, како и трговијата со луѓе.

Повеќе детали на следниот линк:
<http://redbutton.mvr.gov.mk/>

Открив

Заштитата на правата и на слободите, овозможувањето безбедност на граѓаните и ред во нивното секојдневие, се основа на секое демократско општество. Кога државата ги исполнува овие улоги, граѓаните живеат слободно, сигурно и со доверба во институциите. Кога тие функции се занемарени, последиците ги чувствуваат сите.

Активност

Активност 1

Поделете се во групи. Твојата група е „Истражувачки тим“. Изберете една институција од вашата општина (Полициска станица, Здравствен дом, Општина или Центар за социјална работа). Вашата мисија е да:

Направете кратко видео или постер со наслов „Како оваа служба ми помага мене?“.

Треба да содржи:

1. Слика / цртеж од институцијата;
2. Што точно работат тие? (Нивната супермоќ);
3. Телефонски број или начин како да се контактираат.

Активност 2

(Работа во парови)

Подреди ги следниве ситуации во две колони: „Прекршување на правата“ или „Недостаток на безбедност“.

1. Некој ти го хакира профилот на „Инстаграм“.
2. Семафорите пред училиште не работат три дена.
3. Директорот воведува камери во тоалетите за да спречи пушење. (Дискутирајте: Дали е ова безбедност или нарушување на приватноста?)
4. Полицијата запира возила, но само возачи кои изгледаат сиромашно.

На крајот, секој поединечно пишува една реченица што почнува со:

„За граѓаните е опасно кога државата не...“

Што научив за улогата на институциите?“

Провери го знаењето

1. Кои две основни улоги на државата се опфатени во оваа лекција?
2. На кој начин безбедноста и слободата се меѓусебно поврзани?
3. Доколку некој ученик во твоето училиште е дискриминиран поради својата припадност, кои институции можат да му помогнат?
4. Според тебе, која од овие две улоги – заштита на правата или обезбедување безбедност – е поважна? Објасни го својот став.
5. Дискутирајте во група: „Дали зголемена безбедност понекогаш може да значи намалување на слободата?“ Наведете примери и пронајдете решение со кое двете вредности можат да бидат балансираны.
6. Подготви постер за училишниот хол со наслов „Моите права и мојата безбедност“. На постерот прикажи: едно важно граѓанско право, една важна служба која обезбедува јавен ред и кратко објаснување зошто се тие важни за тебе.

Јавни добра и услуги

„Општото добро е темелот на секоја силна држава.“

– Аристотел

За поттик

Што би се случило ако сите училишта или паркови се приватни?
Што претставува општото добро во твојата заедница?

Што претставува заедничко добро?

Аристотел, еден од најважните антички филозофи, верувал дека државата не постои само за да владее, туку за да обезбеди добар живот за сите. Она што е корисно за сите граѓани – безбедност, образование, чист воздух – го нарекуваме заедничко (општо) добро. Општото добро се остварува преку јавни услуги и јавни добра. Тоа не му припаѓа на еден човек, туку на сите нас.

Јавни услуги

Јавните услуги се активности што државата ги организира и ги финансира (од нашите даноци) за да обезбеди еднакви можности. Тие се достапни за сите, без разлика на полот, возраста или на материјална положба. Примери за јавни услуги се:

- Образование: наставници, бесплатни учебници, превоз за ученици;
- Здравство: лекари, вакцинација, брза помош;
- Култура: бесплатни настани, фестивали поддржани од Министерството за култура;
- Социјална помош – поддршка за семејства и лица во тешка материјална состојба.

Министерството за образование започна со доставување бесплатни учебници во училиштата – јавна услуга за учениците.

Во некои општини, учениците добиваат бесплатен превоз до училиште со јавен превоз.

Државата и локалните власти организираат бесплатни културни настани и фестивали, како што се Бела ноќ, Златно славејче, кои се отворени за сите.

Дигитални јавни услуги, како националниот портал uslugi.gov.mk, каде што граѓаните можат да добијат лични карти и други документи преку мобилна апликација.

Прочитај, размисли и дискутирај!

Во населбата на Надја, една вечер престана да работи уличното осветлување. На почетокот беше забавно, но брзо настанаа проблеми: родителите се загрижија, возачите тешко ги гледаа пешаците, а децата престанаа да играат надвор. По пријавите од граѓаните, општината испрати екипа, ги замени старите кабли и светилките повторно почнаа да работат. Овој случај покажува дека уличното осветлување е јавно добро што влијае на безбедноста и на секојдневниот живот.

1. Зошто уличното осветлување е јавно добро, а не приватна сопственост на Надја?
2. Какви проблеми може да настанат кога едно јавно добро престанува да функционира?
3. Кој треба да го одржува уличното осветлување?
4. Како можат граѓаните да помогнат во ваквите ситуации?

Јавни добра

Јавните добра се простори или ресурси што сите можат да ги користат, а за нив се грижи државата. Тие се достапни за сите и никој не може да биде исклучен од нивната употреба. Примери за јавни добра се:

- Инфраструктура: патишта, мостови, тротоари;
- Животна средина: градски паркови (пр.: паркот во Карпош или Градскиот парк во Скопје), јавна хигиена;
- Безбедност: јавен ред и мир.

Доколку државата не се грижи за овие добра, би имале оштетени патишта, нечисти улици и нефункционални јавни простори.

Како државата и општините реагираат на проблеми со јавни добра (на пр.: отстранување на дупки на патот, поправка на улично осветлување)?

Јавната библиотека е „хибрид“. Самата зграда и просторот за читање се јавно добро, но процесот на позајмување книга и помошта од библиотекарот е јавна услуга. Градски базен – водата и просторот се јавно добро, но часовите по пливање се јавна услуга.

приватна болница = не е јавна услуга
приватен базен = не е јавно добро

Јавните услуги треба да гарантираат дека секое дете може да учествува – без разлика на своите способности

Вистинската вредност на јавните услуги се гледа во тоа како се грижат за најранливите.

- Рампите за колички не се само „бетон“ – тие се пристапност.
- Звучните семафори не се само „звук“ – тие се независност за слепите лица.

„Отворен нов парк во Карпош“

Општината го отвори новиот парк со игралиште и со зелени површини. Просторот е бесплатен и достапен за сите – јавно добро.

Кое јавно добро или услуга во твојата околина не е доволно пристапно за сите?

Вид	Пример	Што овозможува	Последици ако го нема
Јавна услуга	Основно образование 	Сите деца учат, стекнуваат знаење и вештини за иднината	Голем дел од децата би останале необразовани, со помалку можности за работа и развој.
Јавна услуга	Јавно здравство 	Граѓаните добиваат лекување, вакцини и лекарска грижа кога се болни.	Повеќе болести, поголема смртност и послаб квалитет на живот, особено кај сиромашните.
Јавно добро	Патишта и мостови 	Безбедно и побрзо движење на луѓе и стоки низ државата	Оштетени патишта, сообраќајни несреќи, бавно движење и послаба поврзаност меѓу градовите.
Јавно добро	Паркови и детски игралишта 	Простор за рекреација, дружење и игра за деца и возрасни	Нема место за игра и одмор, децата повеќе време поминуваат во затворен простор.

Научи повеќе

Уличното осветлување се смета за едно од најстарите јавни добра – уште во 17 век Париз и Лондон почнале да ги вклучуваат фенерите за да се намали криминалот. Во Скопје има околу 33.000 улични светилки – сите се дел од јавните добра. Сите јавни услуги и јавни добра се финансираат од даноци. Тоа значи дека секој што заработува пари – индиректно инвестира во училиштата, болниците, парковите и патиштата.

Открив

Јавните услуги и јавните добра овозможуваат сите граѓани да живеат подобро и побезбедно. Ако тие не постојат, општеството би станало нееднакво, а секојдневието многу потешко. Затоа државата има обврска да ги зачува и да ги унапредува овие системи од заеднички интерес.

Провери го знаењето

- Објасни ја разликата помеѓу јавна услуга и јавно добро. Наведи пример од твојата заедница за секоја од нив.
- Ситуација: Во твојата населба престанало да работи уличното осветлување. Како треба да реагира општината, а како граѓаните?
- Што треба да направи општината ако има дупки на патот?
- Создај кратка приказна или изработи постер што ќе прикаже како би изгледал твојот град доколку нема јавни услуги и јавни добра.
- Дали сметаш дека државата прави доволно за да обезбеди јавни услуги и јавни добра? Објасни го своето мислење.
- Дизајнирај QR-постер што ги објаснува разликите меѓу јавно добро и јавна услуга.

Активност 1

Дебата во училиница

Тема 1: „Дали јавниот превоз треба да биде целосно бесплатен за сите граѓани?“

- Група А (ЗА): Тврди дека тоа ќе го намали загадувањето и ќе им помогне на сиромашните.
- Група Б (ПРОТИВ): Тврди дека тоа е прескапо за државата и дека парите треба да одат во болници.

Тема 2: „Дали сите јавни услуги треба да бидат достапни преку интернет?“

- Група А (ЗА):

Тврдење: Достапноста на јавни услуги преку интернет ќе ја направи администрацијата поефикасна и побрза

- Група Б (ПРОТИВ):

Тврдење: Немаат сите граѓани интернет или дигитални вештини, па ова може да ги исклучи.

Правила за дебата

- **Почит кон соговорниците**
 - Не се прекинува додека некој зборува.
 - Се користи културен говор.
- **Јасни и кратки аргументи**
 - Секој тим изнесува аргументи кои се логични, разбирливи и поврзани со темата.
- **Време за говорење**
 - Секој тим има определено време (на пример 2–3 минути) за излагање без прекини.
- **Контрааргументирање**
 - По излагањето, другиот тим има право да одговори со факти или со логични контрааргументи, без навреди.
- **Докази и примери**
 - Аргументите треба да се поддржани со примери од секојдневниот живот, од искуства или општествена логика.
- **Улога на модераторот (наставникот)**
 - Го следи времето, дава збор, смирува расправи ако е потребно и обезбедува фер игра.
- **Завршни зборови**
 - Секој тим има кратко време (1 минута) за заклучок.
- **Победник**
 - Победува тимот со појасни, посилни и попрактични аргументи, според договорени критериуми (логика, релевантност, пристојност).

Ниво 4: Проектна задача „Мојата општина“

Во групи од по тројца, излезете во вашата населба.

1. Фотографирајте (или нацртајте) едно јавно добро кое е оштетено (скршена клупа, дупка на патот, полна канта);
2. Напишете краток „Предлог за акција“ до градоначалникот:
 - Што е проблемот?
 - Зошто е важно да се поправи?
 - Како вие, како ученици, можете да помогнете (пр. акција за чистење)?

Создајте QR-кодови или постери за дигитални јавни услуги и споделете ги со другите во училиштето.

Регулирање на пазарот и надворешна политика

„Пазарот може да биде ефикасен, но не секогаш праведен – затоа државата мора да интервенира кога е потребно.“

– Џон Мејнард Кејнс

За поттик

Замисли дека одиш во продавница и го купуваш своето омилено чоколадо, но забележуваш дека рокот на траење е истечен. Како би се почувствувал? Што би направил? Што би се случило со винопроизводителите во нашата земја ако повеќе не можеме да го извезуваме виното на европскиот пазар?

Како државата се грижи за нашите секојдневни животи

Државата не постои само за да донесува закони. Таа ги штити граѓаните во секојдневниот живот – кога купуваш храна, патуваат, учат или соработуваат со странски држави. Регулирањето на пазарот и на надворешната политика се две важни функции преку кои државата се грижи да има фер правила во економијата и мирни, корисни односи со светот околу нас. Замисли како би изгледал твојот ден ако на пазарот владее хаос, а со соседните земји нема трговија, патувања и соработка.

Регулирање на пазарот

Регулирање на пазарот значи дека државата ги утврдува правилата според кои компаниите смеат да продаваат и да произведуваат на пазарот. Со тоа се спречуваат измами, опасни производи и нефер цени што ги штитат потрошувачите. Државата не произведува сè што купуваме, но внимава што купуваме преку четири главни механизми:

1. Контрола на цени: За основните продукти (леб, масло, лекови) да не станат прескапи за обичниот човек;
2. Заштита на потрошувачите: Ако купиш расипан јогурт, имаш право да се жалиш и некој да ја казни фабриката или продавницата;
3. Хигиена и квалитет: Инспекторите проверуваат дали рестораните се чисти и дали играчките се безбедни за децата;
4. Заштита од монополи: Државата забранува една компанија да биде единствен продавач на нешто бидејќи тогаш таа компанија би можела да стави цена каква што сака (ова се вика фер конкуренција).

Државниот пазарен инспекторат казнува продавници што продаваат расипани или небезбедни производи.

СКЕНИРАЈ МЕ!

Скенирај го кодот и, согласно насоките, реализирај ја активната насловена како „Вистинска вест“.

Прочитај, размисли и дискутирај!

Замисли дека во маалската продавница се продава храна со истечен рок или со бактерии што можат да предизвикаат труење.

- Зошто е важно да постои инспекција која ќе ја открие и ќе ја отстрани небезбедната храна?
- Што би се случило со цените и со квалитетот, ако компаниите знаат дека никој не ги контролира?
- Кои групи граѓани би биле најпогодени од високите цени и од некавалитетните производи?

Надворешна политика

Надворешната политика покажува како една држава се однесува/соработува со другите држави. Таа вклучува:

- **Договори** – кога државите се договараат за правила и соработка;
- **Дипломатија** – кога претставници на државата разговараат и преговараат за решавање на проблемите без конфликти;
- **Трговија** – купување и продавање стоки помеѓу државите;
- **Учество во меѓународни организации** – како ООН или Европската Унија, каде државите соработуваат за важни прашања.

Надворешната политика е важна за да има мир, соработка, размена на стоки и идеи, но и за да може државата економски и политички да напредува.

Нашата држава и светот

Нашата држава настојува да соработува со соседните земји и да се приближи до Европската Унија, со што се отвораат повеќе можности за трговија, вработување, студирање и патување. Ако се прекинат дипломатските односи со некоја соседна земја, може да запре трговијата, да поскапат производите и да се влошат односите меѓу граѓаните од двете страни на границата.

Доколку нашата држава ги прекине дипломатските односи со ЕУ, тоа би значело губење финансиска поддршка, построги услови за патување и сериозен удар врз економијата.

Владата често воведува цена на максимум за основни производи, како што се брашно, масло и леб, за да се спречат прескапи цени во време на криза.

Секоја година се вршат илјадници инспекции и се уништуваат тони небезбедна храна, токму за да се спречат несакани последици и за да се заштити здравјето на граѓаните.

Членуваме во ОН и сакаме да членуваме во ЕУ за да имаме поддршка и исти стандарди како развиените земји.

Трговските договори овозможуваат македонското вино или ајвар да се продаваат во Германија без големи царини.

Функција	Како се спроведува? (Алатки)	Последици ако ЈА НЕМА
Регулирање на пазарот	Инспекции, казни, закони за цени	Труења, измами, енормно високи цени
Надворешна политика	Договори, амбасадори, членство во ЕУ/ОН	Затворени граници, конфликти, немање извоз

Открив

Регулирањето на пазарот го штити граѓанинот со безбедни производи и фер цени. Надворешната политика создава мир, соработка и можности за развој. Заедно, овие функции го прават секојдневниот живот на граѓаните посрекен и посигурен.

Научи повеќе

Во 2023 година, инспекторите во нашата држава открија увезени месни производи кои содржеа бактерии и веднаш ги повлекоа од продавниците за да ги заштитат граѓаните.

Активност 1

Министри на 40 минути

Поделете се во две големи групи (или повеќе помали).

- ГРУПА А: „Агенција за храна и пазар“

Задача: Вие сте инспектори. Откријте дека популарна фабрика за чипс користи евтино, штетно масло. На флипчарт-хартија напишете: Што ќе направите? Кои закони ќе ги искористите? Како ќе ја заштитите јавноста?

- ГРУПА Б: „Министерство за надворешни работи“

Задача: Вие сте дипломати. Соседната земја одеднаш ги затворила границите за нашите камиони со праски. Праските скапуваат. На флипчарт-хартија напишете: Како ќе преговарате за да се реши проблемот без кавга?

Презентација: Секоја група има по пет минути да го презентира своето решение пред табла.

СКЕНИРАЈ МЕ!

Поделете се во парови, скенирајте го QR-кодот и реализирајте ја активността.

Активност 2

Поделете се во шест групи: три групи ќе работат на тема „Регулирање на пазарот“, а три групи на тема „Надворешна политика“. Вашата задача е:

- Да објасните како државата ја спроведува оваа функција – кои институции учествуваат, кои закони ја регулираат и кои активности се преземаат.
- Да осмислите што би се случило ако државата не ја извршува оваа функција – користејќи примери од секојдневниот живот (пазар, граници, патувања, цени, вработување).
- Да подготвите кратка презентација или постер со јасни илустративни примери (на пр. инспектор на пазар, граничен премин, потпишување меѓународен договор, седница на ОН).

Откако ќе ги презентирате вашите решенија, дискутирајте на прашањата дадени подолу:

- Кој најмногу добива од добро уредена надворешна политика?
- Кој најмногу страда ако пазарот е нерегулиран?
- Каде се гледате себе си во овие ситуации – како потрошувачи, како идни работници, како граѓани?

Провери го знаењето

1. Кои институции можат да вршат инспекција на пазарот?
2. Објасни со свои зборови што е монопол и зошто е штетен.
3. Како би можело едно училиште да има корист од добра надворешна политика помеѓу државите?
4. Анализирај го долудадениот случај: Кои фактори довеле до појава на небезбедна храна? Во 2022 година, инспекторите во нашата држава открија серија скандали. Во неколку магацини беше пронајдена храна со истечен рок, на која се лепеле нови етикети, или храна чувана во валкани услови.
5. Процени ја важноста од контролирање на цените на основни производи.
6. Замисли дека си министер за надворешни работи – предложи нов вид соработка со некоја соседна држава.

РЕЧНИК

Автократија - систем на владеење од страна на едно лице со апсолутна власт.

Автократска држава - држава управувана од владетел кој има апсолутна власт.

Активен граѓанин – лице кое учествува и реагира во заедницата.

Апсолутна монархија - општествено уредување каде што еден владетел (крал или кралица) има врховна, неограничена моќ во државата, неограничена од закони, уставни или законодавни тела, честопати оправдана со божествено право за владеење и обично власта се пренесува наследно.

Волонтирање - доброволно и бесплатно работење.

Граѓански активизам - граѓаните се организираат за да влијаат врз јавната политика, општествените норми или економските услови за јавно добро, одејќи подалеку од формалната политика преку методи како протести, застапување, општествено корисна работа или бојкоти, со цел системски промени и подобро општество.

Граѓански права - правата на граѓаните на политичка и социјална слобода и еднаквост.

Граѓанското општество – независен дел од општеството сочинет од организирани групи или индивидуи кои дејствуваат надвор од било која власт.

Декларација - официјална изјава за основните принципи и ставови што се однесуваат за некое многу важно прашање.

Демократија - систем на владеење од страна на целото население или сите подобни членови на една држава, обично преку избрани претставници.

Демократска држава - држава во која владеењето е од страна на целото население или сите подобни членови на една држава, обично преку избрани претставници.

Дипломатија - активност или вештина за управување со меѓународните односи, обично од страна на претставници на државата.

Дискриминација – неправилен или предрасуден третман на различни категории граѓани, особено врз основа на етничка припадност, религиска припадност, возраст, пол или попреченост.

Европски суд за човекови права - судот кој ја спроведува Европската конвенција за човековите права.

Законодавец - лице што донесува закон, односно член на законодавно тело.

Иницијатива – предлог за промена покренат од граѓани.

Јавна расправа – разговор на граѓаните за одлуки од јавен интерес.

Јавно добро - ресурс или услуга што се обезбедува без заработка за сите членови на општеството.

Конвенција - меѓународна спогодба за важни прашања.

Конвенција за правата на детето - меѓународен договор со кој се загарантирани правата на секое човечко суштество кое не наполнило осумнаесет години.

Легитимност – прифатеност на власта од граѓаните.

Мандат – во едно демократско општество претставува одреден временски период на владеење или управување.

Медиуми – различни видови на средства за пренесување на информации до што поголем број на луѓе.

Меѓународен пакт - меѓународен договор, обично со големо политичка значење, на обострана корист за соработка, сојузничество и сл.

Монарх - суверен владетел на држава, крал, кралица или император.

Монархија - форма на општествено уредување со монарх на чело на државата.

Надворешна политика - стратегијата на владата во односите со другите држави, односно нации.

Одговорност - состојба на должност или одговорност за нешто или за неког

Омбудсман (народен правобранител) – независен службеник кој истражува и решава жалби против владини тела или државни институции.

Пакт - формален договор помеѓу поединци или групи на луѓе.

Парламентарна демократија - општествено уредување каде што најголема власт има парламентот, односно собранието.

Пасивност – неучество и чекање други да решат проблем.

Политички права - правата на граѓаните на политичка слобода и еднаквост.

Права - она што е морално исправно, законски праведно или чесно.

Претседателска демократија - општествено уредување каде што најголема власт има претседателот на државата.

Ратификација - дејство на потпишување или давање формална согласност за договор или спогодба, со што тој станува официјално важечки.

Република - држава во која врховната власт ја имаат народот и нивните избрани претставници и во која има избран или номиниран претседател.

Слободи - моќта или правото да се дејствува, зборува или размислува како што сака без пречки или ограничување.

Совет на Европа - е најстарата европска меѓународна политичка организација која е водечка организација за човекови права на континентот.

Солидарност - чувство и дејствување во поддршка врз основа на доверба.

Статут – пишан правилник за работа според кој се води функционирањето на една организација или институција.

Тоталитарен режим - систем на владеење кој е централизиран и диктаторски, истиот бара целосна потчинетост кон државата.

Транспарентност – отворено и јавно достапно информирање за се што е сработено со што се покажува честост и одговорност при работењето.

Универзална декларација за човекови права - општоприфатена официјална изјава за основните принципи и ставови што се однесуваат за човекови права.

Устав – пишан документ, во кој се наведени закони со помош на кои се управува и се уредува државата

Уставна монархија - општествено уредување каде што монарх (крал или кралица) служи како церемонијален шеф на државата, но нивните овластувања се ограничени со устав, а вистинската политичка власт ја имаат избран парламент и влада.

Федерална држава - дел од општествен систем каде што моќта е поделена помеѓу централна национална влада и регионални влади, при што обете нивоа имаат различни, уставно дефинирани овластувања, овозможувајќи национално единство и регионална автономија.

Цензура - потиснување или забрана на делови од книги, филмови, вести и сл., што се сметаат за непристојни, политички неприфатливи или закана за безбедноста.

Цензура на медиуми - потиснување или забрана на говор, јавна комуникација или други информации што се сметаат за неприфатливи, штетни, чувствителни или незгодни од страна на владите, медиумите или други тела за контрола на медиумите.

ИЗВОРИ

- [1] Атанасов, П., Мултикултурализмот како теорија, политика и пракса, Скопје: Евро Балкан Пресс, 2003.
- [2] Академија за судии и јавни обвинители, Достапно на: <http://www.jpacademy.gov.mk>
- [3] A Handbook for Teachers, Cultural Heritage and Cultural Diversity Lessons, 2012.
- [4] Бајалџиев, Д., Вовед во правото, Скопје: Академски печат, 2007.
- [5] Бајалџиев, Д., Развиток на политичкиот и правниот систем на Република Македонија. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен Факултет, 2000.
- [6] Bäckman, E., Bernard, T., Demokratsko upravljanje školama, Council of Europe Publishing, 2007.
- [7] Божовиќ, С., Анастасовска, И., Учиме право, учебник за граѓански и политички слободи и права, Скопје: Младински образовен форум, 2015.
- [8] Валдерсон, Г., Натали Х.С., Меѓународни институции и институции на заедницата, Скопје: Конгресен сервисен центар, 2006.
- [9] Visnjic, F., Monteskie: O duhu zakona, Tom I i II, Beograd, 1989.
- [10] Gomien, D., Краток водич низ Европската конвенција за човекови права (Short Guide To The European Convention Of Human Rights)", Македонска верзија, Совет на Европа, Стразбург, (1991).
- [11] Граѓанско образование за VIII одделение: водич за ученици, Скопје: Македонски центар за граѓанско образование, 2019.
- [12] Гир, С., Европска конвенција за човекови права, Скопје: Просветно дело, 2009.
- [13] Додовски, И., Мултикултурализмот во Македонија: модел во настанување, Скопје: Фондација Институт Отворено Општество, 2005.
- [14] EU institutions and other bodies, Достапно на: http://europa.eu/institutions/index_en.htm;3.
- [15] International Federation of Journalists. „Putting Children in the Right“, 2002, Достапно на: www.unicef.org/magic/resources/Childrights_and_media_coverage.pdf.
- [16] International Federation of Journalists. „Children’s Rights and Media“, Guidelines and Principles for Reporting Involving, 1998.
- [17] Клековски, С., Кржаловски, А., Јаковлевска, А. Г., Општествена одговорност на Граѓаните, Македонски центар за меѓународна соработка, 2008.
- [18] Lončarić-Jelačić, N., Ogrinšak, T., Основи на демократијата, Загреб, 2010.
- [19] Митрова, К., Низамовски, Д., Поповска, Т., и др., Реализација на наставата по граѓанско образование во основните училишта – Извештај од испитувањето, Македонски центар за граѓанско образование, 2016.
- [20] Петроска-Бешка, В., Најчевска, М., Николина, К., и др., Студија за мултикултурализмот и меѓуетничките односи во образованието, Скопје: Канцеларија на УНИЦЕФ, 2009.
- [21] Организација на обединетите нации (ООН). Универзалната декларација за човекови права, 1948, Достапно на: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>.
- [22] Pavičević, V., Sociologija religije-sa elementima filozofije religije, Beograd: BIGZ, 1986.
- [23] Information all eaflet for the citizens of the European Union, Достапно на: ed.www.europaforum.lu.
- [24] Пачек-Баља, С., Рогинек, Н., Стојичевич, и др., Теорија на праведност, Скопје: Слово, 2002.

- [25] Петрески, В., Маглешов, В., Митревска, А.Т., Ѓонеска, Б., Прирачник за неформално образование за медиумска писменост, Скопје: Фондација за интернет и општество Метаморфозис, 2019.
- [26] Роулс, Х., Теорија на праведноста, Скопје: Слово, 2002.
- [27] Стојановски, С., Граѓанско општество, Штип, 2018.
- [28] Ташева, М., Етничките групи во земјата - современи состојби, Скопје: Филозофски факултет, 1997.
- [29] Трајансовски, Ж., Чаусидис, Т., Беличанец, Р., Медиумите, говорот на омраза и маргинализирани-те заедници, Скопје, 2013.
- [30] Трајковски, И., Граѓанско содружништво, Скопје: ГОЦМАР, 1997.
- [31] Темков, К., Поповска, Б., Етика Учебник за II година, 2013.
- [32] The European Union On-Line, Достапно на: <http://europa.eu/index.htm>.
- [33] Treaty of Nice, Official Journal of the European Communities, 2001.
- [34] UNICEF. Principles for Ethical Reporting on Children, Достапно на: http://www.unicef.org/media/media_tools_guidelines.htm.
- [35] UN International Convention on the Elimination of All of Racial Discrimination, 1966.
- [36] Устав на Република Македонија, Службен весник на РМ, 52/1991.
- [37] Civil society Collins English Dictionary, Complete & Unabridged 11th Edition.
- [38] Retrieved 2nd August 2012 from Collins Dictionary.com website: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/civil-society>.
- [39] Човековите права како демократска вредност - Те drejtat e njeriut si vlere Demokratike, Фондација Фридрих Еберт, 2003.
- [40] Џордан, Г., Ведон, К., Културна политика, Скопје: Темплум, 1999.
- [41] Шкарик, С., Силјановска-Давкова, Г., Уставно право, Скопје: Култура, 2009.
- [42] Шопар, В., Теменугова, А., Аксентиевска, М., Медиумската писменост во Македонија, Скопје: Македонски институт за медиуми, 2010.
- [43] Stefan, J., Priručnik aktivnih metoda za građanski odgoj i obrazovanje s primjerima dobre prakse, Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj, 2017.
- [44] Граѓанско општество [Електронски извор] : учебник /Проф. д-р. Страшко Стојановски. - Штип : Универзитет „Гоце Делчев“, Правен факултет, 2018 Начин на пристап (URL): <https://e-lib.ugd.edu.mk/762>. - Текст во PDF
- [45] Политички систем- Проф. д-р Рената Тренеска Дескоска; Проф. д-р Јелена Трајковска-Христовска; Доц. д-р Марко Кртолица. Издавач: Фондација „Фридрих Еберт“ 2023
- [46] Уставен суд на Република Северна Македонија, искуства и перспективи -
- [47] Маргарита Цаца Николовска; Игор Спировски; Мартин Сопронов. Издавач Институт за човекови права 2021 Скопје

